

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука
Година XVII
Број 1/21

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова Републике Српске

За издавача: министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: др Миле Шикман

Редакциони одбор: др Бранка Савић, члан
др Душко Вејновић, члан
др Предраг Теранић, члан
др Стево Иветић, члан
др Горан Амићић, члан
др Желимир Шкрбић, члан
PhD Marek Fałdowski, члан
др Оливер Бачановић, члан
др Саша Мијалковић, члан
др Божидар Оташевић, члан
др Зоран Ђурђевић, члан
др Михајло Манић, члан

Секретаријат: Адријана Митрић
Јелена Шкрбић

Лектор: Јелена Шкрбић
Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
Телефон: 051/333-666
Телефакс: 051/333-699
имејл: casopis.bpg@education.muprs.org;
casopisvsup@gmail.com

Тираж: 300 примјерака
Штампа: Графид д.о.о. Бања Лука
За штампарiju: Бранислав Иванковић

ISSN: 1840-0698

УДК: 351.74

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.

У складу са одредбама Правилника о публикавању научних публикација, часопис „Безбједност-Полиција-Грађани“ налази се у трећој категорији научних часописа у Републици Српској.

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

ЗАШТИТА ЖРТАВА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ И ДРУГИХ ОБЛИКА РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА <i>Проф. др Миле Шикман</i>	3
НОРМАТИВНИ ОКВИР ДЕТЕКТИВСКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ <i>Проф. др Синиша Ђукић</i>	25
ПОЛИЦИЈСКА ОВЛАШЋЕЊА И ДИПЛОМАТСКИ ИМУНИТЕТ: НОРМАТИВНИ АСПЕКТ <i>Мр Бранко Лештанин</i>	41
НАЈЗАСТУПЉЕНИЈИ МЕТОДИ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ И КРИМИНОЛОШКОГ ПРОГНОЗИРАЊА КРИМИНАЛИТЕТА <i>Мр Давор Ступар</i>	57

СТРУЧНИ РАДОВИ

АРЧИБАЛД РАЈС, ТВОРАЦ МОДЕРНЕ ПОЛИЦИЈЕ, ПАТРИОТА, ХУМАНИСТА И МНОГО ВИШЕ <i>Мр Жељко Ратковић</i>	75
МЈЕРЕ ЗАБРАНЕ У ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ <i>Мр Драгана Стојчиновић</i>	85
СНИМАЊЕ ПОЛИЦАЈАЦА НА СЛУЖБИ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА – ДА ЛИ ЈЕ ТО ЗАБРАЊЕНО? <i>Мср Александар Миладиновић</i>	103
УТАЈА ПОРЕЗА И ДОПРИНОСА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ <i>Иван Маџура, МА</i>	119

ПРИКАЗИ

ПРИКАЗ ПРИРУЧНИКА ЗА ОБУКУ О ПОЛИЦИЈСКОМ
ИНТЕГРИТЕТУ (ДСАФ)

Др Јелена Војиновић-Костић..... 139

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ
-УПУТСТВО АУТОРИМА-

Поштовани читаоци,

Пред Вама је часопис „Безбједност – полиција – грађани“. Нови број 1/21 садржи осам радова који обрађују актуелне теме из области криминалистике, криминологије, права и безбједности. Објављени су радови који задовољавају постављене критеријуме науке и струке, али и техничког уређења и стандардизованог стила писања и цитирања, тј. правила АПА стандарда. Узимајући у обзир карактер радова, у овом броју објављујемо четири прегледна и четири стручна рада, као и један приказ.

Први чланак аутора проф. др Миле Шикмана под називом „Заштита жртава насиља у породици и других облика родно заснованог насиља“ говори о томе како је свијест о насиљу у породици и другим облицима родно заснованог насиља све развијенија, а самим тим и потреба реаговања на ову негативну појаву. Проф. др Синиша Ђукић написао је рад под називом „Нормативни оквир детективске дјелатности у Републици Српској“. Предмет овог рада је анализа одредби којима је регулисана детективска дјелатност у Републици Српској те предлагање одређених *de lege ferenda* рјешења којима би правни оквир детективске дјелатности био у значајној мјери унапријеђен.

У раду Мр Бранка Лештанина под називом „Полицијска овлашћења и дипломатски имунитет: нормативни аспект“ анализирају се одредбе најважнијих међународних правних аката којима се дипломатама гарантују привилегије и имунитети и сагледава се међународни оквир са аспекта примјене полицијских овлашћења и даје се одговор шта је дозвољено а шта није дозвољено примијенити од полицијских овлашћења према дипломатама. Поред тога, анализира се национална легислатива Словеније, Хрватске, Црне Горе и Србије како би се извели закључци да ли је национални нормативни оквир усклађен са међународним правом.

Мр Давор Ступар у свом раду „Најзаступљенији методи криминалистичког и криминолошког прогнозирања криминалитета“ говори о криминалистичкој тактици, техници, методици, оперативи, стратегији, прогностици и превенцији које су свака понаособ веома битне као научне области криминалистике. Највише се у свом раду осврће на криминалистичку прогностику која у изучавању могућег предвиђања криминалитета и кретања криминалне појаве користи разне методе и моделирања.

Рад мр Жељка Ратковића под називом „Арчибалд Рајс, творац модерне полиције, патриота, хуманиста и много више“ говори о Рудолфу Арчибалду Рајсу који се сматра једним од оснивача модерне криминалистичке мисли. Аутор каже да је Рајс својим радом утицао на развој и модернизацију полиције као и увођење научних метода хемије, биологије, антропометрије у криминалистику те да је личним залагањем и ангажо-

вањем створио основу за успјешно откривање и идентификовање извршилаца кривичних дјела. Стручни рад под називом „Мјере забране у законодавству Републике Српске” представила је мр Драгана Стојчиновић. Основне поставке од којих се полази у раду су појам мјера забране, врсте тих мјера, поступак њихове примјене и њихов допринос у ефикасности вођења кривичног поступка.

У раду Александра Миладиновић „Снимање полицајаца на служби од стране грађана – да ли је то забрањено?” даје се преглед аргумената и контрааргумената на питање да ли је снимање полицијских службеника за вријеме предузимања службених радњи забрањено грађанима. Аутор се фокусира на питање да ли се снимање полицајаца може подвести као прекршај и који те, у том сегменту, даје аргументе за и против, а након тога, на исти начин, анализира и питање да ли та радња може да представља кривично дјело.

Аутор Иван Мацура у раду „Утаја пореза и доприноса у кривичном праву Републике Српске” анализира пореска кривична дјела, посебно утају пореза и доприноса у Кривичном законнику Републике Српске која представљају изузетно друштвено опасно понашање појединаца, група и правних лица који избјегавају обезбјеђење јавних прихода и угрожавају финансијски интерес државе и задовољавање јавних потреба.

Нови број часописа садржи и приказ Приручника за обуку о полицијском интегритету (DCAF) који је са посебном пажњом урадила др Јелена Војиновић-Костић.

Захваљујемо се свим ауторима на чланцима, као и рецензентима који су својим сугестијама допринијели унапређењу радова. Вјерујемо да ће и наредни број часописа донијети мноштво занимљивих тема стога позивамо све заинтересоване да нам шаљу радове за објављивање у нашем часопису.

У Бањој Луци, јули 2021. године

Главни и одговорни уредник
проф. др Миле Шикман

НАУЧНИ РАДОВИ

ЗАШТИТА ЖРТАВА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ И ДРУГИХ ОБЛИКА РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА

Проф. др Миле Шикман¹

Апстракт: Свијест о насиљу у породици и другим облицима родно заснованог насиља све је развијенија, а самим тим и потреба реаговања на ову негативну појаву. У последњих неколико година јачао је правни и институционални одговор на ова понашања. Тако су усвојени посебни правни акти (нпр. Закон о заштити од насиља у породици, 2012, 2013, 2015. и 2019), прописана кривична дјела (нпр. Насиље у породици или породичној заједници у Кривичном законнику Републике Српске), подијељена надлежност субјеката заштите, уз обавезу међуагенцијске и међусекторске сарадње, итд. Сврха наведеног оквира је, између осталог, и заштита жртва насиља у породици и других облика родно заснованог насиља. Ипак, поступање у пракси показује да жртва и даље није заштићена у потпуности, што имплицира да је овом питању потребно посветити додатну пажњу. У раду су приказне одредбе законских прописа којима је регулисано поступање са жртвама породичног насиља, као и обавезе субјеката заштите у том циљу.

Кључне ријечи: насиље у породици, жртва, кривично дјело, заштита од насиља у породици.

¹ Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, имејл: nacelnik@education.mups.org

УВОД

Насиље у породици и остали облици родно заснованог насиља представљају озбиљан проблем за свако друштво. Ради се о различитим облицима физичког, психичког и на други начин манифестованог насиља, којим се угрожавају живот и тијело жртве, чиме се крше основна људска права човјека. Савремени приступ овом феномену заснива се на ставу да овај појава није лични проблем, већ шири друштвени проблем, који захтијева прије свега праворемеан одговор државе (кривичноправни, социјално-правни, итд.) којим се пружа адекватна заштита жртви насиља с једне стране, и утврђује кривица учиниоца, с друге стране. У прилог томе иду и ставови да је насиље у породици најшири облик насиља у друштву, који је уједно од органа формалне социјалне контроле, али и јавности најскривенији (Шепаровић, 1987: 163). Томе доприносе друштвени фактори који обухватају услове и околности које дозвољавају да се насиље почини или игнорише. Они укључују и „културне норме које подржавају или прихватају насиље које генерише, при томе, мисли се како на историјске, тако и текуће социјалне услове“² (Николић-Ристановић, Константиновић-Вилић, 2018: 137). Дакле, насиље у породици представља „комплексно структуриране ситуације узроковане амбијенталним стресовима неједнако распоређеним по појединим социјалним структурама“ (Мршевић, 2011: 58).

Насиље у породици је истовремено глобални феномен³, али и проблем који се испољава на локалном нивоу. Тако је према подацима Министарства унутрашњих послова Републике Српске (МУП РС)⁴ у периоду од четири године (од 2016. до 2019. година) евидентирано укупно 4.543 случаја насиља у породици. Од тога броја укупно је извршено 1.668 кривичних дјела и 2.875 прекршаја. Насиље је укупно учинило 4.533 извршилаца кривичних дјела и прекршаја, према 5.449 жртава ових деликата. Према полу, учиниоци насиља су у најчешће били мушког пола, док су према старо-

2 Како наводе Николић-Ристановић и Константиновић-Вилић (2018) у границама ових фактора могу се тражити узроци насиља у породици под утицајем дискриминације и неправедности међу половима. Прије свега мисли се на „благонаклоно гледање на мушко насиље у браку“ што је у неким друштвима „појачано и толерисањем насиља као начина рјешавања конфликта уопште“ (Николић-Ристановић, Константиновић-Вилић, 2018: 137).

3 Студије Уједињених нација спроведене на свих пет континената указују да ниједно друштво не може се сматрати имуним од таквог облика насиља. Свака трећа жена у свијету је жртва насиља у породици, при чему су облици насиља према женама различити, што је условљено културним, социјалним и религијским контекстима. Жене су жртве убистава, трговине људским бићима, присилног брака, гениталног сакаћења, итд. (UNWomen, November 2019; United Nations Office On Drugs and Crime, 2010).

4 Подаци о насиљу о породици прикупљени су путем Информација о стању безбједности у Републици Српској за период 2016. до 2019. година, појединачно по годинама објављивања информације. Подаци су доступни путем интернет сајта Министарства унутрашњих послова Републике Српске (МУП РС): https://mup.vladars.net/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike

сној структури насиља у породици најбројнији учиниоци лица старости од 31 до 50 година живота. У највећем броју случајева насиље је предузето од стране супруга над супругом, затим отац према сину и син према оцу, те син према мајци. Посљедице насиља⁵ у породици манифестовале су се у убиствима (једно у посматраном периоду), затим nanoшењу тешких тјелесних повреда (35 случаја), тјелесних повреда (981 случајева), изазивање опште опасности (11 случајева) и силовање (један случај) према жртвама ових кривичних дјела. Као жртве насиља у породици, у највећем броју случајева евидентиране су жене, али и дјеца различитог старосног узраста. Нажалост, тренд ових понашања је у порасту, што се може довести у везу са актуелном пандемијом COVID-19. У том смислу, а у вријеме пандемије од почетка 2020. године на глобалном нивоу евидентирано је 243 милиона жена и дјевичица, старости између 15 и 49 година живота, које су биле жртве сексуалног и/ли физичког насиља (UN Women, 2020). Упоредо, подаци МУП-а Републике Српске показују да је у Републици Српској и прије пандемије дошло до повећања ове врсте деликата⁶, док је очекивано да ће у годинама пандемије (2020, 2021) тај тренд бити настављен. Наведени подаци указују на обим насиља у породици, односно других облика родно заснованог насиља, што захтијева од надлежних органа адекватну и благовремену реакцију.

Одговор на насиље у породици, поред осталог, обухвата и адекватан однос према жртви насиља, која је од кључне важности у поступку, не само њене заштите, већ и процесуирања учинилаца ових деликата⁷. Дакле, од субјеката заштите се очекује не само да ефикасно поступају према извршиоцу кривичног дјела насиља у породици, већ да се своје активности усмјеравају и према жртви кривичног дјела, на начин да се оснажи њен положај⁸. Због тога је значајно разрадити међуагенцијски и међусектор-

5 Ови подаци приказани су за 2016., 2017. и 2018. годину (МУП РС, 2019, 2018, 2017).

6 Тако је у 2019. години евидентирано је 1.177 случајева насиља у породици, што је више за 16,3% у односу на 2018. годину. Од укупног броја случајева почињено је 465 КД (више за 19,5%) и 712 прекршаја (више за 14,3%). (МУП РС, 2020: 2).

7 Наиме, врло често се у случајевима насиља у породици (као и уосталом код других кривичних дјела) пажња искључиво посвећује у поступању са извршиоцима кривичних дјела (нпр. предузимање радњи доказивања, гарантована права оптужених лица). Кривичноправно посматрано такав однос има смисла, јер је у процесу откривања и доказивања кривичних дјела потребно постање у складу са законом прописаним процедурама (нпр. одредебе закона о кривичном поступку), како би постигла сврха кажњавања (која је опет усмјерена према извршиоцу кривичног дјела). Жртва, у овом смислу, није одређена као посебан предмет посматрања, из чега произлазе и све друге особености у поступању са жртвама кривичних дјела. Како је то наводио Звонимир Шепаровић (1987): „Жртва је хабитуално занемарена. Недостају адекватна знања о процесима страдања, нема одговарајући акција нити довољно служби, правна ситуација не задовољава. Држава је монополизвала кажњавање“ (Шепаровић, 1987). Дакле, у односу на период више од 30 година, ситуација није значајније измјењена, када је у питању проучавање жртве кривичних дјела.

8 У вези с тим треба тежити све интензивнијој оријентацији ка правима и потребама жртве, нарочито у погледу полицијске заштите (Марковић, 2015: 186).

ски приступ овом проблему, који је у основи мултидисциплинаран и заштитива поступање различитих органа у оквиру њихове надлежности. Истовремено, одсуство активности усмјерених у циљу заштите жртве насиља у породици од стране било којег субјекта заштите може довести до озбиљних последица, укључујући и оне најтрагичније.

ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА И ЖРТВЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

У најопштијем смислу насиље у породици означава: „свако дјело физичког, сексуалног, психичког, односно економског насиља до којег долази у оквиру породице или домаћинства, односно између бивших или садашњих супружника или партнера, независно од тога да ли починилац дели или је делио исто боравање са жртвом“⁹ (чл. 3 Истанбулска конвенција, 2011). По својим карактеристика ова кривична дјела припадају типологији насилничког криминалитета, а сврставају се у новије облике ове врсте криминалног феномена.¹⁰ Потребно је напоменути да ови нису новији облици насилничког криминалитета због тога што се нису испољавали раније, већ зато што су у последњих неколико деценија постали предмет проучавања, а касније и инкриминације у кривичном законодавству. У Републици Српској прихваћен је шири концепт насиља у породици, при чему радње насиља у породици обухватају, како оне које укључују примјену насиља¹¹, тако и оне радње који у основи нису насилничког карактера¹². Треба нагласити да се под радњом насиља у породици, према Закону

9 Према наведеној дефиницији која је дата у Истанбулској конвенцији (2011) насиље се може подијелити на: психичко насиље (чл. 33), прогањање (чл. 34), физичко насиље (чл. 35), сексуално насиље, укључујући силовање (чл. 36), принудни брак (чл. 37), генитално сакаћење жена (чл. 38), принудни абортус и природна стерилизација (чл. 39) и сексуално узнемиравање (чл. 40). Такође, сматра се да је помагање, подстрекавање или покушај неког од облика насиља неприхватљив (чл. 41), као и да се култура, обичаји, религија, традиција или такозвана „част“ не сматрају оправдањем за таква дјела (чл. 42).

10 Према прихваћеној класификацији насилнички криминалитет се дијели на традиционалне облике испољавања и новије облике. Традиционални облици обухватају: убиства и наносење тјелесних повреда; силовање; и разбојништво и разбојничку крађу. Новији облици обухватају насиље у породици, насиље међу партнерима; и дјела као жртве криминалитета, међугенерациски породични криминалитет (Игњатовић, 2011: 106-109).

11 У овоу групу могле би се сврстати следеће радње: примјена силе на физички или психички интегритет члана породице или породичне заједнице, поступање које може проузроковати или изазвати опасност да ће проузроковати физичку или психичку бол или патњу члана породице или породичне заједнице, проузроковање страха или личне угрожености или повреде достојанства члана породице или породичне заједнице ујеном или другом принудом, сексуално насиље, намјерно оштећење или уништење имовине члана породице или породичне заједнице, заједничке имовине, или имовине у посједу, исцрпљивање радом, изгладњавањем, ускраћивањем сна или неопходног одмора члану породице или породичне заједнице, насилна изолација или ограничење слободе кретања члана породице или породичне заједнице, као и свака друга радња која представља насиље у породици или породичној заједници. Наведено према чл. 6 Закона о заштити од насиља у породици Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019).

12 То би биле следеће радње: вербални напад, вријеђање, псовање, називање погрдним именима, те

о заштити од насиља у породици Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019) сматрају и пријетње наведеним радњама. Такође, насиље у породици најчешће је комбинованог карактера, што значи да укључује више облика насиља према жртвама. Оно је заправо у својој суштини такав модел насиља и контроле који истовремено укључује физичко, присхичко и сексуалне насиље, као и разне облике економске зависности (Мршевић, 2011: 61). Врло често психичко насиље представља увод у примјену физичког насиља, или пак физичко насиље може претходити сексуалном насиљу. То прије свега води у дуготрајност испољавања насиља у породици, што не само чини веће могућности да ће жртва бити изожена комбинованом насиљу, већ у сваком случају оставља теже последице по њено физичко и психичко здравље¹³. Ова тзв. привикнутост на насиље јавља се као одговор на „стрес, љутњу или фрустрацију“, чиме ови облици насиља добијају перманентни, дуготрајни карактер (Мршевић, 2011: 58).

С обзиром на однос жртва-насилник, према Николић-Ристановић и Константиновић-Вилић (2018) насиље у породици може се јавити у више облика: насиље у браку и другим партнерским односима (супружници или бивши супружници, ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, лица која су међусобно била или су још увијек у емотивној или интимној вези, независно од тога да ли учинилац дијели или је дијелио домаћинство са жртвом); насиље према дједи, малољетној и пунољетној (родитеља према дједи, према дједи ванбрачних партнера, лица која везује однос старатељства, лица која имају заједничко дијете или је дијете зачето, иако никада нису живјела у истом породичном домаћинству); насиље малољетне дјеце према родитељима, браћи и сестрама и другим сродницима (тзв. малолетничко породично насиље); насиље према старима и насиље између других чланова породице, или лица која живе у истом домаћинству (Николић-Ристановић, Константиновић-Вилић, 2018: 123). Наведени однос указује на виктимолошку димензију овог феномена, која је од пресудне важности за жртву, али и друштво у цјелини. Не само да је пасивни субјект кривичног дјела, већ њена одлука да дјело пријави, често

други начини грубог узнемиравања члана породице или породичне заједнице, онемогућавање приступа здравственој заштити и њези, праћење и сви други слични облици узнемиравања члана породице или породичне заједнице, ускраћивање или одузимање права на економску независност забраном рада или држање члана породице или породичне заједнице у односу зависности или подређености, васпитање дјеце на начин понижавајућег поступања, одузимање дјеце или избацивање из стана члана породице или породичне заједнице, непридржавање одлуке надлежног органа којом је утврђен лични контакт дјеце са родитељима, задржавање путне исправе или неког другог документа члана породице или породичне заједнице. Наведено према чл. 6 Закона о заштити од насиља у породици Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019).

13 Те посљедице манифестују се у повређивању и угрожавању безбједности жртве и нарушавању односа поверења, а испољавају се у успостављању односа моћи и контролу над жртвом, чије су последице разорне (Николић-Ристановић, Константиновић-Вилић, 2018: 123).

одлучује хоће ли се покренути механизми кривичноправне заштите, а учиниоца овог кривичног дјела казнити (Игњатовић, 2011: 133). У прилог овој тези иду и напријед наведене чињенице да жртва насиља у породици или породичној заједници дужи временски период изложена различитим облицима насиља, што отежава откривања и доказивање ових деликата. Без обзира на обавезу пријављивања кривичног дјела од стране грађана, укључујући појачану обавезу субјеката заштите од насиља у породици (полиције, центара за социјлни рад, образовних установа, итд.), ови случајеви и даље остају „у четири зида“, због чега је нужно оснажити положај жртве да пријаве наведене деликте¹⁴ (Бабовић, Павловић, Гинић, Карађиновић, 2013: 100). У супротном ова понашања ће стећи обиљежја перманентности и хроничитета, тако што се жртва временом навикава на зло, прикривајући насиље од спољњег свијета, а највше из егзистенцијалних разлога (као и успостављено односа „подређени-надређени“), укључући и осјећај мање вриједности, стигматизацију, и друге разлоге (Рамљак, Симовић, 2011: 213). Истовремено, значајно је адекватно третирање и секундарне виктимизације, која је посебно изражена код ових деликата. Она подразумева пооштравање посљедица примарне виктимизације усљед неодговарајућег реаговања органа формалне социјалне контроле криминала, као и негативног односа друштвеног окружења. Секундарној виктимизацији су нарочито подложне одређене категорије лица које су, због свог узраста, психичких и физичких обиљежја или природе претрпљене виктимизације, нарочито рањиве (Симеуновић-Патић, 2012: 89).

ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ ЖРТАВА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Правни оквир заштите жртава насиља у породици обухвата одредбе међународних правних аката и домаћих правних прописа којима се утврђују права жртава насиља у породици, као и поступак и начин постизања њихове заштите.

Конвенција Савјета Европе за спречавања и сузбијање насиља над женама и у породици,¹⁵ тзв. Истанбулска конвенција (2011) је најзначајнији међународноправни документ чији је циљ заштита жена од свих видова насиља, као и процесуирање и елиминисање насиља над женама и насиља

¹⁴ Према реализованим истраживањима, тек је свака десета жена која је била изложена физичком и/или сексуалном насиљу одлучила да позвала полицију, а у додатних 2,8% случајева полицију је позвао неко други. Тако на крају испада да се у 87% случајева физичко и сексуално насиље одвијају без интервенције полиције (Бабовић, et.al., 2013: 100).

¹⁵ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe Treaty Series - No. 210, Istanbul, 11.05.2011.

у породици. Поред тога, овим документом обухваћено је и сузбијање свих облика дискриминације над женама и промовисање родне једнакости, израда свеобухватног оквира за заштиту и помоћ женама жртвама насиља, унапређење међународне сарадње у циљу елиминисања насиља и пружање подршке организацијама и органима унутрашњих послова у стварању обухватног приступа елиминисању насиља. У њеном фокусу је превенција (кроз промјену ставова, родне улоге и стереотипе који чине насиље над женама прихватљивим, одговарајућу обуку), заштита (укључујући да се у центру свих мјера налазе потребе и безбједност жртава), кривични прогон (инкриминација насиља у породици, ефикасна кривична истрага, као и адекватна заштита жртва током исте) и интегрисана политика (која подразумијева да све наведене мјере чине дио свеобухватног и координираног скупа политика те нуде холистички одговор на насиље над женама и насиље у породици, као и друге облике родно заснованог насиља)¹⁶.

Закон о заштити од насиља у породици (Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019) је најважнији домаћи прави акт чија је основна сврха заштита жртава насиља у породици спречавањем и сузбијањем насиља у породици, којим се крше уставом и законима загарантована основна људска права и слободе (чл. 2). Надаље, прописано је да жртва насиља у породици има право на психосоцијалну помоћ и социјалну и медицинску заштиту у складу са законима из области здравствене и социјалне заштите (чл. 8 ст. 1), док су заштиту, помоћ и подршку жртвама насиља у породици дужни пружити припадници Министарства унутрашњих послова, тужилаштво, центри за социјални рад, односно службе социјалне заштите, здравствене и образовне установе и надлежни суд (чл. 9 ст. 1) и то без обзира на то да ли је против учиниоца покренут кривични или прекршајни поступак (чл. 9 ст. 3). Жртве насиља у породици имају право на приступ свим субјектима заштите и ослобођене су свих трошкова поступка (чл. 10 ст. 1), при чему су субјекти заштите дужни у првом контакту обавијестити жртву, на њој разумљив начин, о свим правима која има у складу са овим и другим прописима и о установама, органима, правним лицима и организацијама које пружају помоћ, подршку и заштиту (чл. 10 ст. 2), док у поступцима остваривања својих права и заштите жртве имају право на бесплатну правну помоћ у складу са прописима којима се регулише област бесплатне правне помоћи (чл. 10 ст. 3). Најважније одредбе овог Закона односе се на хитне мјере заштите, начин збрињавања жртава и заштитне мјере. Хитне мјере заштите пописане су чл. 13 и 14, које се могу предузети ради отклањања непосредне опасности по физички и психички интегритет, ради спречавања понављања насиља и гарантовања безбједности жртве, учиниоцу насиља у

¹⁶ Ибидем.

породици могу се изрећи хитне мјере заштите прије покретања поступка или у току поступка. У поглављу три овог Закона регулисан је начин збрињавања жртве насиља (чл. 15 до 22), при чему је одређена улога субјеката заштите у том поступку¹⁷. Поглављем четири овог закона прописане су заштите мјере које изриче надлежни суд у прекршајном поступку, а на приједлог надлежног полицијског службеника, центра за социјални рад или жртве насиља у породици (чл. 23 ст. 4).

Овим Законом, а посебно његовим измјенама из 2019. године, које су ступиле на снагу 1.5.2020. у значајној мјери ојачан је статус жртве насиља у породици, на начин да су прецизније прописана њена права (нпр. чл. 10 ст. 2 и 3), као и дужности субјеката заштите у поступку остваривања заштите од насиља у породици (нпр. чл. 11 ст. 2, чл. 12. ст. 2, и др.) и спровођењу хитних мјера (чл. 13 и 14) заштите и заштитних мјера (чл. 24, 25 и 26). У том смислу посебно су прописане дужности полиције, које се тичу хитног извјештавања тужилаштва о почињеном насиљу у породици (чл. 12 ст. 4), сачињавању процјене ризика (чл. 12а), те спровођења хитних мјера заштите и заштитних мјера, које су у директној надлежности Министарства унутрашњих послова.

Кривичним закоником Републике Српске (Службеник гласник Републике Српске, број 64/2017, 104/2018 – одлука УС и 15/2021) прописане су одредбе чији су заштитни објекат жене и дјеца од насиља у породици и других родно засновних облика насиља. Ове одредбе обухваћене су како општим, тако и посебним дијелом овог Законика. У општем дијелу Кривичног законик, чл. 81 прописано је да учиниоцу који је извршио кривично дјело са елементима насиља према лицу с којим живи у заједничком домаћинству суд може изрећи мјеру безбједности удаљење из заједничког домаћинства ако постоји опасност да ће учинилац поново извршити насиље према члану заједничког домаћинства и да је ради отклањања ове опасности неопходно његово удаљење из заједничког домаћинства (ст. 1)¹⁸.

17 У овом смислу значајна је улога полиције. Тако ће полиција, на захтјев центра за социјални рад, односно службе социјалне заштите пружити асистенцију у привременом збрињавању жртве у сигурну кућу (чл. 15 ст. 1). Поред тога, полиција ће ради заштите и обезбјеђења жртве, отпратити жртву у кућу, стан или други стамбени простор да би она узела своје и личне ствари других лица која су с њом напустила тај простор, а које су неопходне за задовољење свакодневних потреба (чл. 15 ст. 4). Надаље, припадници полиције чиниће стручни тим који се баве питањима породице и насиља у породици ради утврђивања плана помоћи жртви и координације активности у процесу помоћи жртви, у складу са њеним потребама и избором (чл. 21 ст. 1).

18 Надаље, истим чланом је прописано да суд одређује трајање ове мјере које не може бити краће од шест мјесеци, нити дуже од двије године, а у вријеме њеног трајања не урачунава се вријеме проведено на издржавању казне затвора или у установи за лијечење (ст. 2). Ако осуђени не поступи по мјери безбједности или прекрши ову мјеру, условни отпуст ће се опозвати (ст. 3). Такође, прописано је да је учинилац кривичног дјела којем је изречена ова мјера безбједности дужан да у присуству полицијског службеника одмах по правоснажности пресуде напусти стан, кућу или неки други стамбени простор

У посебном дијелу Законика, чл. 190 прописано је кривично дјело насиља у породици или породичној заједници, чији је криминалнополитички циљ да се санкционише и спријечи породично насиље које се најчешће испољава као насиље у браку, насиље према члановима заједничког домаћинства и насиље према дјечи (Бабић, 2008: 262). Ово кривично дјело састоји се од основног и три тежа (квалификована) облика. Тако основни облик чини онај ко примјеном насиља, пријетњом да ће напасти на живот или тијело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице¹⁹ (ст. 1). Први тежи облик постоји ако је учинилац приликом извршења кривичног дјела користио оружје, опасно оруђе или друго средство погодно да тијело тешко повриједи или здравље наруши (ст. 2). Други тежи облик постоји ако је усљед радње извршења наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушавање здравља или су дјела учињена према дјетету или у присуству дјетета (ст. 3), док ће најтежи облик кривичног дјела постојати ако је наступила смрт члана породице или породичне заједнице (ст. 4). Радња извршења одређена је његовом посљедицом (тзв. последична кривична дјела) тако да ће ово кривично дјело постојати независно од конкретног облика испољавања насиља (нпр. ударање, гурање, шамарање, чупање за косу, итд.) под условом да је тиме угрожено спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана пасивног субјекта (Бабић, 2008: 262). Иако постоје различита мишљења, прихватамо ставове да је за радњу извршења довољно да буде предузета једном, уколико је она по свом интензитету таква да угрожава заштићене вриједности (Марковић, 2020: 45). За основни облик кривичног дјела прописана је новчана казна или казна затвора до три године, док је за тежи облик прописана казна затвора од шест мјесеци до пет година. За нарочито тежи облик прописана је казна затвора од двије до 10 година, док је за најтежи облик овог кривичног дјела прописана казна затвора од три године па до 15 година. Такође, овим кривичним дјелом прописано је да ће се онај ко прекрши заштитне мјере или хитне мјере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казнити новчаном

који чини заједничко домаћинство са жртвом (ст. 4), као и да доприноси издржавању лица која су остала у домаћинству, на начин како му то одреди суд (ст. 5).

¹⁹ Чланом породице или породичне заједнице, у смислу овог кривичног дјела, сматрају се супружници или бивши супружници и њихова дјеца и дјеца сваког од њих, ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, њихова дјеца или дјеца сваког од њих, сродници по тазбини закључно до другог степена без обзира на чињеницу да је брачна заједница престала, родитељи садашњих и бивших брачних и ванбрачних партнера, сродници из потпуног усвојења у правој линији без ограничења, а у побочној закључно са четвртим степеном, као и сродници из непотпуног усвојења, лица која везује однос старатељства, лица која живе или су живјела у истом породичном домаћинству, без обзира на сродство, лица која имају заједничко дијете или је дијете зачето, иако никада нису живјела у истом породичном домаћинству, те лица која су међусобно била или су још у емотивној или интимној вези, независно од тога да ли учинилац дијели или је дијелио домаћинство са жртвом (ст. 6).

казном и казном затвора од три мјесеца до три године (ст. 5). Када је у питању стицај појединих облика овог кривичног дјела, ако узмемо у обзир ставове судске праксе, треба сматрати сљедеће: а) уколико се понавља једна радња према истом члану породице постоји једно кривично дјело – кривично дјело са индиферентним бројем чињења; б) уколико се врши више различитих радњи према једном члану породице, постоји једно кривично дјело – алтернативно прописана радња; в) уколико се врши више радњи (које по својој природи представљају цјелину) према више пасивних субјеката који су сви или пунољетни или малољетни, постоји једно кривично дјело – објекат кривичноправне заштите је породица, а не појединац; г) уколико се врши више радњи (које по својој природи представљају цјелину) према више пасивних субјеката, од којих су неки пунољетни, а неки малољетни, постоји једно кривично дјело и то тежи облик с обзиром на узраст пасивног субјекта – тежи облик консумира лакши; д) навео се не осноси на случај када је остварен најтежи облик кривичног дјела, када ће увијек постојати стицај; ђ) нема стицаја у случају када је остварен неки од облика овог кривичног дјела који су предвиђени у ставу 1 до 4 и облик предвиђен у ставу 5, јер тада постоји кривично дјело из става 1 до 4, будући да је кривично дјело из става 5 супридијарног карактера (Стојановић, Делић, 2013: 101).

Поред наведеног, прописана су и друга кривична дјела којима се штите жене и дјеца од различитих облика насиља. То су прије свега, сљедећа кривична дјела: генитално сакаћење жена²⁰ (чл. 133), принудна стерилизација (чл. 134), прогањање (чл. 144), трговина људима (чл. 145), трговина дјецом (чл. 146), удруживање ради вршења кривичних дјела трговине људима и дјецом (чл. 146), кривична дјела против полног интегритета (глава XIV) и кривична дјела сексуалног злостављања и искориштавања дјетета (глава XV)²¹. Посебно су значајна кривична дјела генитално сакаћење жена, принудна стерилизација и прогањање с обзиром на то да су ова кривична дјела уведена у кривично законодавство по основу усклађивања са Истанбулском декларацијом (2011).

Закон о кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/21) има још већи значај с обзиром на то да су измјенама Закона о заштити од насиља у породили

20 Иако у нашој судској пракси још нису евидентирани случајеви овог кривичног дјела, треба напоменути да према Заједничкој изјави Европске Комисије из 2019. године је наведено да је болној и трауматичној пракси гениталног сакаћења подвргнуто је више од 200 милиона жена и дјевојчица широм свијета, од чега њих 500.000 у Европи. Постоји опасност да ће до 2030. године то морати проживјети још 68 милиона дјевојчица у 25 земаља (Европска комисија, 2019).

21 Ова група кривичних дјела уведена је као израз потребе ширења и јачања кривично правне заштите полног интегритета дјеце и малољетника реализована је увођењем посебне групе кривичних дјела против сексуалног злостављања и искориштавања дјеце.

или породичној заједници из 2019. године (Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019), понашања везана за насиље у породици искључиво инкриминисана као кривична дјела²², при чему се кривица оптуженог утврђује у кривичном поступку. Треба нагласити да не постоје посебне одредбе које третирају насиље у породици, већ се генералне одредбе овог Закона примјењују и у тим случајевима²³. Тако, кривични поступак се, према начелу акузаторности, може покренути и спровести по захтјеву тужиоца (чл. 16 ст. 1) и то само ако постоје докази да је учињено кривично дјело, осим ако овим законом није другачије прописано (начело легалитета кривичног гоњења чл. 17 ст. 1). Измјенама овог Закона из 2021. године прописана је могућност да ако тужилац, након потврђивања оптужнице, изјави да одустаје од оптужнице, оштећени као тужилац може преузети кривично гоњење под условима прописаним овим законом (чл. 16 ст. 2). То може бити значајно у оним случајевима насиља у породици у којима би евентуално одустајање тужиоца од оптужнице, оштећени имао право да преузме кривично гоњење.

Оно на шта је битно указати јесу поједине чињенице како би кривични поступак у предметима насиља у породици и других облика родно заснованог насиља био ефикасан и у правцу остваривања сврхе кажњавања. Прије свега, неопходно је обезбиједити да се прикупе довољно квалитетни докази у складу и на начин којим је то прописано овим Законом (чл. 10 законитост доказа), који ће бити довољно за подизање оптужнице (чл. 241), а потом и пресуђивање у кривичној ствари (чл. 296). Такође, треба имати резерву у поступању са скраћеним облицима кривичног поступка, као што су казнени налог и споразум о признању кривице. Наиме, без обзира на то што су задовољени формални услови за вођење оваквих кривичних поступака, није препоручљиво њихово примјењивање у ситуацијама када се ради о тежим облицима кривичног дјела насиља у породици или других облика родно заснованог насиља, као и када се ради о повратницима у извршењу кривичних дјела. Споразум о признању кривице (чл. 246) може да има још сложеније репрекусије, с обзиром на то да се овим институтом тужилац може предложити изрицање казне испод законом одређеног минимума казне затвора за то кривично дјело, односно блажу санкцију за осумњиченог, односно оптуженог у складу са Кривичним закоником (ст. 3)²⁴. Како Законом није посебно ограничена мо-

22 Наиме, усвајањем Закона о заштити од насиља у породици, 2006. године па до 2019. године, у Републици Српској постојала је могућност да се дјела насиља у породици процесуирају и као прекршај у складу с тим Законом.

23 Због тога наведене одредбе неће бити посебно ни разматране у овом раду.

24 У Приручнику судских разматрања случајева насиља у породици у БиХ, као препорука у случајевима предлагања споразума о признању кривице, наводи се следеће: „Иако оцјена свих околности улази у поље слободне судске оцјене, препоручује се одбацивање споразума о признању кривице који предлаже

гућност прихватања споразума о признању кривице с обзиром на тежину кривичног дјела, то оставља могућност споразумијевања и за најтежа облике кривичног дјела против насиља у породици, односно других облика родно заснованог насиља.

Закон о полицији и унутрашњим пословима (Службени гласник Републике Српске, број 57/2016, 110/2016, 58/2019 и 82/2019) такође прописује одредбе којима се уређује надлежности полицијских органа у заштити од родно заснованог насиља и насиља у породици. Према наведеном Закону у чл. 5 прописани су послови полиције, који између осталог обухватају и заштиту живота и личну безбједност, људска права и слободе, спречавање вршења кривичних дјела и прекршаја, откривање кривичних дјела и прекршаја, проналажење, лишавање слободе и предаја извршилаца кривичних дјела и прекршаја надлежним органима. Надаље, чл. 55 прописано је да су полицијски службеници дужни да врше ове послове у свакој прилици, без обзира на то да ли се налазе на дужности или не (ст. 1), при чему су, уколико је пријављено насиље, односно пријетња насиљем у породици, полицијски службеници дужни да, у сарадњи са другим надлежним органима, одмах предузму потребне мјере и радње у складу са законом, чијим вршењем се спречава, односно зауставља насиље које за посљедицу може имати наношење тешких тјелесних повреда или лишење живота (ст. 3). Поред наведеног, подзаконски оквир, када је ријеч о поступању полиције у заштити од насиља у породици, чине Правилник о начину спровођења заштитних мјера које су у надлежности Министарства унутрашњих послова (Службени гласник Републике Српске, број 26/06), Правилник о начину и мјесту спровођења заштитне мјере обезбјеђења заштите жртве насиља у породици, (Службени гласник Републике Српске, број 97/06), Правилник о начину спровођења заштитне мјере обавезног лијечења зависности од алкохола и опојних дрога, (Службени гласник Републике Српске, број 97/06), Правилник о начину и мјесту спровођења заштитне мјере обавезног психосоцијалног третмана, (Службени гласник Републике Српске, број 97/06) и Правилник о поступку и начину спровођења процјене ризика (Службени гласник Републике Српске, број 126/20).

казну затвора испод законског минимума у свим сљедећим случајевима: оптужени је повратник у извршењу насиља у породици; постоје докази да насиље у породици траје дужи временски период; присуство давлена као радње извршења дјела; присуство екстремне доминације оптуженог над жртвом; жртва је смјештена у сигурну кућу; жртва је посебно рањива, или када дјеца свједоче насиљу“ (DICAF. 2014: 35).

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ ЖРТАВА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Институционални оквир заштите жртава насиља у породици произлази из законских и подзаконских аката којима је прописана надлежност субјеката заштите код деликата насиља у породици. То значи да је различитим правним актима дефинисана улога различитих субјеката заштите, као што су полиција, органи правосуђа (суд и тужилаштво), центри за социјални рад, образовне и здравствене установе и други. Због тога је изузетно важно успостављање активне сарадње субјеката заштите, предузимање мјера из своје надлежности и међусобне размјене података, како би се, с једне стране, пружила заштита жртви насиља, а са друге стране извршилац кривично дјела одговарао у границама своје кривице. Истовремено, на овај начин спроводе се интегрисане политике које су дефинисане Истанбулском конвенцијом (2011), а огледају се у обезбјеђивању да све наведене мјере и активности чине дио свеобухватног и координисаног скупа политика и пружају холистички одговор на насиље над женама и насиље у породици. Поред тога, сарадња субјеката заштите је и законска обавеза. То је прописано у чл. 9 Закона о заштити од насиља у породици (Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019), којим је одређено да су заштиту, помоћ и подршку жртвама насиља у породици дужни пружити субјекти заштите и то: припадници Министарства унутрашњих послова, тј. полиција, тужилаштво, центри за социјални рад, односно службе социјалне заштите, здравствене и образовне установе и надлежни суд. У ту сврху 2013. године потписан је Општи протокол о поступању у случајевима насиља у породици у Републици Српској, између субјеката заштите, чиме је заправо усвојен оквир институционалног дјелвања у Републици Српској²⁵.

У циљу непосредне заштите жртве насиља у породици значај имају они субјекти који су са тим први сусрећу. То је углавном полицијски орган, с обзиром да полицијски службеници по правилу први долазе до сазнања, на посредан или непосредан начин, да је извршено насиље у породици²⁶. Ипак, у овим случајевима постоји низ специфичности на које је потребно обратити пажњу. Прије свега, насиље у породици се дешава међу чла-

25 Његова сврха је обезбиједити координисан, ефикасан и свеобухватан рад потписника Протокола у циљу тренутне помоћи, подршке и заштите жртава насиља у породици, сузбијања и спречавања понављања насиља (Влада Републике Српске, 2013).

26 Наиме, полицијски службеници, кроз оперативну дјелатност, могу доћи до сазнања да је извршено кривично дјело насиља у породици или други облици родно заснованог насиља, путем обавјештења о овим кривичним дјелима од стране лица која су случајно и пригодно дошли до сазнања захваљујући својој професији (нпр. наставно особље у школама, васпитачи у вртићима, медицински радници, итд.) или неким другим контактима (нпр. по основу родбинских, пријатељских или каквих других везе, као и по основу мјеста становања).

новима породичне заједнице (различити односи унутар заједнице), што условљава посебну ситуацију и у погледу пријављивања извршеног кривичног дјела. Због тога се за велики број случајева кривичног дјела насиља у породици не сазнаје одмах, већ може проћи краћи или дужи период од самог извршења до његовог откривања. То конкретно значи да полицијски органи, када је у питању насиље у породици, не треба да буду пасивни субјекти и чекају да им жртва или други субјекти заштите (нпр. центри за социјални рад, здравствене установе и слично) пријаве кривично дјело, већ се активно ангажују на њиховом откривању. Наведене интенције су у складу са обавезама које пористичу из Истанбулске конвенције (2011), а тичу се предузимања неопходних мјера како би се охрабрио сваки свједок почињеног кривичног дјела насиља обухваћеног Конвенцијом, односно она лица која имају оправдане разлоге да сумњају да је такво дјело почињено односно да се могу очекивати даља дјела насиља, да то пријави надлежним организацијама односно субјектима заштите. Због тога за примање пријава насиља у породици треба да буде приоритет у поступању полицијских службеника.²⁷

У овом дијелу описано је поступање полиције, посебно у контексту сарадње са другим субјектима заштите, како је то прописано чл. 12 Закона о заштити од насиља у породици (Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019)²⁸, како слиједи:

Након пријема пријаве да је учињено насиље у породици, надлежни полицијски службеник је дужан да одмах о томе обавијести центар за социјални рад, који ће одмах непосредно пружити социјалну заштиту и психосоцијалну помоћ жртви, предузети друге мјере из своје надлежности, те о томе сачинити службени извјештај (ст. 1). Поред тога, мјере по сазнању да је извршено кривично дјело насиља у породици или други облик родно заснованог насиља укључују читав низ поступака полицијских службеника, од којих у великој мјери зависи даље поступање у овим кривичним предметима. Оно што је кључно јесте да се полицијски службеници одмах по сазнању да је извршено кривично дјело насиља у породици укључе и на одговарајућ начин у превенцију и заштиту од свих облика насиља у породици, укључујући и употребу превентивних, криминалистичко-оперативних мјера и радњи прикупљање доказа. Због тога је потребно придржавати се свих начела поступања у наведеним случајевима, укључујући начело законитости, оперативности и брзине. Генерално, према Прируч-

27 Тако, према Општем протоколу о поступању у случајевима насиља у породици у Републици Српској (2013) шеф смјене/дежурни полицијски службеник у полицијској станици, као и полицијски службеници на терену, током 24 часа задржавају пријаве/дојаве о насиљу у породици, без обзира на који начин се пријава/дојава подноси (лично, телефоном, анонимно, псеудоанонимно или на други начин) (Влада Републике Српске, 2013).

28 У том смислу нису посебно образлагане дужности осталих субјеката заштите од насиља у породици.

нику за ефикасно поступање полиције у случајевима насиља над женама (2010), полиција има обавезу да по сазнању за кривично дјело насиља у породици: (а) да ефикасно истраже све наводе у погледу пријаве на насиља над женама; (б) да приупи потребне инфомрације, обавијести тужилаштво о тим сазнањима и под његовим надзором учествује у истрази овог кривичног дјела, посебно водећи раучуна да ове активности предузима на начин који поштује права сваке жене, без непотребног излагања секундарној виктимизацији жртве; (в) да предузму мјере за подршку и заштиту жртве насиља у породици у складу са законским обавезама (хитне мјере заштите и мјере заштите); (д) да предузме превентивне активности на спречавању кривичних дјела насиља у породици (UNODC, 2010: 41).

Здравствена установа омогућиће жртви бесплатан љекарски преглед ради утврђивања постојања повреда физичког или психичког интегритета (ст. 2). Такође, подразумејива се указивање љекарске помоћи уколико је то потребно.

О извршеном насиљу у породици полиција одмах обавјештава и надлежног тужиоца и, уз извјештај, доставља прикупљене доказе и процјену ризика²⁹ (ст. 3). Процјена ризика има за циљ да и што краћем времену изврши идентификовање и процјену могућих ризика од рецидива насиља у породици или других облика родно заснованог насиља, ескалације насиља или чак изазивања смртоносних последица, односно процјењивање вјероватноћа да се насиље у породици поновити у ближој или даљој будућности (Baldry, Duban, 2016: 51). Истовремено процјена ризика од насиља у породици пружа систематски приступ разумијевању могућих будућих исхода који могу настати у случајевима насиља у породици или других облика родно заснованог насиља³⁰. У том смислу мјере и активности које могу предузимати полицијски службеници, а на основу процјене од насиља у породици, укључују сљедеће: 1) Измјештање жртве из куће, стана

29 Процјена ризика и управљање ризиком представљају обавезе које произилазе из Истанбулске конвенције (чл. 51), а тичу се предузимања неопходних законодавних односно друге мјере како би обезбједило да надлежни органи обаве процјену ризика од смртности, озбиљности ситуације и ризика од понављања насиља у циљу управљања ризиком, и уколико је неопходно, координисаног обезбјеђења и подршке (ст. 1). Приликом процјене ризика, неопходно је узети у обзир, у свим фазама истраге и примјене заштитних мјера, чињеница да учиниоци дјела насиља поседују ватрено оружје односно имају приступ ватреном оружју (ст. 2).

30 Постоје различити модели процјене ризика, при чему је један од познатијих „Процјена ризика од напада супружника“ (The Spousal Assault Risk Assessment (SARA) SARA-V2) био заснован на 20 фактора ризика разврстаних у два дијела. Први дио укључује факторе ризика који се односе на криминалну историју и психосоцијално прилагођавање, а други дио има факторе ризика који су везани за историју насиља над супружницима и кривично дјело са индексом. Посљедња верзија SARA-V3 претрпјела је значајне измјене, укључујући додавање нових фактора ризика, реорганизацију постојећих фактора, а састоји се од три домена за разлику од ранија два, укључујући 1) факторе ризика који се односе на облик насиља у породици (фактори Н домена), 2) фактори ризика који се односе на починиоца (фактори П домена) и 3) фактори рањивости жртве насиља у породици (фактори В домена) (Kropp, Hart, 2015).

или другог стамбеног простора (приликом спровођења ове мјере полицијски службеници ће пружити непосредну заштиту жртви насиља, у смислу предузимања мјера из своје надлежности), 2) Предлагање изрицање хитне мјере заштите – ако процјена ризика указује на непосредну опасност од насиља, односно да постоји висок ризик од настанка новог насиља надлежни полицијски службеник подноси надлежном суду у прекршајном поступку приједлог за изрицање хитне мјере заштите (удаљење учиниоца насиља из стана, куће или другог стамбеног простора и/или забрана приближавања и контактирања учиниоца насиља са жртвом насиља у породици), а оне се изричу у року од 24 часа од пријема приједлога, односно извођења учиниоца насиља у породици пред суд, и 3) Поднијети надлежном суду у прекршајном поступку приједлог за изрицање заштитне мјере – ако постоји опасност од насиља надлежни полицијски службеник може поднијети приједлог надлежном суду за изрицање неке од заштитне мјере (удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора, забрана приближавања жртви насиља у породици или породичној заједници, забрана узнемиравања или ухођења жртве насиља у породици или породичној заједници, обавезан психосоцијални третман и обавезно лијечење од зависности).

Надлежни јавни тужилац, након окончања истраге, у писаној форми, обавјештава надлежног полицијског службеника о подизању оптужнице против осумњиченог лица или о обустави истраге, као и о разлозима за обуставу истраге (ст. 4). Обавјештење и процјену ризика, осим надлежном јавном тужиоцу, надлежни полицијски службеник доставља и центру за социјални рад (ст. 5).

Поред наведених субјеката заштите у Републици Српској, када је у питању насиље у породици и други облици родно заснованог насиља важну улогу има и Центар за једнакост и равноправност полова – Гендер центар, чији је оснивач Влада Републике Српске. Његов циљ дјеловања је подршка увођењу једнакости и равноправности полова у све области живота и рада у Републици Српској кроз законе, политике и програме, у сарадњи са домаћим и међународним институцијама и организацијама, у складу са домаћим законима и међународним конвенцијама и споразумима ратификованим од стране наше земље³¹. У контексту спречавања насиља у породици и других облика родно заснованог насиља, Гендер центар Владе Републике Српске издао је приручник под називом „Мултисекторски одговор на насиље над женама и насиље у породици“ (2018), затим „Смернице за примену Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици“ (2017), те „Модул за мул-

31 Види опширније на званичној интернет страници Гендер центра Владе Републике Српске: <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/OCen/Pages/default.aspx>

тисекторску обуку за пружаоце услуга на локалном нивоу власти у складу са Конвенцијом Савјета Европе о спречавању и сузбијању насиља над женама и у породици“ (2017), што све заједно чини значајан оквир реаговања на насиље у породици и друге облике родно заснованог насиља.

ЗАКЉУЧАК

Насиље у породици и други облици родно заснованог насиља с правом се сматрају најтежим деликтима, с обзиром на то да су њима угрожена основна права, укључујући право на живот, право на слободу и право на безбједност. Томе треба додати чињеницу да се у највећем броју случајева ради о деликтима насилничког карактера или се пак пријети примјеном насиља, што овом криминалном феномену даје посебну димензију. Поред тога, ово су кривична дјела чије су жртве углавном жене и дјеца, због чега је њихов виктимолошки карактер посебно значајан. Наведене, као и друге карактеристике насиља у породици (нпр. дуготрајност испољавања) умногоме утичу на заштиту жртве насиља у породици, али и на откривање и доказивање ових кривичних дјела.

Због тога је посебно важно утврђивање узрока насиља у породици, међу којима се свакако истиче дискриминација и неравноравност међу половима. Такође, значајно је препознавање и откривања насиљу у породици и над женама, узимајући у обзир спољне (амбијанеталне) и унутрашње (индивидуалне) факторе. У овом сегменту битно је оснажити жртве насиља у породици да пријављују ове случајеве полицији и то већ након првог испољеног облика, при томе не чекајући да се насиље настави испољавати у континуитету. Посебно важан сегмент јесте обављање разговора са жртвама насиља у породици (интервју) уз правовремено информисање о њеним правима. У овим случајевима кључно питање јесте структурисање разговора, с обзиром да је потребно водити рачуна о секундарној виктизацији којој су изложене жртве ових деликата. Потребно је имати у виду и могућности коришћења техничких средстава за документавање ових разговора, а све са циљем спречавања даље виктимизације. Исто тако, питања која се постављају пред надлежне органе јесте процјена ризика и угроженост жртве, узимајући у обзир могућност њеног поновног излагања насилнику. Наведена активност би требало да буде заснована на мјерљивим критеријумима, према предложеном SARA моделу, а не да буде дескриптивног карактера како је предвиђено. Након тога потребно је сачинити хитне мјере заштите, начин њиховог спровођења и праћење њихове примјене у пракси.

На крају, треба имати у виду да је кривичноправна заштита жртве насиља у породици *ultima ratio*, што значи крајње средство, ако је на други начин није било могуће остварити. Наравно, наведени став отвара другу димензију проблема, који је прије свега социјалног и образовног карактера и упућује на спремност цјелокупне заједнице да одговори овој изразито негативној друштвеној појави.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабић, М. (2008). Кривично право – општи и посебни дио. Бања Лука: Правни факултет.
2. Бабовић, М., Павловић, О., Гинић, К., Карађиновић, Н. (2013). Распрострањеност и карактеристике насиља према женама у БиХ. Сарајево: Агенција за равноправност полова у БиХ.
3. Baldry, A. C., Duban, E. (2016). *Improving the Effectiveness of Law Enforcement and Justice Officers in Combating Violence Against Women and Domestic Violence*. Strasbourg: Council of Europe.
4. Влада Републике Српске. (2013). Општи протокол о поступању у случајевима насиља у породици у Републици Српској. Бања Лука: Влада Републике Српске.
5. Гендер центар Владе Републике Српске. (2018). Мултисекторски одговор на насиље над женама и насиље у породици. Бања Лука: Гендер центар –центар за једнакост и равноправност полова.
6. Гендер центар Владе Републике Српске. (2017). Смернице за примену Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Бања Лука: Гендер центар –центар за једнакост и равноправност полова.
7. Гендер центар Владе Републике Српске. (2017). Модул за мултисекторску обуку за пружаоце услуга на локалном нивоу власти у складу са Конвенцијом Савјета Европе о спречавању и сузбијању насиља над женама и у породици. Бања Лука: Гендер центар –центар за једнакост и равноправност полова.
8. DICAf. (2014). *Priručniku sudskih razmatranja slučajeve nasilja u porodici u BiH*, Sarajevo: DICAf.
9. Evropska komisija. (2019). *Zajednička izjava povodom Međunarodnog dana borbe protiv genitalnog sakaćenja žena*. Bruxelles: Evropska komisija. Доступно путем интернета: europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-19-810_hr.pdf, приступљено 12.06.2019.
10. Игњатовић, Ђ. (2011). Криминологија. Београд: Досије.
11. Kropp P.R., Hart, S. D. (2015). *SARA-V3: User Guide for the Third Edition of the Spousal Assault Risk Assessment Guide*. Vancouver: Proactive Resolutions Inc.
12. Рамљак, А., Симовић, М. (2011). Виктимологија. Бихаћ: Правни факултет Универзитета у Бихаћу.
13. Марковић, И. (2020). Кривично дјело насиља у породици или породичној заједници у пракси судова Републике Српске. У: Кривично законодавство и пре-

- венција криминалитета (норма и пракса), Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
14. Марковић, С. (2015). Мере које предузима полиција приликом заштите жртава насиља у породици, *Безбедност* 57/3, 179-198..
 15. Министарства унутрашњих послова Републике Српске. (2020). Информација о стању безбедности за 2019. годину. Доступно путем интернета https://mup.vladars.net/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike, приступљено 26.02.2021.
 16. Министарства унутрашњих послова Републике Српске. (2019). Информација о стању безбедности за 2018. годину. Доступно путем интернета https://mup.vladars.net/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike, приступљено 26.02.2021.
 17. Министарства унутрашњих послова Републике Српске. (2018). Информација о стању безбедности за 2017. годину. Доступно путем интернета https://mup.vladars.net/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike, приступљено 26.02.2021.
 18. Министарства унутрашњих послова Републике Српске. (2017). Информација о стању безбедности за 2016. годину. Доступно путем интернета https://mup.vladars.net/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike, приступљено 26.02.2021.
 19. Мршевић, З. (2011). Ка демократском друштву – родна равноправност. Београд: Институт друштвених наука.
 20. Николић-Ристановић, В., Константиновић-Вилић, С. (2018). Криминологија. Београд: Прометеј.
 21. Симеуновић-Патић, Б. (2012). Фактори родно заснованог насиља, последице виктимизације, потребе заштите жртава. У. Г. Милошевић (ур.) Родна равноправност и родно засновано насиље – Приручник (стр. 89-129). Београд: Криминалистичкополицијска академија.
 22. Стојановић, З., Делић, Н. (2013). Кривично право – посебни део. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
 23. Шепаровић, З. (1987). Виктимологија – студије о жртвама. Загреб: Правни факултет у Загребу.
 24. UNWomen. (2020). *COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls*. Доступно путем интернета: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006>, приступљено 10.02.2021.
 25. UNWomen. (November 2019). *Facts and figures: Ending violence against women*. Доступно путем интернета: [unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures#notes](https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures#notes), приступљено 10.02.2021.
 26. UNODC. (2010). *Handbook on Effective police responses to violence against women*. New York: United Nation. Доступно путем интернета: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_Effective_police_responses_to_violence_against_women_English.pdf, приступљено 20.08.2020.

27. United Nations Office On Drugs and Crime. (2010). *Handbook on Effective police responses to violence against women*. New York: United Nations.

Правни акти:

1. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe Treaty Series - No. 210, Istanbul, 11.05.2011.
2. Кривични законик Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 64/2017, 104/2018 – одлука УС и 15/2021
3. Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 102/2012, 108/2013, 82/2015 и 84/2019.
4. Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/21
5. Закон о полицији и унутрашњим пословима, Службени гласник Републике Српске, број 57/2016, 110/2016, 58/2019 и 82/2019
6. Правилник о начину спровођења заштитних мјера које су у надлежности Министарства унутрашњих послова, Службени гласник Републике Српске, број 26/06
7. Правилник о начину и мјесту спровођења заштитне мјере обезбјеђења заштите жртве насиља у породици, Службени гласник Републике Српске, број 97/06
8. Правилник о начину спровођења заштитне мјере обавезног лијечења зависности од алкохола и опојних дрога, Службени гласник Републике Српске, број 97/06
9. Правилник о начину и мјесту спровођења заштитне мјере обавезног психосоцијалног третмана, Службени гласник Републике Српске, број 97/06
10. Правилник о поступку и начину спровођења процјене ризика, Службени гласник Републике Српске, број 126/20

PROTECTION OF VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE AND OTHER FORMS OF GENDER-BASED VIOLENCE

Prof. Dr. Mile Šikman³²

Abstract: Awareness of domestic violence and other forms of gender-based violence is increasingly developing, and thus the need to respond to this negative phenomenon is increasing. In the last few years, the legal and institutional response to these behaviors has strengthened. Thus, special laws were passed (eg the Law on Protection from Domestic Violence, 2012, 2013, 2015, and 2019), prescribed criminal offenses (eg violence in the family or family community in the Criminal Code of the Republika Srpska), divided competence of the subjects of protection, with the obligation of inter-agency and inter-sectoral cooperation, etc. The purpose of this framework is, among other things, to protect victims of domestic violence and other forms of gender-based violence. However, the practice shows that the victim is still not fully protected, which implies that we have to have additional attention with this issue. The paper presents the provisions of legal regulations that regulate the treatment of victims of domestic violence, as well as the obligations of the subjects of protection.

Keywords: domestic violence, victim, crime, protection from domestic violence.

³² Ministry of Interior of the Republic of Srpska, Banja Luka, nacelnik@education.muprs.org

НОРМАТИВНИ ОКВИР ДЕТЕКТИВСКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Проф. др Сениша Ђукић¹

Апстракт: Нормативни оквир детективске дјелатности у Републици Српској је важно питање из неколико разлога. Први и основни тиче се начина регулисања ове, изузетно значајне, дјелатности из области приватне безбједности, законским прописима. Питање које се поставља јесте да ли је регулисање детективске дјелатности путем Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник Републике Српске, број 4/12) и подзаконским актима уређено на адекватан начин. Чињеница је да наведени законски и подзаконски оквир егзистира од 2002. године (Службени гласник Републике Српске, број 50/02, 92/05, 91/06), када је први пут усвојен, па 2012. године када је усвојен нови текст закона који није претрпио значајне измјене у његовој систематици. Ипак, у периоду од скоро 20 година значајно су се измјениле друштвене околности, које све више дају на значају детективској дјелатности. С тим у вези, предмет овог рада је анализа одредби којима је регулисана детективска дјелатност у Републици Српској, те предлагање одређених *de lege ferenda* рјешења којима би правни оквир детективске дјелатности био у значајној мјери унапријеђен.

Кључне ријечи: детективска дјелатност, Република Српска, приватна безбједност, Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности.

¹ Факултет за безбједност и заштиту, Независни универзитет Бања Лука, djukic-bs@blic.net

УВОД

Детективска дјелатност у Републици Српској први пут је уведена Законом о агенцијама за обезбјеђења лица и имовине и приватној детективској дјелатности 2002. године² (Службени гласник Републике Српске, број 50/02). Тада је представљала потпуну новину у нашем правном систему и поред физичко-техничког обезбјеђења чинила је нуклеус приватне безбједности у Републици Српској³. Са правом се очекивало да ће у перспективи послови приватног детектива доживјети своју експанзију и афирмацију (Матијевић, 2004: 34), али је и постављено питање како ће заиста приватни детективи у стварности обављати ове послове. „Наиме, они морају дјеловати самостално, мимо полиције, не мјешајући се у полицијске послове, а у обављању послова имају веома мало овлашћења“ (Матијевић, 2004: 36). Чини се да ова дилема ни до данас није разјашњена у потпуности. У прилом оваквом ставу иду и чињенице да детективска дјелатност у Републици Српској није значајније развијена, за разлику од сегмента физичко-техничког обезбјеђења које је постала «незамјјењива» дјелатност. То најбоље потврђују подаци да је, на примјер, у 2016. години било регистровано 47 привредних друштва/субјеката у Републици Српској која су се бавила пословима обезбјеђења лица и имовине и приватном детективском дјелатношћу, од чега су 44 приватне безбједносне компаније и 3 приватна детектива (Кржалић, 2016: 8). Још изненађујуће дјелује ако се овоме дода податак да су ова три приватна детектива једини и регистровани у цијелој Босни и Херцеговини⁴. Један од разлога оваквом стању у детективској дјелатности могао би се тражити у конкретној позицији приватних детектива, односно детективских агенција у погледу ограничења везаних за њихова овлашћења, те недовољно препознавање њихове улоге у широј друштвеној заједници (упореди: Ђукић, Зорић, 2019: 34).

Историјски и компаративно посматрано стање детективске дјелатности у Републици Српској на горе наведеним позицијама, нема логичко објашњење. Поједина истраживања сугеришу да приватна детективска

2 Овај законски оквир је након тога два пута мијењан током 2005. године (Службени гласник Републике Српске, број 92/05 и 2006. године (Службени гласник Републике Српске, број 91/06).

3 Нормативно утврђеним стандардима, предузећа за обезбјеђење лица и имовине и детективске агенције подстичу се на професионализацију и специјализацију кадрова и стандардизацију и модернизацију средстава и уређаја којима се врши обезбјеђење лица и објеката (Вејновић, Шикман, 2004: 14).

4 Наиме, према анализи „Тренд приватне сигурности у Босни и Херцеговини“ урађене током 2016. године, констатовано је следеће: „У 2016. години регистровано је 270 субјеката приватне сигурности. Од тог броја, њих 83 је регистровано као приватна сигурносна компанија (агенција за заштиту лица и имовине), 96 је њихових подружница, 88 их је регистровано као унутрашња служба заштите и 3 као приватни детектив. За рад на пословима приватне сигурности, за потребе наведених субјеката, у 2016. години постоји 4.858 особа са важећим сертификатом“ (Кржалић, 2016: 1, 2).

дјелатност има прилично дугу традицију, нарочито у западним земљама⁵. Тако се у литератури наводи да је прва детективска агенција формирана у Паризу 1833. године коју је основао Еуген Франсис Видок (Eugene-Francois Vidocq), за кога се сматра да је био први приватни детектив. Не дуго затим у Чикагу, на тлу Сједињених Америчких Држава, 1850 је основана прва детективска агенција, чији је оснивач био Алан Пинкертон (Allan Pinkerton), који је уједно и постао најпознатији приватних детектив због послова и угледа који је имала његова агенција⁶ (види опширније: Кесић, 2009: 56; Никач, Корајлић, Ахић, Бећировић, 2013: 30). Касније се ова врста дјелатности у приватном сектору безбједности развијала и добијала карактеристике какве има данас. Многоброје су области друштвеног живота у којима приватна детективска дјелатност има своју примјену, а евидентан је тренд њеног даљег унапређења. Детективска дјелатност може се условно подијелити у двије велике групе послова и задатака: 1) административне и помоћне услужне дјелатности и 2) истражне дјелатности, које укључују истражне детективске услуге (упореди: Бошковић, 2015: 108). Једну од посебних области дјеловања приватних детектива чине истраге дисциплине на раду, а које укључују ангажовање приватних детектива од стране власника приватних предузећа на различитим пословима (на примјер контроле понашања радника, контрола боловања, итд.) (Кесић, 2013: 94). Такође, приватни детективи могу бити ангажовани и од стране државних органа, као што је чест случај од стране судова ради уручивања позива (нпр. у компаративном законодавству то је омогућено у Словенији). Исто тако, приватна детективска дјелатност не значи само прикупљање информација и података, већ и прикупљање доказа, што је веома битно за странку која може ангажовати приватног детектива за такву врсту посла, јер на тај начин она може да обезбиједи доказе и да их користи за заштиту својих права пред надлежним органима (Бошковић, 2006: 12). Ова посљедња наведена дјелатност може бити посебно значајна у Републици Српској узимајући у обзир актуелне измјене Закона о кривичном поступку, којим је прописано да уколико јавни тужилац одустане од гоњења, исто може преузети оштећени, као странка у поступку.

Данас је детективска дјелатност у Републици Српској уређена Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективној дје-

⁵ Тако Зоран Кесић (2009) наводи да је на примјер ступањем на снагу Закона о друмским разбојницима из 1629. године у Енглеској, била предвиђена могућност расписивања новчаних награда за хватање криминалаца за којима се трагало. Тада су се појавили тзв. „ловци на лопове“, а то су били појединци који су су могли да се „такмиче“ са државним органима нудећи сопствене награде за откривање и хватање преступника (Кесић, 2009: 54).

⁶ Пинкертон је био нарочито познат по увођењу неколико истраживачких техника у оперативном раду (које данас користи већина криминалистичких полиција у свијету), а међу којима су најпознатије: 1) праћење или присмотра осумњиченог и 2) попримање улоге или тајни рад (Кесић, 2009: 57).

латности (Службени гласник Републике Српске, број 4/12) и подзаконским актима који су донијети уз овај Закон. Предмет овог рада јесу законске и подзаконске одредбе којима је регулисана детективска дјелатност, са посебним освртом на разматрање могућности усвајања посебног закона којим би детективска дјелатност била регулисана.

УПОРЕДНОПРАВНИ ОКВИР ДЕТЕКТИВСКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ

Уобичајно је да се упоредноправни оквир посматра са аспекта међународноправних одредби и одредби из упоредних закона појединих држава. „Право приватне безбједности је у изјесној мјери повезано са међународним правом и појединим његовим гранама, који представљају правни извор за ову релативно младу грану права“ (Никач, *et.al*, 2013: 32). Међутим, када је у питању детективска дјелатност евидентно је да не постоји конкретни међународноправни документ који уређује област детективске дјелатности. Чак, не постоји ни појединачни међународни уговор који третира област приватне безбједности. Ипак, у литератури се о међународноправним изворима приватне безбједности наводе два међународноправна документа и то: 1), Документ из Монреа о одговарајућим међународним правним обавезама и добрим праксама за државе у вези са операцијама приватних војних и безбједносних компанија током оружаног сукоба (2008)⁷ и 2) Међународни кодекс понашања за приватне пружаоце безбједносних услуга (2010)⁸. Први документ укључује дио који се тиче добре праксе држава у области приватне безбједности, док је основни циљ другог документа унапређење међународних стандарда у области приватне безбједности, одговорност приватних безбједносних компанија и побољшање контроле и надзора над њиховим радом (види опширније: Никач, *et.al*, 2013: 33-35).

Када је ријеч о националним законодавствима већина држава чланица Европске Уније, с изузетком Аустрије, Њемачке и Чешке, имају посебно законодавство које се односи на сектор приватне безбједности. Осим Италије (1931) и Шведске (1973), законодавство у осталим земљама које се примјењује уведено је деведесетих година прошлога вијека (Ромић, Павловић, 2011: 322). Такође, све државе Југоисточне Европе, имају посебно законодавство које регулише приватни сектор безбједности и његове дје-

⁷ The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict, International Committee of the Red Cross, Federal Department of Foreign Affairs FDFA, Directorate of International Law, Section for Human Rights and Humanitarian Law, 2008, ref. 0996.

⁸ The International Code of Conduct for Private Security Service Providers – ICoC, 2010. Доступно путем интернета: <http://icoca.ch/the-code/>, приступљено 12. 2. 2021.

латности на националном нивоу (Ромић, Павловић, 2011: 322). Оно што треба нагласити јесте да је унутар ових законодавстава присутан различит начин уређивања овог сектора, тако што поједине земље имају јединствене правне акте којима уређују комплетну област приватне безбједности, док друге имају посебне законе који се тичу физичко-техничког обезбјеђења и друге који регулишу детективску дјелатност. Узимајући у обзир обим рада, биће приказани законски оквир земаља у окржењу којим је уређена област детективске дјелатности.

У Србији је од 2013. године на снази Закон о детективској дјелатности (Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2013 и 87/2018) којим се уређује рад правних лица, предузетника и физичких лица који врше послове из области дјелатности пружања детективских услуга (чл. 1). Тако је Законом регулисана детективска дјелатност (услови за обављање дјелатности, лиценце, итд.), овлашћења и начини вршења послова детектива (врста послова, начин обављања, итд.), надзор, евиденције и заштита података и казнене одредбе. Такође, прописано је да ће се прописи за извршавање овог закона донијети накнадно.

У Хрватској је од 2009. године на снази Закон о приватним детективима (Narodne novine, број 24/09) којим су прописани услови и начин обављања приватне истражне дјелатности, права и обвезе приватних детектива те надзор над примјеном Закона. Прије тога детективска дјелатност била је регулисана према одредбама Закона о заштити лица и имовине (Narodne novine, бр.: 83/96., 90/96. и 96/01.) Законом о приватним детективима прописано је да поред држављања Хрватске послове приватног детектива могу обављати и лица која имају одобрење за обављање детективских послова издато од државе чланице Европске уније или државе уговорнице Уговора о европском привредном простору (чл. 2). Такође овим Законом посебно је прописано документовање, евидентирање, располагање и чување података.

У Словенији је детективска дјелатност уведена још 1994. године Законом о детективској дјелатности (Uradni list RS, št. 32/94). Овај закон је неколико пута допуњаван (Uradni list RS, št. 96/02, 90/05, 60/07 in 29/10), а 2011. године усвојен је нови текст Закона о детективској дјелатности Републике Словеније (Uradni list RS, št. 17/11). Овим законом утврђују се услови, права и обавезе физичких, правних лица и самосталних предузетника за обављање детективске дјелатности. Посебним поглављем уређено је осивање и рад Детективске коморе Републике Словеније, која је између осталог надлежна и за издавање детективских лиценци. Такође, овим Законом прописује се и обавеза усвајања подзаконских прописа којима се на детаљнији начин регулишу поједина питања (нпр. Правилник о детек-

тивској легитимацији, Правилник о програму и поступку провјере знања кандидата за добијање лиценце за обављање детективских послова, итд.)

У Црној Гори је од 2005. године Законом о детективској дјелатности уређена ова врста дјелатности (Službeni list RCG, br. 29/2005, 61/2011 i 73/2010-11), а током 2019. године усвојен је нови текст Закон о детективској дјелатности (Službeni list CG, br. 25/2019). Овим Законом уређује се обављање детективске дјелатности, услови и начин вршења детективских послова, права и дужности детектива и друга питања од значаја за вршење детективских послова и обављање детективске дјелатности. Поред осталог прописана су права и дужности приватног детектива која укључују обавезу пријављивања кривичног дјела, поступање са тајним подацима, забрану употребе средстава принуде и забрану вршења детективских послова у законом прописаним случајевима.

У Сјеверној Македонији на снази је Закон о детективској дјелатности из 1999. године, који је потом неколико пута допуњаван (Службен весник на Република Македонија, бр. 80/99, 66/07, 86/08, 51/11, 164/13, 148/15, 193/15 и 55/16). Овим Законом уређују се услови и начини обављања детективске дјелатности. Такође, уређено је питање права и дужности приватних детектива, као и евиденције које су у обавези да воде, те казнене одредбе. Поред тога, уз Закон су донијети и подзаконски акти којима су на ближи начин уређена поједина питања (нпр. детективска легитимација, полагање стручног испита за приватног детектива, итд.).

У Босни и Херцеговини постоје три закона којима је регулисана област приватне безбједности, а самим тим и детективска дјелатност у оквиру њих. Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник Републике Српске, број 4/12.) биће посебно обрађен у наредном тексту, тако да ће у овом дијелу бити приказани преостала два закона: Закон о агенцијама и унутрашњим службама за заштиту људи и имовине (Službene novine FBiH, broj 78/08) и Закон о агенцијама за осигурање лица и имовине и приватној детективској дјелатност Дистрикта Брчко (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 27/2004, 15/2005 и 37/2005). Када је ријеч о ФБиХ треба нагласити да је први закон који је регулисао ову област био усвојен 2002 године⁹, док је 2008. године усвојен важећи закон. Оно што карактерише овај Закон јесте да не регулише питање детективске дјелатности, тако да ова дјелатност у ФБиХ остаје и даље правно неуређена. С друге стране, Закон о агенцијама за осигурање лица и имовине и приватној детективској дјелатност Дистрикта Брчко (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 27/2004, 15/2005 и 37/2005) у поглављу III уређује «Детективску дјелатност». Тако су про-

⁹ Тада је усвојен Закон о агенцијама за заштиту људи и имовине у ФБиХ (Službene novine FBiH, br. 50/2002).

писани услови за оснивање детективских агенција, овлашћења за обављање детективских послова, начин пословања детективских агенција, док се заједничким одредбама регулише питање евиденција, надзора и казних одредби.

Као што се може видјети, све земље из окружења имају посебне законе којима је уређена област детективске дјелатности, док је у Босни и Херцеговини ова област уређена у оквиру закона којим се регулише и заштита и обезбјеђење људи и њихове имовине. Рјешење које имају земље из региона можемо сматрати квалитетнијим, јер се презицијне и јасније могу уредити одредбе о детективској дјелатности, него када је то урађено у јединственом закону којим је обухваћена и физичко-техничка заштита лица и имовине, као што је тренутно случај у Републици Српској.

НОРМАТИВНИ ОКВИР ДЕТЕКТИВСКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Нормативни оквир детективске дјелатности у Републици Српској, као што смо већ и навели, уређен је Законом о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (Службени гласник Републике Српске, број 4/12) (у даљем тексту: Закон), као и подзаконским актима којима се детаљније уређују поједина питања.

Законске одредбе о детективској дјелатности

Основним одредбама Закона уређена је детективска дјелатност, начин обављања детективских послова у облику детективских агенција, права и обавезе приватних детектива, као и надзор над њиховим радом (чл. 1). Такође, експлицитно је прописано да детективске послове агенције не могу обављати ако су они у надлежности Министарства унутрањих послова, као ни примјењивати оперативне методе и средства која на основу посебних прописа примјењује Министарство и други надлежни републички органи управе (чл. 2), а забрањено је њихово обављање за републичке органе управе и представничке, односно извршне органе општина и градова (чл. 3). Наведени правни оквир који се тиче забране обављања детективске дјелатности за републичке и органе локалне самоуправе у великој мјери ограничава детективску дјелатност, при чему не постоје правно засновани разлози за таква рјешења.

Поглављем IV Закона прописане су одредбе о детективској дјелатности. Тако је чл. 35 прописано да детективска дјелатност подразумијева послове прикупљања и обраде података и материјалних доказа (ст. 1), коју

могу обављати лица која имају овлашћење за обављање детективских послова, односно приватни детективи (ст. 2). Законски услови за добијање овлашћења за обављање детективских послова таксативно су набројани¹⁰ (чл. 36), при чему је прописано лице које има три године радног искуства на полицијским пословима у Министарству, војно-безбједносним пословима Министарства одбране, односно Војне полиције, те другим пословима безбједносне природе, обавјештајним, истражним пословима или пословима извршења кривичних и прекршајних санкција испуњава услове који се односе на приправнички стаж приватног детектива и положен стручни испит. Посебно „упада у очи“ законски услов који се односи на старосну доб приватних детектива, тј. да су навршили 25 година живота. Овакав услов нема реално оправдање и ограничава право на рад кандидата који испуњавају остале прописане услове.

Надаље је прописано да се детективски послови обављају као самостална дјелатност (чл. 38 ст. 1), а да се физичко лице уписује у регистар самосталних дјелатности на основу издатог овлашћења за обављање детективских послова (чл. 38 ст. 2), уз испуњавање других услова (обезбјеђен пословни простор, одобрење надлежног органа, итд.). Такође, прописано је да два приватна детектива или више њих могу основати детективску канцеларију (чл. 42 ст. 2), која се оснива се као правно лице (чл. 42 ст. 3). Потом су прописани услови регистрације и добијање одобрења за рад детективске канцеларије. Из наведених одредби произилази да се детективска дјелатност у Републици Српској може обављати као самостална дјелатност приватних детектива или путем детективске канцеларије коју чине најмање два приватна детектива која су се удружила.

Кључне одредбе овог Закона, када је у питању детективска дјелатност, односе се на права и дужности приватног детектива. Тако је прописано да се детективски послови смију обављати само на основу уговора закљученог у писаној форми између приватног детектива и наручиоца детективске услуге (чл. 46). Наведено рјешење је задовољавајуће, мада би требало размотрити и друге могућности, као што је давање пономоћи наручиоца посла да у његово име и за његов рачун обаља дјелатност из надлежности приватног детектива¹¹. Приватном детективу дозвољено је

10 Као услови су наведени да је подносилац захтјева: а) држављанин Републике Српске или БиХ и има пребивалиште у Републици Српској, б) навршило 25 година, в) има високу или вишу стручну спрему (завршене студије техничке струке првог циклуса чијим се завршетком стиче 240 ECTS бодова, односно 180 ECTS бодова), г) има завршен приправнички стаж код приватног детектива у трајању од 12 мјесеци, д) својим досадашњим начином живота, понашањем или дјелатношћу указује да ће савјесно и одговорно обављати детективске послове, њ) има општу здравствену способност и посебну душевну и физичку способност, што доказује увјерењем овлашћене здравствене установе и е) има положен стручни испит за приватног детектива, који је положен пред испитном комисијом Министарства (чл. 36 ст. 1).

11 Тако је нпр. чл. 25 Закона о детективној дјелатности у Словенији (Uradni list RS, št. 17/11) прописано

да прикупља податке од лица која су вољна да му уступе тражене податке (чл. 48 ст. 1) о: а) несталим лицима или лицима која се скривају или лицима која су написала или послала анонимна писма или лицима која шире клевету, вријеђају или сумњиче некога, б) лицима која су странци проузроковала штету, в) предметима који су изгубљени или украдени, г) успјешности лица у обављању послова и д) успјешности и пословности правних лица или предузетника (чл. 48 ст. 2). У обављању наведених послова приватном детективу забрањено је да омета обављање послова из надлежности државних органа (чл. 48 ст. 3). Из анализе наведена законске одредбе уочава се да је уско постављена, те да не обухвата многе активности које су на примјер упоредним законодавством дате у надлежност приватних детектива¹².

Чланом 50 прописана је обавеза приватних детектива, који су поводом обављања послова који су му повјерени, сазнали за кривично дјело, да одмах пријави то дјело Министарству или надлежном тужилаштву. Такође, приватном детективу забрањено је да при обављању детективских послова употребљава ватрено оружје и друга средства принуде, осим у случајевима личне заштите (чл 51 ст. 1), као и да користи средства и направе за електронска снимања или прислушкивања (чл 51 ст. 2). Исто тако, подаци које је приватни детектив прикупио у обављању уговореног посла сматрају се пословном тајном и након што приватни детектив престане да обавља детективске послове (чл. 52) и стварају код њега обавезу чувања тајне. Приватни детектив обавезан је да омогући увид у све прикупљене податке и доказе којима располаже овлашћеном службеном лицу Министарства (чл. 54). Поред наведеног, порписана је обавеза приватног детектива да одбије обављање детективских послова у два случаја: а) ако странка захтијева прикупљање података који се не смију прикупљати и б) у другим случајевима сукоба интереса предвиђеним прописима или прихваћеним кодексом професионалне етике.

Заједничким одредбама из овог Закона прописана је обавеза вођења евиденција, вршење надзора, овлашћења за доношење прописа, као и казнене одредбе. Тако је прописано да МУП води евиденције о издатим ов-

да ће детектив дјелатност обављати искључиво на основу писменог овлашћења из којег су очигледне област прикупљања података из овог закона, сврха прикупљања информација и обим датог овлашћења. У случају уговора између детектива и клијента, пуномоћ мора бити додатак уговору.

12 То би, на примјер, могле да буду сљедеће дјелатности: заштита интелектуалне и индустријске својине, кандидатима за запошљавање – и то оне податке за чије прикупљање је овлашћен послодавац, уз писани престанак кандидата, кривичним дјелима која се гоне по приватној тужби и о учиницима ових кривичних дјела, доказе и чињенице неопходне за обезбјеђивање или доказивање права и права странке пред судовима, другим правосудним органима и другим тијелима или организацијама које о тим правима одлучују у поступковима радних обавеза или радне дисциплине, поштовање обавезе забране конкуренције и клаузуле о забрани надметања (види шире у законима о детективској дјелатности Словеније, Србије и Хрватске).

лашћењима за обављање послова приватног детектива и детективским легитимацијама (чл. 56 т. в), док су приватни детективи и детективске канцеларије дужне да воде евиденцију о склопљеним уговорима за пружање услуга (чл. 57 ст. 3). Када је ријеч о надзору, прописано је да управни (чл. 58) и инспекцијски (чл. 59) надзор врши Министарство унутрашњих послова. У склопу тога прописана је могућност (ако су за то испуњени услови) одузимања овлашћења за обављање детективских послова приватном детективу (чл. 64), као и забрана детективској канцеларији за обављање детективских послова ако се приватном детективу детективске канцеларије одузме овлашћење (чл. 65). Из наведених одредаба је видљиво да је законодавац регулисао питање односа са полицијом која врши надзор над радом приватних детектива. Уједно, евидентно је да није прописана њихова међусобна сарадња, која је нужна и неопходна за успјешно обављање послова безбједности (Пена, Симоновић, 2009: 19).

Подзаконске одредбе о детективској дјелатности

Подзаконске одредбе о детективској дјелатности обухватају оне правне акте којима су детаљније регулисана питања обављања детективске дјелатности, обука, услови извођења наставе и полагање стручног испита, затим садржај и изглед легитимације приватног детектива, евиденције које се воде, те просторни услови потребни за обављање ове врсте дјелатности. Ове одредбе су садржане у посебним правилницима Министарства унуташњих послова Републике Српске. То су сљедећи документи:

Правилник о начину обављања детективских послова (Службени гласник Републике Српске, бр. 85/12) је најважнији подзаконски правни акт када је у питању вршење детективске дјелатности. Овим правилником прописују се начин обављања детективских послова, начин чувања и одлагање података које је прикупио приватни детектив или детективска канцеларија,

Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива (Службени гласник Републике Српске, бр. 85/12, 27/19) је правни акти којим се регулише обука припадника физичког и техничког обезбјеђења и приватних детектива и начин полагања стручног испита. Обука приватних детектива је у надлежности Министарство унуташњих послова Републике Српске и састоји се од теоријске наставе, у трајању од 30 наставних часова, а обухвата теме из криминалистике¹³. О завршеној обуци издаје се потврда, на-

¹³ Слажемо се са ставовима аутора да прописаних 30 наставних часова теоријске наставе није довољно неком лицу да би се оно бавило детективским послом. „Програм обуке кандидата за приватне детективе мора свакако бити знатно опширнији са далеко већим бројем заступљених научних дисциплина (нпр. кривично право, људска права и слободе), али и тема које би се изучавале. Самим тим, обука би и

кон чега кандидат полаже стручни испит пред комисијом коју, рјешењем, именује министар унутрашњих послова.

Правилником о садржају и изгледу легитимације припадника обезбјеђења и детективске легитимације (Службени гласник Републике Српске, број 85/12, 68/19) уређује се поступак издавања, облик и садржина обрасца и начин вођења евиденција легитимација припадника обезбјеђења и детективске легитимације. Легитимацију издаје надлежна Полицијска управа, на основу захтјева за издавање легитимације уз који се прилаже потребна документација. Правилником је тачно предвиђен облик, односно димензије легитимације као и садржина легитимације. Надлежна Полицијска управа води евиденције у виду регистра, о издатим детективским легитимацијама.

Правилник о евиденцијама (Службени гласник Републике Српске, бр. 85/12) одређује евиденције које води МУП, правна лица која се баве детективском дјелатношћу, тј. детективске канцеларије или приватни детективи.

Правилником о просторним и техничким условима за заштиту од крађе и других незгода и злоупотреба, које мора испуњавати пословни простор предузећа које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине и детективска агенција (Службени гласник Републике Српске, бр. 85/12) је одрђено да пословни простор агенције приватног детектива и детективске канцеларије морају представљати посебну грађевинску цјелину и опремљену на начин примјеран угледу и значају детективске дјелатности. Надлежна полицијска управа утврђује испуњеност наведених услова.

Наведени систем подзаконских прописа представља цјелину са Законом и има за циљ нормативно уређивање детективске дјелатности, као посебне области приватне безбједности. Оно што карактерише овај оквир јесте да су, изузев Правилника о начину обављања детективских послова, ове одредбе систематизоване у правилнике који регулишу и питање физичке и технике заштите које врше приватне агенције. Иако овај начин није погрешан, мишљења смо да би систематичније било издвојити одредбе о детективској дјелатности у посебне правилнике.

ЗАКЉУЧАК

На основу наведене упоредноправне анализе и тренутног нормативног оквира детективске дјелатности у Републици Српској, закључак који недвосмислено произлази указује на неопходност измјена постојећег прав-

временски трајала дуже (а не свега пет радних дана по шест часова, као до сада)⁴⁴ (Митровић, 2008: 28).

ног оквира. Наиме, колико је овај законски текст представљао добру основу прије скоро 20 година, толико је данас потребно извршити његово усклађивање са актуелним друштвеним и економским стањем. То се посебно односи на одредбе којима се у значајној мјери ограничава развој детективске дјелатности као самосталне дјелатности засноване на економским принципима. Управо је ово централно питање у упоредном законодавству из којег произлази низ дјелатности које су дате у надлежност приватним детективима.

Као један од закључака намеће се и размишљање о уређивању детективске дјелатности кроз посебан законски пропис. С тим у вези била би отворена могућност уређивања детективске дјелатности на битно квалитетнији начин, са јасно дефинисаним правима и обавезама приватних детектива, као и начином обављања њихове дјелатности. То подразумева детаљније прописивање појединих одредаба које се тичу надлежности приватних детектива, као и практичног поступања у вршењу послова приватних детектива. Наведено посебно у контексту већег учешћа приватних детектива у кривичном поступку (нпр. кроз прикупљање доказа за оштећеног као тужиоца). Наиме, таква одредба прописана је у Закону о детективској дјелатности у Србији (као и у другим упоредним законима), којим је омогућено да приватни детектив врши обраду података о кривичним дјелима која се гоне по приватној тужби и о учиниоцима ових кривичних дјела (чл. 10, ст. 8). Свакако да би доношење посебног закона требало да прати и одговарајућа подзаконска регулатива којом би се прецизније уредила поједина питања.

Уређивање детективске дјелатности на овај начин не само да би створило бољу нормативну основу, већ би се афирмисала ова врста дјелатности у пракси. Можда је управо то одговор на питање недовољне заступљености детективске дјелатности као практичне активности у Републици Српској.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић, А. (2015). Анализа кривичноправних и других законских одредби од значаја за детективску делатност. *Безбедност* 57(2/2015), 105-121.
2. Бошковић М. (2006). *Основи детективске делатности*, Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије
3. Вејновић, Д., Шикман, М. (2004). Мјесто и улога законског и подзаконског регулисања области о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и детективској дјелатности. *Дефендологија* 7(15-16), 11-32.
4. Ђукић, С., Зорић, Ж. (2019). Актуелно стање и перспективе будућег развоја приватног сектора безбједности у Босни и Херцеговини. У: Вејновић, Д., Стоја-

- новић, В., Дакић, С. (Уредници) Босна и Херцеговина на балканском раскршћу транзиције. (25-36). Бања Лука: Европски Дефендологија центар.
5. The International Code of Conduct for Private Security Service Providers – ICoC, 2010. Доступно путем интернета: <http://icoca.ch/the-code/>, приступљено 12.02.2021.
 6. Кесић, З. (2013). Популарни имиџ приватног детектива и његова демистификација. *Безбедност* 55(2/2013), 84-105.
 7. Кесић, З. (2009). Приватни сектор у контроли криминалитета. Досије студио: Београд.
 8. Кржалић, А. (2016). Тренд приватне сигурности у Босни и Херцеговини. Сарајево: Центар за сигурносне студије.
 9. Матијевић, М. (2004). Неке карактеристике детективске делатности. *Дефендологија* 7(15-16), 33-38.
 10. Митровић, Љ. (2008). Детективска дјелатност у Републици Српској и Босни и Херцеговини са посебним освртом на обуку приватних детектива, *Дефендологија* 9(23-24), 23-28.
 11. Никач, Ж., Корајлић, Н., Ахић, Ј., Бећировић, З. (2013). Правна регулатива приватне безбедности на просторима некадашње СФРЈ, са освртом на последње промене у Србији. Криминалистичке теме 3-4, 27-52.
 12. The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict, International Committee of the Red Cross, Federal Department of Foreign Affairs FDFA, Directorate of International Law, Section for Human Rights and Humanitarian Law, 2008, ref. 0996. Доступно путем интернета: <https://shop.icrc.org/the-montreux-document-on-private-military-and-security-companies-pdf-en>, приступљено 12.02.2021.
 13. Пена, У., Симоновић, Б. (2009). Однос јавног и приватног сектора безбједности у Босни и Херцеговини и Републици Српској. *Безбједност, полиција, грађани* 5(2/09), 17-38.
 14. Ромић М., Павловић Г. (2011). Неки аспекти одговорности држава за акције приватних војних компанија, *Политеиа*, 2/2011, 319-332.
 15. Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, *Службени гласник Републике Српске*, број 4/12.
 16. Закон о детективској делатности, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 104/2013 и 87/2018.
 17. *Zakon o privatnim detektivima*, *Narodne novine*, broj 24/09.
 18. *Zakon o detektivski dejavnosti*, *Uradni list RS*, št. 17/11.
 19. *Zakon o detektivskoj djelatnosti*, *Službeni list CG*, br. 25/2019.
 20. Законот за детективска дејност, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 80/99, 66/07, 86/08, 51/11, 164/13, 148/15, 193/15 и 55/16.
 21. *Zakon o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine*, *Službene novine FBiH*, broj 78/08
 22. *Zakon o agencijama za osiguranje lica i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnosti Distrikta Brčko*, *Службени гласник Брчко distrikta БиН*, br. 27/2004, 15/2005 и 37/2005.

23. Правилник о начину обављања детективских послова, Службени гласник Републике Српске, бр. 85/12.
24. Правилник о обуци и начину полагања стручног испита за припаднике физичког и техничког обезбјеђења и приватног детектива, Службени гласник Републике Српске, бр. 85/12, 27/19.
25. Правилнику о садржају и изгледу легитимације припадника обезбјеђења и детективске легитимације, Службени гласник Републике Српске, број 85/12, 68/19.
26. Правилник о евиденцијама, Службени гласник Републике Српске, бр. 85/12.
27. Правилник о просторним и техничким условима за заштиту од крађе и других незгода и злоупотреба, које мора испуњавати пословни простор предузећа које обавља дјелатност обезбјеђења лица и имовине и детективска агенција (Службени гласник Републике Српске, бр. 85/1).

NORMATIVE FRAMEWORK OF DETECTIVE ACTIVITY IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Prof. dr Siniša Đukić¹⁴

Abstract: The normative framework of detective activity in the Republika Srpska is an important issue for several reasons. The first and basic concerns the manner of regulating this, extremely important, activity in the field of private security, by legal regulations. The question that arises is whether the regulation of detective activity through the Law on Security Agencies for Persons and Property and Private Detective Activity (Official Gazette of Republika Srpska, No. 4/12) and bylaws is adequately regulated. The fact is that the mentioned legal and bylaw framework has existed since 2002 (Official Gazette of the Republika Srpska, No. 50/02, 92/05, 91/06), when it was first adopted, and in 2012, when a new text of the law was adopted, which has not undergone significant changes in its systematics. However, in the period of almost 20 years, social circumstances have changed significantly, which are increasingly giving importance to the detective business. In this regard, the subject of this paper is the analysis of the provisions that regulate detective activity in the Republic of Srpska, and the proposal of certain *de lege ferenda* solutions that would significantly improve the legal framework of detective activity.

Key words: detective activity, Republic of Srpska, private security, Law on Security Agencies for Persons and Property and Private Detective Activity.

14 Faculty of Security and Protection, Independent University of Banja Luka, djukic-bs@blic.net

Рад за примљен: 22. 5. 2021. године
Рад прихваћен: 1. 6. 2021. године

ПОЛИЦИЈСКА ОВЛАШЋЕЊА И ДИПЛОМАТСКИ ИМУНИТЕТ: НОРМАТИВНИ АСПЕКТ

Мр Бранко Лештанин¹

Апстракт: Дипломате у држави домаћина уживају одређене привилегије и имунитете. Самим тим, то је ограничавајући аспект за рад полиције и правосуђа, јер рад полиције подразумева примену овлашћења која неретко значе ограничење одређених права и слобода грађана. У раду се анализирају одредбе најважнијих међународних правних аката којима се дипломатама гарантују привилегије и имунитети. Сагледава се међународни оквир са аспекта примене полицијских овлашћења и даје се одговор шта је дозвољено а шта није дозвољено применити од полицијских овлашћења према дипломатама. Поред тога, анализира се национална легислатива Словеније, Хрватске, Црне Горе и Србије како би се извели закључци да ли је национални нормативни оквир усклађен са међународним правом. Закључује се да је Бечка конвенција о дипломатским односима из 1961. год. најважнији правни акт у овој области, да од категорије дипломате зависи обим имунитета и самим тим и обим полицијских овлашћења који се може применити и да већина држава у полицијском законодавству упућује на примену међународног права.

Кључне речи: полиција, полицијска овлашћења, дипломатско-конзуларни имунитет, Бечка конвенција

¹ Министарство унутрашњих послова Републике Србије, имејл: b.lestanin@gmail.com

УВОД

Држава, од када је настала као друштвена творевина, стреми да својим правилима уреди друштвене односе. То се посебно наглашава у демократским државама у систему „владавине права“ као што је то случај са већином евроконтиненталних и англосаксонских држава. У том смислу, држава, пре свега, гарантује мирно уживање слобода и права човека и грађанина (посебно мањинских). Са друге стране, држава има и неприкосновено „право“ да те слободе и права огранични у посебним и законом прописаним случајевима. За те потребе држава оснива посебне државне органе као што су војска, полиција, царина и слично, којима даје овлашћења да непосредно у законом прописаним случајевима ограниче слободе и права човека и грађанина.

Од најстаријих времена дипломатским представницима признаване су одређене повластице, како би у пуној безбедности могли да обаве своју, понекад веома деликатну, функцију. Обим повластица мењао се током историје и често је био условљен улогом коју је дала држава имала у том времену. Па и у савременој пракси, иако је дошло до кодификације дипломатског права, наилазимо на случајеве када државе на бази реципрочитета признају повлашћенији третман од уобичајеног, одређеним представницима (Аврамов, Крећа, 1999:155).

У зависности од начина схватања појма полицијских овлашћења могу се дефинисати у ужем и ширем смислу. У појединим правним системима гравитира само појам „полицијска овлашћења“ који обухвата све оне активности које предузима полиција док се законодавац у Србији определио за два појма а то су: полицијске мере и радње (која се могу схватити као полицијска овлашћења у ужем смислу) и полицијска овлашћења („класична“). Законодавац у Србији руководио се тиме да одређена овлашћења могу да примене само специјализовани полицијски службеници (полиграфско испитивање), затим која се примењују на основу наредбе другог органа (мере циљане потраге, форензичка регистрација и сл.), овлашћења која могу да примене само највиши руководиоци у полицији (јавно расписивање награде), као и нека специфична овлашћења у односу на „класична“ полицијска овлашћења (Лештанин, Никач, 2016:104). Са друге стране, законодавац у Хрватској и Црној Гори заступа став о полицијским овлашћењима у ширем смислу, што је, „према мишљењу аутора, рационалније решење.

ПОЈАМ И ВРСТЕ ИМУНИТЕТА

Имунитет води порекло од латинске речи *immunitas* што је првобитно значило ослобођење световних и црквених поседа од власти јавних службеника, односно ослобођење од терета, пореза и др. Са аспекта правних наука имунитет је повластица изборних лица да се без дозволе тела која су их изабрала не могу позивати на одговорност или лишавати слободе (посланички имунитет), односно повластица дипломата и чланова најуже породице, да их не могу узети на одговорност нити осудити судови државе у којој су акредитовани (дипломатски имунитет) (Вујаклија, 2004:327). У дипломатском праву под појмом имунитета подразумева се ослобођење од јурисдикције територијалне државе (Аврамов, Крећа, 1999:155).

Класична школа међународног права објашњавала је правни основ дипломатских привилегија на основу фикције екстериторијалности, што значи када владар борави у иностранству налази се *extra territorium*, дакле, правно ван земље у којој физички борави. У докторини међународног права изграђене су и друге теорије које правни основ привилегија и имунитета налазе у реципроцитету, обичајном праву или пак прећутном споразуму. У савременој доктрини и пракси основ привилегија и имунитета објашњава се посредством функције дипломатске мисије и њеног представничког карактера. На тим поставкама засновани су сви правни акти који се односе на ову материју (Аврамов, Крећа, 1999:155-156).

У суштини, имунитет омогућава одређеним функционерима да се слободно крећу и раде у земљи домаћина, односно да слободно изражавају своје мишљење, гласају приликом обављања своје државничке дужности, без могућности да се позову на одговорност. Такође, имунитет представља и привилегију истих тих функционера да без одобрења тела која су их изабрала, не могу бити кривично гоњени нити лишени слободе, против њих не може водити кривични, прекршајни или други поступак, осим ако су затечени на делу приликом извршења кривичног дела или прекршаја. Давање имунитета не подразумева давање било какве предности већ је циљ да се успешно врши одређена функција у држави или ван ње.

Дипломатско-конзуларни (ДК) имунитет црпи своја овлашћења из ратификованих међународних правних аката (Конвенције, Споразуми, Пактови и сл.) и штити странце који у земљи домаћина обављају ДК послове за потребе своје земље. ДК имунитет можемо класификовати према опсегу и према штићеном добру. Имунитет према опсегу додељује се у складу са функцијом коју страни службеник обавља и може бити дипломатски и конзуларни. Кривични поступак може се покренути против дипломате само уз одобрење надлежног органа државе коју представља. Према штићеном добру имунитет може бити успостављен у односу на

лице, службене просторије, приватни стан (резиденцију), возила, комуникацију као и службену пошту (Врђука, Магушић, 2010:250-251).

У области међународног права, општеприхваћена подела имунитета је на функционални и персонални. Функционални имунитет представља врсту заштите у односу на службену радњу која се предузима у име државе чиме се одређено лице не штити у потпуности од кривичног гоњења. Персонални имунитет, како и сама реч каже, представља заштиту одређеног лица-функционера који обавља одређене високо одроговрне функције за државу (шеф државе, премијер, дипломата и сл.).

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ ОКВИР

Дипломатско-конзуларни имунитет може бити успостављен двојако, билатерално и мултилатерално. Државе међусобно могу закључивати билатералне споразуме којима гарантују веће привилегије и имунитете него што то прописују међународно признате конвенције. Такође, државе могу закључивати билатералне споразуме који се односе на исту материју са међународним организацијама (нпр. Међународни кривични суд, Савет Европе и сл.). Најчешћи начин успостављања имунитета је ратификација међународних правних аката у које спадају: 1) Конвенција УН о привилегијама и имунитетима из 1946. год., Службени лист ФНРЈ, бр. 20/50; 2) Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција из 1947. год.²; 3) Бечка конвенција о дипломатским односима из 1961. год., Службени лист СФРЈ-Међ. уговори, бр. 2/64³; 4) Бечка конвенција о конзуларним односима из 1963. год., Службени лист СФРЈ-Међ. уговори, бр. 5/66; 5) Конвенција о специјалним мисијама из 1969. год., Службени лист СФРЈ-Међ. уговори, бр. 19/75; 6) Конвенција о представљању држава у њиховим односима у међународним организацијама универзалног карактера из 1975. год., Службени лист СФРЈ-Међ. уговори, бр. 3/77; и 7) Европска конвенција о конзуларним функцијама⁴.

Корупус наведених конвенција уређује привилегије и имунитете различитих врста ДК представника⁵ који се могу класификовати у неколико

2 Преузето 18.11.2020. са сајра http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/un_povlast_imunit2.pdf.

3 На иницијативу Југославије, у Генералној скупштини УН 1952. године покренута је процедура за кодификацију дипломатског права. Наведени процес је резултирао међународном конференцијом одржаном у Бечу 1961. године, где је и усвојена Бечка конвенција, која је коначно одредила прихватљиву меру односа између државног суверенитета и неопходних услова за обављање дипломатских функција (Благојевић, 2020:94).

4 Види Родић, 2002:63-86

5 Већина конвенција употребљава израз „дипломатски агент“ који подразумева шефове дипломатских мисија и чланове дипломатског особља.

група: 1) функционери, 2) дипломатско особље, 3) конзуларно особље, 4) чланови породица, и 5) административно-техничко и помоћно особље⁶. Обим привилегија и имунитета управо зависи од класификације ДК представника где функционери поседују најшири обим привилегија и имунитета, а последња група најужи обим привилегија и имунитета. Са аспекта примене полицијских овлашћења најбитније је напоменути да се овим конвенцијама гарантује неприкосновеност и неповредивост личности ДК службеника. У том смислу, он не може бити подвргнут никаквој врсти хапшења или притвора (не може бити доведен чак и ако постоји наредба суда).⁷ Дипломатски представници уживају потпуни имунитет од кривичног судства⁸ државе домаћина али грађанског и управног судства са неколико изузетака и не могу бити позвани да сведоче. Ово конкретније значи да полицијски службеници, када недвосмислено утврде да се ради о лицу са дипломатских имунитетом, не могу применити никаква овлашћења (изузев провере и утврђивања идентитета) односно започето морају прекинути⁹.

Код конзуларних службеника постоји изузетак у погледу неприкосновености, тако да они могу бити стављени у затвор/притвор само у случају тешког кривичног дела¹⁰, и то само на основу правноснажне одлуке судске власти. Ако дође до хапшења/притварања члана конзуларног особља или покретања кривичног поступка против њега, полиција или/и тужилаштво дужна је да о томе у најкраћем року обавести шефа конзулата. Ако се ове мере односе на шефа конзулата држава пријема треба о томе дипломатским путем преко министарства спољних послова да обавести државу именована. Конзуларни функционери и конзуларни службеници не подлежу надлежности судских и управних органа државе домаћина за дела извршена у обављању конзуларних функција, али могу бити позвани да сведоче, осим о чињеницама које се односе на вршење њихових функција, а нису дужни ни да показују преписку и званична документа која се тога тичу.

Уколико је ДК службеник истовремено и држављанин државе домаћина или има стално пребивалште, а држава није дала допунске привилегије и

6 У наставку текста користимо јединствени израз „дипломатско-конзуларни (ДК) службеник“.

7 Види Јовашевић, 2018:60-61.

8 Може се рећи да је опште правило на међународном плану да постоји кривичноправни имунитет државних представника, али да он не би могао да буде апсолутан у смислу *ratione materie*. Тако се може рећи да он постоји пред националним органима, али да се не би могао односити на међународна кривична дела (Миљисављевић, 2015:20).

9 Види Marinković, 2019:78.

10 У литератури и у пракси не постоји тачно дефинисан појам „тешког кривичног дела“ тако да примена овог правила зависи од случаја до случаја. Примера ради, то могу бити кривична дела за које је забрањена казна затвора дужа од 5 година, кривична дела са смртном последицом, коруптивна кривична дела и сл. Ово питање ипак остаје на суду да реши приликом издавања наредбе.

имунитете, он ужива судски имунитет и неприкосновеност само у погледу службених радњи учињених у вршењу својих функција. То значи уколико такво лице изврши кривично дело које није везано за вршење ДК функција против њега се може покренути кривични поступак.

ДК службеницима гарантује се слобода кретања и обављања своје функције, уз изузетак зона у које је улаз забрањен или посебно регулисан из разлога националне безбедности, у складу са законом и другим прописима земље домаћина. То могу бити разни војни, полицијски објекти, објекти служби безбедности, наменске индустрије и сл. Ово се нарочито мора имати у виду приликом вршења позорничке и патролне делатности у близини таквих објеката и спречавања кривичних дела као што су шпијунажа, тероризам и сл.

Чланови породица дипломатских представника уживају имунитет као да су чланови дипломатског особља. Административно-техничко особље и чланови њихових породица, уколико нису држављани државе домаћина и немају стално пребивалиште у држави домаћина, уживају исте имунитете као и дипломатски представници. Чланови послужног особља мисије који нису држављани државе код које се акредитује или који немају у њој стално пребивалиште, уживају имунитет у погледу поступака учињених у вршењу својих функција.

Почетак и крај имунитета је битно сагледати са аспекта примене полицијских овлашћења (посебно приликом контроле преласка државне границе). Лице које има право на имунитет користи се њиме чим ступи на територију државе домаћина ради преузимања своје службе, или, ако се већ налази на тој територији, чим је његово именовање нотификовано министарству спољних послова или неком другом министарству које буде уговорено. Кад се функције неког лица које ужива имунитет окончају, по правилу, имунитет престаје у тренутку кад то лице напушта земљу или по истеку разумног рока који му је дат у ту сврху, али они важе до тог тренутка чак и у случају оружаног сукоба. Међутим, имунитет остаје за радње које то лице учини у вршењу својих функција као члан мисије.

Као разумни изузеци од апсолутног кривичноправног имунитета могу се навести могућности да се и највиши државни званичници ипак појаве као одговорни за међународна кривична дела. Као један практични разлог наводи се чињеница да се извршење таквих дела не може сматрати обављањем посла у службеној дужности од стране највиших представника (ове се ипак ставља резерва злочина геноцида и агресије који по својој дефиницији подразумевају присуство шире државне политике и стога могу бити предузети и у склопу обављања службених активности). Овде се ради о општештетним активностима које су усмерене против међународне заједнице као целине и због тога су такве норме вишег

степенa обавезности од процесних норми које изузимају највише представнике државе (Милисављевић, 2015:23).

Поред личности, просторије које користи дипломатска мисија или делегација, конзулат као и приватни стан су неповредиви¹¹. Полиција може ући у просторије мисије само уз пристанак шефа мисије. Овде се поставља питање да ли тај пристанак треба да буде у писаној форми. Уколико ситуација дозвољава, требало би затражити писани пристанак. У стварном животу, потребе за уласком у просторије дипломатске мисије обично захтевају хитност и брзину тако да у датој ситуацији није могуће захтевати писани пристанак и довољан је усмени пристанак шефа мисије. Овде се мора напоменути да полиција мора недвосмислено утврдити идентитет и својство шефа мисије пре уласка. Изузетак су просторије конзулата где се у случају пожара или друге несреће која захтева хитне заштитне мере пристанак шефа конзулата може сматрати добијеним. Неповредивост ових просторија важи и када је издата наредба за претресање од стране суда. Полицијски службеници, уколико недвосмислено утврде да просторије користи дипломатска мисија или делегација, односно лице које ужива дипломатско-конзуларни имунитет, неће извршити такву наредбу и о томе одмах обавештавају свог непосредног руководиоца и суд који је издао наредбу.

Намештај, превозна средства, архива, документи и други предмети дипломатско-конзуларног представништва не могу се претрести нити привремено одузети од стране полиције државе домаћина, без обзира на то што потребе службе захтевају. Службене преписке су неповредиве, па у том смислу ДК вализа не сме бити отворана нити задржавана, али она претходно мора бити прописно обележена, а у ситуацијама када је прати курир, он мора поседовати документ којим доказује своје својство, где, у том случају, ужива имунитет од хапшења и притварања. Изузетак су конзуларна вализа која, ако надлежни органи државе домаћина имају озбиљних повода да верују да вализа садржи и друге предмете осим преписке, докумената и предмета за службену употребу, они могу тражити да вализу отвори, у њиховом присуству, овлашћени представник државе именована. Ако представници конзулата то одбију, вализа се враћа у место порекла. Неповредивост докумената нарочито је битна приликом евентуалне реализације мере тајног надзора комуникација који подразумева и заплону писама и других пошиљки¹², где и поред наредбе суда вализу није могуће отворити или привремено одузети.

¹¹ Овде се мисли и на просторије сталних мисија при пређународним организацијама.

¹² Упореди са Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014, чл. 166; Закон о казненом поступку (Народне новине бр. 152/08, 76/09, 80/11, 91/12- Одлука и Решење УСПХ, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14 и 70/17, чл. 332-339 и Законик о кривичном поступку Службени лист ЦГ, бр. 57/09, 49/10, 47/14-одлука УС, 2/15-одлука УС, 35/15 и

Поред тога што су државе у региону Балкана домаћини дипломатским представницима, истовремено су и транзитне државе, па је питање проласка дипломата који нису акредитовани у земљи домаћина, а јесу у некој трећој држави, веома важно. Уколико ДК службеник прелази преко територије или се нађе на територији неке треће државе која му је издала визу на пасош, ако је та виза потребна, да би ишао да преузме своје функције или да би се вратио на своју службу, или да би се вратио у своју земљу, та трећа држава ће му признати неприкосновеност и све друге имунитете који су потребни да би му омогућила пролаз или повратак. Она ће исто тако поступити у погледу чланова његове породице који уживају имунитет а који га прате или који путују одвојено да би се састали с њим или да би се вратили у своју земљу. Исто важи и за административно-техничко особље, послужно особље, чланове њихових породица, ДК вализу и сл.

На крају, мора се напоменути да сва лица која уживају имунитет дужна су да поштују законе и прописе државе домаћина. Она су такође дужна да се не мешају у унутрашње ствари те државе. Ово је начелно прописано у свим конвенцијама али смо сведоци да се у пракси не поштује и да се дипломате мешају у унутрашње ствари држава домаћина¹³.

Држава која је послала ДК службеника може се одрећи судског имунитета уколико процени да је то у њеном интересу, с тим да то одрицање мора бити изричито. Ово конкретно значи да одрицање мора бити написано уз потпис функционера који има мандат да се одрекне имунитета одређеног службеника и достављено званичним дипломатским каналима (тј. преко министарства спољних послова).

НАЦИОНАЛНИ ЛЕГИСЛАТИВНИ ОКВИР

Балканске државе су домаћини разним међународним организацијама које обављају своје делатности на територији држава домаћина где уживају одређене имунитете. То су пре свега Уједињене нације (са својим специјализованим агенцијама), Организација за европску безбедност и сарадњу-ОЕБС, Мисије ЕУ и др. Истовремено у духу добрих дипломатских односа велики број држава има своја ДК представништва у тим земљама.

Правни системи држава региона признају и међународне акте као саставни део државног правног поретка, уз резерву да морају бити у складу са уставом. Њихове одредбе могу се мењати или укидати само уз услове и на начин који су утврђени у тим актима, или сагласно општим правилима међународног права. Закони и други општи акти не смеју бити

58/15-др. закон, чл. 88.

13 Види Савић, 2017:115.

у супротности са потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права. Самим тим, ратификацијом конвенција или споразума којима се уређује питање имунитета ДК имунитет постаје саставни део правног поретка једне државе и сви државни органи (полиција) морају се понашати у складу са тим. Следствено томе и секундарна легислатива мора бити усклађена.

Балканске државе усвојиле су међународноправни оквир који представља саставни део домаће легислативе тако да се правне норме анализираних конвенција примењују непосредно. Поред тога, материјалним и процесним кривичним законодавством прописана су противправна понашања која представљају кривично дело, кривична процедура, заштита људских права и др. На све то настављају се закони и подзаконски прописи полицијског права где спадају закони о полицији или унутрашњих пословима односно полицијским пословима и овлашћењима и правилници којима се ближе уређује начин примене полицијских овлашћења.

Хрватски законодавац општом одредбом упућује на примену међународних уговора и посебних прописа и прописује дужност обавештавања надређеног уколико дође до примене овлашћења према дипломатско-конзуларном службенику¹⁴. Конкретно полицијски службеник мора утврдити идентитет лица и његов статус, проценити околности животног догађаја поводом кога се примњују овлашћења и сходно томе применити, односно уздржати се од примене овлашћења. Секундарна легислатива, када се ради о лицима са дипломатско-конзуларним имунитетом, не уређује ближе начин поступања полицијских службеника. Изузетак је довођење, где се прописује дужност полицијског службеника да провери веродостојност исправе о имунитету, да „застане“ с поступањем и обавезно обавештавање надређеног¹⁵. Из овакве одредбе може се закључити да ће надређени службеник извршити процену околности догађаја, консултовати правне прописе (конвенције) с обзиром на статус лица и издати наређење полицијском службенику да примени или да се уздржи од примене овлашћења. Овакво решење с једне стране фаворизује одговорност у примени овлашћења а с друге стране у одређеним хитним ситуацијама може доћи до непримереног или/и незаконитог задржавања лица са имунитетом.

Идентично решење заступа и црногорски нормотворац који такође упућује на потврђене међународне уговоре и посебне прописе, као и на дужност обавештавања надређеног¹⁶. Као што се може видети, Црна Гора се потрудила да буде прецизнија и упућује на ратификоване међународ-

14 Закон о полицијским пословима и овластима, Народне новине бр. 76/09, 92/14 и 70/19, чл. 20,

15 Правилник о начину поступања полицијских службеника, Народне новине бр. 89/10 и 76/15, чл. 71,

16 Закон о унутрашњим пословима, Службени лист ЦГ, бр. 44/12, 36/13, 1/15 и 87/18, чл. 31.

не уговоре. Секундарна црногорска легислатива инсистира да одобрење и захтев за улазак у просторије обухваћене имунитетом морају бити у писаној форми. Овакво решење са једне стране је добро јер се тиме даје легитимитет предузетој радњи који је касније тешко оспорити, али са друге стране захтева време за израду ових писаних аката. Од овог правила постоји изузетак, тј. један преседан кад је у питању улазак у ДК просторије који није у складу са поменутиим конвенцијама. У случају пожара или друге опште опасности кад треба спашавати животе људи и имовину већег обима и кад није могуће чекати позив за улазак у ДК просторије, полицијски службеник може ући у те просторије и без претходног захтева шефа мисије, али само у присуству два пунолетна грађанина¹⁷. Овакво решење је са једне стране разумљиво, јер се на тај начин обезбеђује неопходна ефикасност у спровођењу хитних мера, али са друге стране, конвенције које уређују улазак у просторије са дипломатским статусом (не конзуларним) апсолутно забрањују улазак без претходног одобрења шефа мисије, делегације или представништва. С тим у вези, предлог *de lege ferenda* је да се мора направити јасна разлика између дипломатских просторија и конзуларних просторија.

Словенија одредбама закона детаљније уређује поступање полиције према ДК службеницима. Пре свега општом одредбом обавезује полицијске службеника да, приликом обављања полицијских послова, воде рачуна о посебностима поступка и начелу ослобађања (имунитета) одређених особа, објеката, возила и ствари.¹⁸ Као и све остале државе и словеначка легислатива упућује на примену међународног права уз примену формулације „у складу с међународним правом и на начин који је у складу с међународним обичајима“ која је, упоредноправно посматрајући, најшира међу анализираним националним правним оквирима. Забрањује се хапшење, притварање или ограничавање кретања а полицијски службеници се обавезују на прикупљање и заштиту доказа о спорном противправном догађају.

Спречавање противправног понашања којим се изазива озбиљна опасност је дужност полицијског службеника у Словенији, без обзира на чињеницу да извршилац поседује дипломатски имунитет (ZNPPol, чл. 29, ст. 2). Овако Словенија даје најшира овлашћења полицијском службенику. Стриктно тумачећи ову одредбу дозвољава се и хапшење и притварање уколико би се тиме спречило изазивање озбиљне опасности.

¹⁷ Правилник о начину обављања одређених полицијских послова и примјени овлашћења у обављању тих послова, Службени лист ЦГ, бр. 21/14 и 66/15, чл. 55 и 56.

¹⁸ Закон о nalogah in pooblastilnih policije, *Uradni list RS*, št. 15/13, 23/15, 10/17, 46/19-odl. US in 47/19 – ZNPPol, чл. 28.

Са друге стране, ако лице поседује конзуларни имунитет (осим почасних конзуларних службеника) судски налог даје могућност полицијским службеницима да такво лице ухапсе, затворе и да му ограниче кретање, а ако се сумња да је извршило кривично дело или прекшај и не постоји судски налог, онда се могу применити сва овлашћења, мере и радње изузев довођења, задржавања или ограничавања кретања (ZNPPol, чл. 29. ст. 3). Нпр. такво лице може бити заустављено и може му бити поднета пријава за прекршај.

Словенија додатно гарантује неприкосновеност ДК просторија са изузетком просторија којима управља почасни конзуларни службеник, архиве, докумената и службене кореспонденције. Од овог правила постоји изузетак где се даје могућност уласка у дипломатске просторије ако то захтева или одобри руководиоца а одобрење може бити у писаној форми у зависности од процене полицијског службеника. Ако дође до пожара или других хитних случајева који захтевају брзо реаговање, словеначки законодавац дозвољава улазак у просторије конзулата уз ограничено задржавање у тим просторијама само за време потребно да се отклони одређена опасност и уз обавезу обавештавања конзулата ако је то могуће (ZNPPol чл. 29. ст. 6). За разлику од Црне горе овакво решење је са становишта међународног права прихватљиво. Секундарна полицијска легислатива ближе се не бави применом полицијских овлашћења према ДК службеницима.¹⁹

Србија следи пример Црне Горе и Хрватске где се инсистира на потврђеним међународним уговорима уз обавезу обавештавања непосредног руководиоца али не помиње посебне прописе²⁰. Секундарна легислатива даје могућност примене овлашћења у циљу утврђивања и провере идентитета уз поштовања начела брзине и ефикасности²¹. Полицијски службеници најчешће долазе у контакт са ДК службеницима у контроли саобраћаја на путевима и контроле преласка државне границе. Без обзира на то што су возила неповредива и посебно обележена, у контроли саобраћаја на путевима полицијски службеник може да заустави и изврши контролу возила ДК представништава, али само уколико је учињен прекршај, ако постоји основана сумња да је извршено кривично дело или друга незаконита радња или уколико постоје посебни разлози за утврђивање идентитета и дипломатског статуса лица у возилу.²²

19 Pravilnik o policijskih pooblastilih, *Uradni list RS*, št. 16/14 in 59/17,

20 Закон о полицији, *Службени гласник РС*, бр. 6/16, 24/18 и 87/18, чл. 71,

21 Правилник о полицијским овлашћењима, *Службени гласник РС*, бр. 41/19, чл. 5,

22 Правилник о начину вршења контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима и вођењу обавезних евиденција о примени посебних мера и овлашћења, *Службени гласник РС*, бр. 69/10, 78/11, 31/13, 37/13-испр., 85/14 и 98/16-одлука УС, чл. 26,

ЗАКЉУЧАК

Како у свом раду полиција може доћи у контакт са лицима која поседују ДК имунитет, примена полицијских овлашћења према тим лицима је могућа али мора бити у складу са прописима. Успостављени међународноправни оквир датира још од средине прошлог века и остао је непромењен до данас, где је Бечка конвенција о дипломатским односима из 1961. год. најважнији правни акт.

Лицима за ДК имунитетом гарантује се неприкосновеност и неповредивост личности. Такође од полицијског поступања изузети су и чланови породица, просторије, архива, службена пошта (вализа), возила и други предмети који се користе у вршењу функције дипломатско-конзуларног представништва. У том смислу, полиција може применити полицијско овлашћење провера и утврђивање идентитета ради утврђивања својства ДК службеника. Кад је у питању хапшење и притварање, поступање полиције зависи од својства лица. Уколико лице поседује дипломатски имунитет оно не може бити ухапшено, а уколико је лице конзуларни представник, оно може бити ухапшено ако се ради о тешком кривичном делу.

Веома битан моменат за поступање полиције је утврђивање чињенице да одређено лице, просторије или други предмети поседују имунитет. Уколико је то могуће, пре сваког поступања полиција би требало да изврши потребне провере да ли је одређено лице, односно да ли су одређене просторије или други предмети изузети од полицијског поступања због имунитета и у складу са тим (не)применити полицијска овлашћења. Уколико то није могуће, у моменту када се утврди постојање имунитета поступање полиције престаје или се ограничава у складу са прописима.

Национална легислативна подложнија је променама од међународноправног оквира. Упоредноправно посматрајући, већина балканских држава општом одредбом у полицијском законодавству упућује на примену општеприхваћених и ратификованих међународних правних аката. Изузетак је Словенија, која законом детаљније уређује поступање полицијских службеника према ДК службеницима. Ближе уређивање поступања полицијских службеника према лицима са имунитетом уређено је секундарном легислативом, осим у Словенији, чији се подзаконски прописи не баве овом проблематиком.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов, С., Крећа, М. (1999). *Међународно јавно право*. Београд: Савремена администрација
2. Бечка конвенција о дипломатским односима, Службени лист СФРЈ-Међ. уговори бр. 2/64
3. Бечка конвенција о конзуларним односима, Службени лист СФРЈ-Међ. уговори бр. 5/66
4. Благојевић, В. (2020). Примена Бечке конвенције о дипломатским односима на одбрамбену (војну) дипломатију. Зборник радова Правног факултета у Нишу, 87/2020, 91-108
5. Вујаклија, М. (2004). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета
6. Врђука, А., Магушић, Ф. (2010). Поступање полицијских службеника према особама с дипломатским имунитетом. *Полиција и сигурност*, 3/2010, 249-266
7. Закон о nalogah in rooblastilih policije, *Uradni list RS*, št. 15/13, 23/15, 10/17, 46/19-odl. US in 47/19
8. Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014
9. Закон о казненем поступку, Народне новине, бр. 152/08, 76/09, 80/11, 91/12-Одлука и Рјешење УСРХ, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14 и 70/17
10. Закон о полицији, Службени гласник РС, бр. 6/16, 24/18 и 87/18
11. Закон о полицијским пословима и овластима, Народне новине, бр. 76/09, 92/14 и 70/19.
12. Закон о унутрашњим пословима, Службени лист ЦГ, бр. 44/12, 36/13, 1/15 и 87/18
13. Законик о кривичном поступку, Службени лист ЦГ, бр. 57/09, 49/10, 47/14-одлука УС, 2/15-одлука УС, 35/15 и 58/15-др. закон
14. Јовашевић, Д. (2018). *Кривично право: општи део*. Београд: Досије студио
15. Конвенција УН о привилегијама и имунитетима, Службени лист ФНРЈ бр. 20/50
16. Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција. Преузето 18.11.2020.године са сајта http://www.mver.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/un_povlast_imunit2.pdf
17. Конвенција о специјалним мисијама, Службени лист СФРЈ-Међ. уговори бр. 19/75
18. Конвенција о представљању држава у њиховим односима у међународним организацијама универзалног карактера, Службени лист СФРЈ-Међ. уговори бр. 3/77
19. Лештанин, Б., Никач, Ж. (2016). *Коментар Закона о полицији*. Београд: Пословни биро
20. Marinković, N. (2019). International-Legal Regulation as a Determinant for Measures and Procedures of the Competent State Authorities towards Diplomatic-Consular Representatives. *NBP*, 3/2019, 73-88
21. Милисављевић, Б. (2015). Кривичноправни имунитет представника државе, *НБП*, 1/2015, 17-30

22. Правилник о начину поступања полицијских службеника, Народне новине, бр. 89/10 и 76/15
23. Правилник о начину обављања одређених полицијских послова и примјени овлашћења у обављању тих послова, Службени лист ЦГ, бр. 21/14 и 66/15
24. Правилник о полицијским рообластилих, *Uradni list RS*, št. 16/14 in 59/17
25. Правилник о полицијским овлашћењима, Службени гласник РС, бр. 41/19
26. Правилник о начину вршења контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима и вођењу обавезних евиденција о примени посебних мера и овлашћења, Службени гласник РС, бр. 69/10, 78/11, 31/13, 37/13-испр., 85/14 и 98/16-одлука УС
27. Родић, И. (2002). Конзуларна заштита држављана земаља чланица Европске уније. *Ревија за европско право*, 1/2002, 63-86
28. Савић, М. (2017). Бечка конвенција о дипломатским односима-темељ савременог међународног права представљања. *Годишњак Правног факултета универзитета у Бања Луци*, 1/2017, 93-123

POLICE POWERS AND DIPLOMATIC IMMUNITY: NORMATIVE ASPECT

Mr Branko Lestanin²³

Abstract: Diplomats in the host country enjoy certain privileges and immunities. Therefore, it is a limiting aspect for the policing and work of the judiciary, because policing implies the application of powers, which often mean the restriction of certain rights and freedoms of citizens. The paper analyzes the provisions of the most important international legal acts that guarantee diplomats privileges and immunities. The international framework is considered from the aspect of the application of police powers and the answer is given to what is allowed and what is not allowed to be enforced from police powers toward diplomats. In addition, the national legislation of Slovenia, Croatia, Montenegro and Serbia is analyzed in order to draw conclusions as to whether the national normative framework is harmonized with international law. It is concluded that the 1961 Vienna Convention on Diplomatic Relations is the most important legal act in this area, that the scope of immunity depends on the category of diplomat and thus the scope of police powers that can be enforced and that most states in police legislation refer to the application of international law.

Keywords: police, police powers, diplomatic-consular immunity, Vienna Convention

23 Ministry of Interior of Republic of Serbia, email: b.lestanin@gmail.com

Рад запримљен: 15 .5. 2021. године
Рад прихваћен: 1. 6. 2021. године

НАЈЗАСТУПЉЕНИЈИ МЕТОДИ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ И КРИМИНОЛОШКОГ ПРОГНОЗИРАЊА КРИМИНАЛИТЕТА

Мр Давор Ступар¹

Апстракт: Криминалистика као наука садржи гране које су међусобно повезане а истовремено су и специфичне. Криминалистичка тактика, техника, методика, оператива, стратегија, прогностика и превенција су свака понаособ веома битне као научне области криминалистике. Битна област криминалистике јесте криминалистичка прогностика. Криминалистичка прогностика у изучавању могућег предвиђања криминалитета и кретања криминалне појаве користи разне методе и моделирања. Методе које се користе у наведеном процесу чине скуп научно релевантних метода предвиђања криминалитета као негативне константне и промјењиве друштвене појаве. Методе које се користе у криминалистичком прогнозирању као процесу су и опште научне методе али и посебне специфичне методе прогнозирања криминалитета.

Кључне речи: криминалистичка прогноза, методи криминалистичке прогнозе, предвиђање кретања криминалитета.

¹ Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имејл: davor.stupar@mup.rs, davortnt@yahoo.com.

УВОД

Наука која се бави предвиђањем будуће стварности зове се прогностика. Основни прогностички појам је превиђање (Крстић, 2005:348). Криминалистичка прогноза представља релативно неистражену, релативно нову криминалистичку дисциплину, којом се настоји предвидјети. Важно је напоменути да предвиђања криминалне појаве и њеног кретања могу бити емпиријска или научно заснована на стварним, закономјерним повезаностима.

У научној литератури, прогнозирање се дефинише као процес добијања информација о будућој појави или догађају која у тренутку предвиђања још не постоји. Криминалистичка прогностика његује „индивидуално, типско“ предвиђање, без кога нема ни оперативно-тактичког, а самим тим ни превентивног поступања (Крстић, 2005:347). Наведена констатација аутора правилно закључује да је прогноза претходница усјешне превенције, што је сасвим јасно и прихватљиво, а што пракса нажалост не користи у потребном обиму и садржају.

За разлику од криминолошке прогнозе, која има значајнији степен развоја, истраживачке методе, средства (Бошковић, 2006:55), криминалистичка прогноза је фактички остала у нивоу „интерног“ полицијског предвиђања криминалних радњи појединца, група, на основу „искуственог“ схватања, процјене. Развојем друштва, технолошким напретком, уласком у доба друштвених мрежа, опште дигитализације и развојем других технолошких достигнућа, дошло је до брже размјене информација, размјене роба и људи а самим тим, стања и кретања криминалитета. С појавом нових компјутерских програма, апликативних рјешења, технологија и полиција је у објективној могућности да може са значајним степеном тачности предвиђати будуће криминално понашање, самим тим и криминалистичку прогнозу кривичних дјела. Потребно је нагласити да свеобухватни развој у техничком смислу, постепено али сигурно мијења начин функционисања друштвених односа и самог човјека. Његово комплетно битисање у ери дигитализације, интернета и других технологија постаје све мање приватно, јер живот појединца постаје забиљежен како у реалном времену (камере, разни сензори, мјерачи итд), тако и у дигиталном простору; мобилни телефони, разне друштвене мреже, апликације. Наведени техничко-технолошки напредак је уистину користан у свеобухватном животу, с тим да он, поред тога што мијења начин живота, биљежи све чешће, а понекад и трајно, понашање човјека. Тенденција профилисања сваког појединца или групе је већ присутна у ери маркетинга и економије, јер познавање потрошача, његових навика даје значајну прогнозу понашања појединца или профилисане групе у економском смислу.

У складу са наведеним и органи безбједности развијају своје начине прогнозирања кретања друштвених појава које спадају у домен њиховог интересовања. Ту свакако спада прогноза криминалитета, нарочито за полицијске органе, мада, поред наведеног, службе безбједности прогнозирају и кретање других друштвених појава.

Прогнозирање криминала је јединствена способност предвиђања будућих кривичних дјела, како би се ефективно повећали напори за ефикасну превенцију и пронашли ефикасни оперативни и кадровски ресурси. Да би се донио научно утемељен закључак о вјеродостојном стању будућег објекта истраживања, о развојним трендовима у подручју криминалитета, проводи се криминолошко и криминалистичко прогнозирање. Оно омогућује да се разумије идентитет учиниоца кривичног дјела, посљедице његових активности и да се одреде адекватне мјере и радње за спречавање криминалне дјелатности. Цијели процес, током којег се обрађују, анализирају потребне информације, назива се прогнозирање.

У наставку овог рада пажњу ћемо усмјерити на неке од врста и метода криминалистичке прогнозе.

ВРСТЕ И МЕТОДЕ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ПРОГНОЗЕ

С обзиром на концепт криминалистичког и криминолошког прогнозирања, врсте и методе таквог истраживања, треба истаћи његове главне карактеристике. Његов је циљ идентитет учиниоца кривичног дјела, као и незаконита дјела уопштено, те фактори који их изазивају. Методе криминалистике као науке јесу и уопштавање искустава истражног и судског рада, проучавање начина извршења кривичних дјела и обрада научних начина прикупљања, проналажења, фиксирања и испитивања доказа на основу података природних и техничких наука (Шавер. Винберг, 1945:5). У процесу прогнозирања процјењују се могуће посљедице криминала. На темељу спроведених истраживања развијају се дјелотворне мјере за спречавање криминалитета или његових појединих врста. Предмет наведеног прогнозирања могу бити трендови, стање и период развоја одређеног предмета проучавања. Њихов избор зависи о сврси анализе. Постоје различите врсте и методе криминалистичког прогнозирања.

Према времену прогнозирања разликујемо:

- Оперативно прогнозирање, које подразумева непосредно предвиђање криминалне дјелатности, конкретног кривичног дјела од стране конкретно одређеног лица, или групе лица, које се заснива на расположивих оперативним подацима, који указују на скору, непосредну криминалну дјелатност лица;

- Краткорочно прогнозирање, то је вид прогнозе који има извјесни временски период у коме се може догодити извршење кривичног дјела или кривичних дјела. Краткорочни ефекат са циљем да се на основу расположивих података, информација конкретизује могућа криминална дјелатност, те да се на основу тога планира и примјени адекватан метод превенције, репресије. Такве прогнозе се израђују у периоду до мјесец дана, а могу бити од 1 до 12 мјесеци;
- Средњерочно предвиђање се базира на прогнозирању будућности криминалне појаве од 1 до 5 година;
- Дугорочно предвиђање се базира на период прогнозе који може бити дуже од 15 година. Ако је потребно, могу се примијенити и други услови криминалистичког и криминолошког предвиђања.

Такође, према подручју на коме се могу прогнозирати криминалне радње, криминалистичка прогноза се може дијелити на:

- Локалну, по којој се прогнозирање криминалне дјелатности врши у локалној заједници и представља најефикаснији и најплодотворнији облик криминалистичке прогнозе. Оно се мора заснивати на извршном познавању територије, становишта, а посебно носиоца криминалне дјелатности (Jurgen, Joachim, 2010:260). Полицијске структуре су традиционално успоставиле својеврсни облик „локалног надзора“ над потенцијалним извршиоцима кривичних дјела, што се везује за претходно прогнозирање њихове криминалне радње на одређеном простору, објекту, у одређеном времену.
- Регионалну, по којој овај вид криминалистичке прогнозе обухвата нешто шире подручје локалне заједнице /општине. У нашим околностима то може бити подручје полицијске управе, кантона (ФБиХ), на коме се одвија криминална дјелатност одређених лица, и за које постоје расположиви подаци о њиховој криминалној дјелатности.
- Националну/државну, по којој овај вид прогнозне дјелатности се може односити на подручје једне државе, која на основу свеукупног праћења криминалитета, и обраде расположивих података може се знатним процентом вјероватности предвидјети криминалну дјелатност у будућем времену.
- Континенталну, по којој се оваква прогнозна дјелатност се темељи на свеукупном проучавању криминалитета на континенталном подручју. Овакве прогнозне дјелатности прихватљивије су у сфери криминолошких изучавања и прогнозирања криминалитета.

У односу на предмет прогнозе, она се може односити на:

- Прогнозирање криминала, које подразумева могућност реалне прогнозе будућих облика криминалитета који ће се јављати, развијати на одређеном подручју, у одређеном времену;
- Прогнозирање идентитета учиниоца, које представља веома суптилну оперативну истражну методу прогнозирања, у оквиру криминалистичке обраде кривичног дјела, или предвиђања потенцијалног учиниоца. Прогнозне верзије о могућем учиниоцу кривичног дјела су најосјетљивији дио криминалистичке прогнозе, која се реализује у оквиру криминалистичке обраде (посделиктно), или у оквиру припреме извршења кривичног дјела (предделиктно).
- Прогнозирање стања предмета истраживања, подразумева примјену прогнозних метода и техника у одређивању будућег стања предмета истраживања у оквиру пројектованог истраживања конкретне безбједносне, криминалне садржине.
- Прогнозирање фактора криминалитета, односи се најчешће на криминолошко прогнозирање свих фактора криминалитета понаособ, те њиховог заједничког утицаја и доприноса у стварању криминалне личности, и утицају на извршења кривичног дјела.
- Прогнозирање посљедица кривичних дјела, овај вид прогнозе се односи на предвиђање могућих посљедица, што је веома значајно са становишта схватања укупне штетности будућег криминалног дјеловања.
- Прогнозирање мјере контроле криминалитета се такође могу прогнозирати, како са становишта њихове врсте, мјеста у функционисању, тако и кроз прогнозу доприноса у остваривању функције сузбијања криминалитета и конкретног кривичног дјела.
- Прогнозирање трендова развоја предмета истраживања је оперативно питање у конкретним истраживачким пројектима, које се такође прогнозно посматрају у циљу оцјене сврсисходности, садржаја и крајње продуктивности истраживања.
- Индивидуално криминалистичко и криминолошко предвиђање криминалног понашања као прогнозна метода се усмјерава на проучавања индивидуалног криминалног миљеа појединца, како са теоријског, тако и кроз практично понашање истог. Ту се мора остварити својеврсна интеракција индивидуалних карактеристика лица, карактеристике друштвене средине у којој лице живи, и других животних околности које га воде ка криминалном понашању. Индивидуализирање криминалног дјеловања полицијским агенцијама омогућава конкретније лоцирање и усмјеравање расположивих оперативних истражних капацитета према конкретно одређеном лицу.

Како је људско понашање сложен систем радњи, које је веома тешко открити, пратити, потребно је употребити прихватљиве и плодотворне методологије истраживања како би се добили очекивани резултати, како би се дијагностицирала карактеристика криминалне личности, те на основу тога одредило и примијенило адекватно превентивно дјеловање.

Предвиђање криминалитета такође може бити научно и практично. Веома је битно да прогнозни сценариј има научно методолошку основу, заснованост и реализацију. У том контексту, методи других наука се могу успјешно прилагодити и примјенити у сфери прогнозирања криминалне дјелатности. Истраживање криминалитета треба да се темељи на поузданим информацијама добивеним општим и посебним научним методама. Таква истраживања су тијесно повезана са емпиријским изучавањем конкретне праксе. Из наведеног произлази да је неопходно развијати, унапређивати научне методе и технике из сфере других наука, и прилагођавати их потребама криминалистичке прогностике.

Практично оперативно прогнозирање је само свакодневно посматрање, интуиција. Таква прогноза темељи се на субјективним перцепцијама надлежних полицијских структура, индивидуа, а темељи се на свакодневном оперативном, професионалном искуству, пракси полицијских службеника. Оперативни радници, искуственици могу на основу дугогодишњег практичног процјењивања свих релевантних фактора кривичног дјела, учиниоца са знатном тачношћу предвидјети будућа понашања појединих делинквената. Међутим, опасност од тзв. прагматичног дјеловања, закључивања без „консултовања“ науке може довести и до погрешних закључака, поступака.

МЕТОДИ КРИМИНОЛОШКО-КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ПРОГНОЗЕ

Криминолошка и криминалистичка наука у свијету интензивно се бави изучавањем, унапређењем и практичном примјеном системских метода, средстава ефикасне прогнозе и превенције криминалитета. Криминолошка наука је у сталној динамици истраживања, изучавања и апликативне верификације нових метода и средстава успјешније предвиђања криминалитета, као и цјелокупног разумијевања кривичног дјела и учиниоца. У свијету су развијене бројне методе и средства прогнозе и превенције, од којих истичемо најзначајније:

Криминолошко предвиђање злочина као метода омогућује изучавање предмета проучавања с одређене тачке гледишта. Избор овиси о сврси анализе. Као резултат тога, на темељу објективних података израђује се пробабистичка прогноза будућег стања. Криминолошка прогноза/

предвиђање било којег кривичног дјела је једна од најделикатнијих криминалистичких метода (Ангелески 2002:47). Она се заснива на претходном проучавању стања, кретања криминалитета, руководећи се фундаменталним учењима о узроцима, условима и поводима кривичног дјела.

Чињенична метода је извор информација, а за такву прогнозу подаци су приказани у службеним документима. То могу бити статистички, историјски и други подаци.

Статистичка метода је најраспрострањенија у полицијским аналитичко-информативним дјелатностима. Ова метода даје основне податке о стању криминалитета, приказујући кривична дјела, учиниоце и остале чињенице према раније утврђеним статистичким методологијама. Треба поменути да се ова метода и најчешће користи. Важно је напоменути да треба настојати избјећи субјективни приступ у циљу фризирања резултата рада јер овом статистичком методом се могу привидно побољшати или умањити резултати рада или броја почињених и откривених кривичних дјела, што може имати негативан утицај на прогнозу криминалитета или појединих кривичних дјела у зависности од криминалистичког прогнозног циља.

Екстраполација је као метода предвиђања догађаја израђена на посебној технологији. Прво се проматра један дио феномена, а затим се резултат преноси на цијелу заједницу предмета истраживања. Истодобно се проучава његова историја, откривају се одређене законитости који се преносе даље. Екстраполација је уобичајена метода у форензичкој теорији, која је посебно корисна у форензичкој прогнози за предвиђање структуре и структуралних промјена у смјеру и извођењу врсте кривичних дјела за која се очекује да ће се догодити у одређено вријеме на одређеној локацији, предвиђајући факторе који утичу на појаву и пројекцију жига са списка пописа криминалитета. Екстраполација је анализа у којој се прикупљају информације о трендовима у прошлом и садашњем истраживачком објекту. Ова се аналогија преноси у будућа раздобља. У процесу изградње трендова потребно је пронаћи обрасце, идентификујући оне од којих се може направити прогноза за неку перспективу. Истодобно, прихваћено је да ће исти процеси у будућности утицати на објект истраживања. То омогућава, чувајући динамику, одредити хоће ли се истраживани индикатор повећавати или смањивати. Ова врста криминалистичко-криминолошког предвиђања кривичних дјела мора се размотрити примјером како би се разумјело главно начело ове методе. Будућност се назива предвиђено раздобље. (Кривокапић, Крстић, 1999:367) . Такође, потребно је узети у обзир да током презентовања приказаног рада вриједи одређено правило, то јесте што је дубље (дуже) базно раздобље, то је раздобље предвиђања краће, тачнија је прогноза.

Експертне методе се заснивају на темељу процјене релевантних запосленика, тима, групе или појединих његових представника. За ово најчешће се проводе анкете, које морају бити структурално конципиране у циљу сазнања, мишљења или суда о криминалитету или његовом дјелу који се исказује.

Делфи методу су смислили радници институција у САД-у. То је својеврсна стручна процјена предмета истраживања. У том се случају узима у обзир одређено квантитативно обиљежје. Сваки се стручњак испитује у неколико фаза. Питања и одговори на њих користећи овај приступ су прерађени. Ако прогнозе неких стручњака значајно одступају од мишљења већине, оне би требале поткријепити своје мишљење у сљедећим круговима. Делфи метода је профилисана тако да охрабри истинску дебату, без обзира на личности које у њој учествују, уз обавезно поштовање анонимности учесника (Муратбеговић, 2010:69).

С обзиром на концепт криминолошког прогнозирања, треба споменути као још једну популарну методу – стручну анкету. Спроводи се међу криминолозима и криминалистима. То су запосленици и истраживачи који се бирају на темељу дужине радног стажа, квалификација, знања и интереса. То су људи који добро познају процесе и феномене у подручју криминалистике и криминологије, значајно утичући на опште трендове. Криминалистичко и криминолошко прогнозирање методом експертних процјена најчешће се ради дугорочно.

Моделирање као метод криминалистичко и криминолошког предвиђања се може се користити математичким формулама за које је развијен систем формула, који визуално описују динамику развоја криминалистичких показатеља. Истовремено се узима у обзир скуп чиниоца, који могу значајно утицати на овај математички модел. Приказана техника проводи се као експеримент. То је модел кибернетика и систем узорака и трендова карактеристичних за предмет проучавања. Модел нам омогућује разматрање општег концепта и његове промјене у различитим условима.

Предност моделирања је способност апстраховања од безначајних чиниоца. Могуће је погледати објект предвиђања са стране, а потребно се усредоточити на најважније аспекте предмета истраживања. Током анализе друштвених процеса, моделирање представља резултат у симболичком или логичком облику. Стога су управо математички модели постали шире кориштени. Но, треба имати на уму да је у подручју криминалистичке и криминолошке прогнозе употреба математичких метода прилично ограничена, због сложености и свестраности предмета проучавања. Такође, за изградњу исправног модела, понекад нема поузданих информација што у овом методу моделирања представља једну од највећих проблема.

КЛИНИЧКЕ МЕТОДЕ У ДИЈАГНОСТИЦИ КРИМИНАЛНЕ ЛИЧНОСТИ

Криминолошка наука је развила бројне истраживачке методе, средства у сфери установљења и дијагностицирања одређених поремећаја, који продуку делинквентну личност. Једна од њих је клиничка метода, поступци који су засновани на одређеним сазнањима из криминолошке експертиза и социјалне анамнезе, као и криминолошке дијагнозе и прогнозе. Ове методе се примјењују у појединачним случајевима вјештачења оптужених, осуђених лица који се подвргавају научној опсервацији, поступцима изучавања, процјене личности (Бошковић, 2004:127). Криминолошка експертиза је научни метод испитивања личности делинквента ради процјењивања његовог будућег понашања, одређивања адекватне санкције и третмана у ресоцијализацији.

На основу криминолошке експертиза ради се криминолошка дијагноза, која подразумева утврђивање степена опасности делинквента. Обавља се кроз три фазе и то: утврђивање криминалне способности (темибилитета); степена друштвене неприлагодљивости, и дијагнозе опасност стања које се добија синтезом два претходна поступка. Трећа фаза у клиничком изучавању личности делинквента јесте методолошки поступак предвиђања будућег понашања делинквента, што се зове криминолошка прогноза. Ради се на основу резултата претходних фаза, у циљу предвиђања и утврђивања будућег третмана осуђеника. Криминолошка прогноза се може радити клиничким поступком, као и другим методама тзв. типолошке прогнозе које се раде на основу класификација делинквента према степеној интелигенције, карактера, статистичке прогнозе, интуитивних метода и метода прогностичких таблица.

КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ ПРОГНОЗЕ (ИНДИЦИЈЕ ПРИЈЕ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА)

Индиције, основи сумње, основи подозрења, чињенице су које указују на постојање кривичног дјела, на ближу или даљу везу између тог дјела и неког лица, на основу којих се може са већом или мањом вјероватноћом закључити да је кривично дјело извршено или није, каква је веза између одређеног (одређених) лица и кривичних дјела, као и на друге околности значајне за разјашњавање кривичне ствари (Симоновић, Матијевић, 2007:108.).

Индиције прије извршења кривичног дјела су продукт непосредног оперативног рада и закључивања полицијских службеника о могућности

извршења кривичног дјела. У том контексту се може говорити о непосредној и каузалној вези између индиција прије извршења кривичног дјела и криминалистичке прогнозе. Треба напоменути да је индицијално сазнање о припремању кривичног дјела сасвим релевантан оперативно-криминалистички основ за реализацију криминалистичког прогнозног сценарија у конкретном случају према потенцијалном учиниоцу (ако се располаже индицијама да ће НН лице учинити кривично дјело, прогнозним методама се може лоцирати планирана криминална радња, која се може успјешно спречити, или ефикасно (*in flagranti*) ријешити. Иако закон не даје дефиницију индиција, то не значи да он забрањује индицијално закључивање. Наиме, у много случајева се употребљавају појмови „основи сумње“, „вјероватноћа“, „околности на основу којих се са основом може узети“ и слично, а то претпоставља доказивање индицијама. Треба напоменути да је и судска пракса врло често у прилици да доноси судске одлуке засноване на индицијама када се оне докажу (Симовић, 2005:358)

Постоји више врста индиција, у зависности од критерија посматрања. Исто тако, имамо индиције универзалне за сва кривична дјела, те индиције које су специфичне само код појединих кривичних дјела. Индиције које се срећу код свих (или већине) кривичних дјела су: карактер као индиција, мотиви кривичног дјела као индиција, воља као индиција, професионалне навике, знања, вјештине и тјелесна својства као индиција, индиција познавања одређених околности које нису свима познате или индиција непознавања одређених околности које би одређеним лицима требало да буду познате, индиција психичког дјеловања кривичног дјела на извршиоца, присутност на мјесту извршења кривичног дјела као индиција, посједовање предмета који потичу из кривичног дјела као индиција, физичко дејство кривичног дјела на извршиоца, трагови кривичног дјела као индиција. Већи дио наведених индиција представља основ сумње за припремање будућег кривичног дјела, што је одличан чињенични основ за предузимање прогнозног поступка, метода.

Све индиције, без обзира на то којој групи припадале, изузетно су значајне за расвјетљавање кривичних дјела и прибављање материјалних и личних доказа. Са становништа актуелне криминалистичке праксе, посебан значај имају индиције које се јављају приликом извршења кривичних дјела, прије свега присутност на лицу мјеста и физичко дејство кривичног дјела на извршиоца. Један од разлога јесте што ове индицијалне чињенице утврђујемо на основу трагова и предмета који су у вези са кривичним дјелом и извршиоцем, које проналазимо у току увиђаја, прегледа и претреса осумњиченог, његовог стана, као и путем исказа лица којима су познате одређене чињенице и околности које се односе на сам начин извршења кривичног дјела или које су у вези са његовим извршиоцем. На-

равно, ни значај других индиција, посебно у одређеним околностима, не треба запостављати.

Како се криминалистичке евиденције воде и по начину извршења кривичних дјела по одређеним карактеристикама (објект напада, начин извршења, мјесто и вријеме извршења, врсте и специфичности средстава извршења кривичних дјела), а с обзиром на то да извршиоци одређених тешких кривичних дјела која раде у серији временом формирају властиту *modus operandi* од којег не одступају, могуће је расвјетљавање непознатих извршилаца кривичних дјела коришћењем индиција по начину извршења кривичних дјела, као и предвиђање будућих кривичних дјела, која ће извршити исти учиниоци што се може користити као метод криминалистичке прогностике.

Поред наведеног, основна подјела индиција је на индиције које настају прије извршења кривичног дјела а оквирно се могу подијелити на индиције по личности –морална способност за извршење кривичног дјела, мотив кривичног дјела као индиција, испољавање воље за извршење кривичног дјела као индиција, сумњиво понашање као индиција, радње казне, тјелесна и душевна својства која су подобна за извршење тог дјела, знања, способности, занатско искуство, вјештина и навика, познавање извјесних околности које нису свима познате или непознавање извјесних околности, које би морале да буду неке познате (Водинелић,1970:106). Такође, основна подјела индиција је и на индиције које настају за вријеме извршења кривичног дјела и након извршења кривичног дјела (Симоновић, Пена, 2010:70).

ПРОГНОСТИЧКЕ ВЕРЗИЈЕ КАО МОДЕЛ ПРЕДВИЂАЊА КРИМИНАЛНЕ ДЈЕЛАТНОСТИ

Криминалистичка наука је развија веома комплексан систем рада са верзијама –претпоставкама о свим битним елементима кривичног дјела, учиниоца (Матијевић,1999:67). Поред афирмације модела верзија које у суштини се баве претпостављањем битних факата кривичног дјела, учиниоца које је учињено, наука је развила и афирмисала и модел прогностичких верзија (Кривокапић, Крстић 1996:96).

Већ смо нагласили да је кривично дјело догађај извршен у прошлости али његови остаци дјелују како у садашњости тако и у будућности. Каузални однос иде од прошлости, преко садашњости у будућност. Елементи криминалне радње изазивају ланчану реакцију међусобног дјеловања која се одвија у одређеном простору и времену. То најбоље потврђује сам чин извршења, понашање извршиоца на мјесту извршења криминалне

радње, услови који су допринијели извршењу криминалне радње, избор нападнутог објекта (жртве), начин извршења, мотив, као и сам чин прикривања извршене криминалне радње. Овако узајамно ланчано реаговање има свој информативни карактер, чији резултати фиксирају криминалну радњу и њен узрок кроз материјалне и персоналне трагове. Без обзира на то што информације са протоком времена блиједе, један дио њих остаје за будућност како би се тај догађај из прошлости могао спознати. То и чини основ не само за верзије о прошлости, него и за верзије о будућности – прогностичке верзије.

Прогностичке верзије садрже претпоставке о провјереним информацијама које се могу реализовати, под условом да су опште и специјалне верзије основане, релевантне и тачне. До прогнозе се долази тако што се из датих премиса које се прогнозирају изводи нов закључак. Цјелокупни оперативни рад полиције се темељи и заснива на релевантности прикупљања, обраде и употребе информација, података о могућој, реалној криминалној дјелатности. Криминалистичка контрола представља систем превентивних, прогнозних метода, средстава које имају задатак да благовремено укажу на реалност криминалног дјеловања лица. Објашњење и прогноза су логички подједнако важни процеси. У трагању за одговором на то да ли је исказ о непознатом чињеничном стању верзија или хипотеза, пресудну улогу игра његов положај у логичком расуђивању, али и постављени циљ планиране реализације. Треба напоменути да су верзије претпоставке о прошлом, на нивоу вјероватноће могућим објашњењима о (не)постојању чињеничног стања. „Хипотеза гледа унапред”, она је мисаоно-теоријска допуна извјесних празнина у познавању одређене појаве или читаве области појава чије извјесне моменте (аспекте) већ познајемо. Под условом да је исказ у закључку има форму новог закључка, посриједи је прогнозирање. Индукативна предвиђања у криминалистичкој обради су подједнако важна као и дедуктивна. Ријеч је о таквом облику предвиђања у којем прогноза не прати њен садржај, па закључак добија своје вјероватно значење. Најчешћи облик индукативног предвиђања су верзија по основу понављање неке појаве, то се посебно односи на улогу професије при извршењу криминалне радње. Други облик индукативног прогнозирања су верзије по аналогiji, што се најбоље одражава код понављања извршења криминалне радње. Тако се на основу прогностичких верзија усмјерава оперативна дјелатност. Међутим, када је ријеч о индукативном прогнозирању, треба нагласити да се у таквим случајевима вјероватноћа не односи на објективне везе између појава, него на везе између премиса и закључака. Прогноза је истинита у оној мјери у којој је истинита њена основа и само предвиђање. Искусствене ставове на основу прогнозе могуће је провјерити њиховим упоређивањем са стварном си-

туацијом. Поред тога што прогностичке чињенице морају бити утврђене са стварношћу, морају бити утврђени и међусобно. Тиме је истинитост наших ставова у погледу неких будућих појава сасвим извјесна. Тако се и све верзије не постављају искључиво на прошле. На примјер, када предузимамо претресање као истражну радњу, у сваком случају полазимо од прогностичке верзије да ћемо доћи до тражених предмета и на тај начин обезбиједити материјалне доказе. Према томе, претпоставку смо засновали на прогнозирању чињеница које ће се провјерити у примјени конкретне истражне радње. На основу изнесеног може се констатовати да и прогнозне верзије имају одређену и функционалну везу са криминалистичком прогнозом. Ове двије криминалистичке методологије је потребно функционално повезати у цјеловитом систему планирања криминалистичке дјелатности, како у дужем временском периоду, тако и у конкретном случају припремања извршења кривичног дјела или предузимања одређене истражне радње.

ЗАКЉУЧАК

Прогноза и превенција представљају криминолошки и криминалистички научно и практично засновану дјелатност истраживања мјера и метода, релевантних за криминалистичко поступање у циљу ефикаснијег сузбијања криминалитета уопште. Ове методе имају дугу традицију у разним облицима примјене и изучавања. У раним временима, мјере прогнозе и превенције заснивале су се на практичном схватању мјера и метода, док се у савременим условима све више заснивају на научно и методолошки заснованим резултатима истраживања најефикаснијих мјера, метода прогнозе и превенције криминалитета, а самим тим и кривичних дјела. У овом раду наведене су најчешће кориштене методе криминалистичке и криминолошке прогностике криминалитета из којих се могу створити квалитетне претпоставке за саму прогнозу криминалитета. Сам криминалитет као негативна друштвена појава се може и изучава из домена разних друштвених наука (социологије, психологије, антропологије и др.). Криминалистика, криминологија, виктимологија и пенологија свака понаособ криминалитет као појаву изучавају са свог аспекта. Криминалистичка прогностика као дио криминалистике користи методе других наука које су адекватне за сам процес прогнозирања, али и ствара своје специфичне методе. Наведене методе криминалистичке прогнозе користе се у криминалистичким и криминолошким прогнозама. У овом раду наведене су најчешће кориштене методе, али треба напоменути да ће се са развојем технологије, посебно рачунарске технике, апликација те дру-

гих достигнућа у новом дигиралниом добу засигурно појавити нове могућности прогнозирања криминалитета или модификовања постојећих метода у циљу квалитетније криминалистичке и криминолошке прогностикe. Прогнозирање као процес је веома озбиљан и научно заснован задатак, који за циљ има да у будућем периоду што тачније предвиди криминалитет као појаву у свим аспектима његовог испољавања. На основу овако урађене прогнозе врше се и планирања дјелатности у складу са резултатима и ту лежи и највећа корист квалитетног прогнозирања криминалитета. Када се комплетан процес заврши, долази се до бољих резултата на плану спречавања криминалитета уз најмању могућу штету, опасност, а са много мањим капацитетима и средствима у смислу ангажовања полицијских службеника и средстава која су за то неопходна. Након квалитетне и, напоследку, што тачније прогнозе, отвара се простор за квалитетну превенцију криминалитета, која је најчешће тешко мјерива, али најбољи резултат је када се криминалитет не деси захваљујући превенцији.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелески М. (2002), *Криминалистика*, „Студентски збор“, Скопје. стр. 47.
2. Бошковић М. (2004). *Криминологија*, Правни факултет Нови Сад. стр. 127.
3. Водинелић В. (1970), *Криминалистика*, „Просвета“ Београд. стр. 106.
4. Jurgen H., Joachim J.(2010), *„Entwicklung der kriminaliprevention in Deutschland*, Berlin. str. 260.
5. Кривокапић В. Крстић О. (1996), *Криминалистика тактика 2*. П.А., Београд. стр 96.
6. Кривокапић В., Крстић О. (1999), *Криминалистика тактика 2*, П.А., Београд. стр. 367.
7. Крстић О. (2005), *Криминалистичка превенција и прогностика*, ВШУП, Бања Лука. стр. 347.
8. Крстић О. (2005), *Криминалистичка превенција и прогностика*, ВШУП, Бања Лука. стр. 348.
9. Матијевић М.(1999), *Планирање и проверавање криминалистичких верзија у оперативном раду ОУП, са посебним освртом у РС/БиХ*, Магистарски рад, Факултет безбедности, Скопје, стр. 87.
10. Муратбеговић Е.(2010), *Криминалистичка прогностика и превенција*, Сарајево, стр. 69.
11. Симовић М.(2005), *Кривично-процесно право, Увод и општи дио*, П.Ф. Би-хаћ. стр. 358.
12. Симоновић Б. Матијевић М.(2007), *Криминалистика тактика*, Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука. стр. 108.

Ступар Д. (2021). Најзаступљенији методи криминалистичког и криминолошког прогнозирања криминалитета, *Безбједност, полиција, грађани*, 17(1), 57-72.

13. Симоновић Б. Пена У.(2010), *Криминалистика*, „Маркос“ Правни факултет, Источно Сарајево. стр.70.
14. Шавер Б.М. Винберг А.И.(1945), *Криминалистика*, Иопидическое издательство Нкио СССР, Москва. стр 5.

MOST REPRESENTED METHODS OF CRIMINAL AND CRIMINOLOGICAL FORECASTING OF CRIME

Davor Stupar Mr²

Abstract: Criminology as a science in its present part contains its own grain which is interconnected at the same time specifically, due to its peculiarities and characteristics in the fields of studying criminology as a science. Forensic tactics, technique, methodology, operations, strategy, prognosis and prevention are all very important as scientific areas of criminal policy. Very important as scientific areas of criminology. Important regional criminology as a science is also forensic prognostics. An important area of criminology as a science is forensic prognostics. Forensic prognostics in the study of possible prediction of crime and the movement of the criminal phenomenon uses various methods and modeling to predict crime. social phenomena. The methods used in criminal forecasting as a process are both general scientific methods but also special specific methods of crime forecasting.

Keywords: forensic prognosis, methodical forensic prognoses, crime trends.

² Ministry of the Interior of Republic of Srpska, Service for the Protection of Integrity and Legality in Work, Unit for Professional Standards, e-mail: davor.stupar@mup.rs, davortnt@yahoo.com.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Рад за примљен: 20.4. 2021. године
Рад прихваћен: 1. 6. 2021. године

АРЧИБАЛД РАЈС, ТВОРАЦ МОДЕРНЕ ПОЛИЦИЈЕ, ПАТРИОТА, ХУМАНИСТА И МНОГО ВИШЕ

Мр Жељко Ратковић¹

Апстракт: Рудолф Арчибалд Рајс сматра се једним од оснивача модерне криминалистичке мисли. Својим радом утицао је на развој и модернизацију полиције, те увођење научних метода хемије, биологије, антропометрије у криминалистику. Личним залагањем и ангажовањем створио је основу за успјешно откривање и идентификовање извршилаца кривичних дјела. Један је од пионира криминалистике у Европи и идејни творац криминалистике као науке. Својим успјешним радом подигао је високе научне и практичне критеријуме на подручју криминалистике, објавио огроман број књига, правилника и упутстава за истражиоце кривичних дјела. Поред научног рада учествовао је у истраживању ратних злочина аустроугарских војника у Првом свјетском рату, те је о томе обавијестио свјетску јавност. Бавио се хуманим и добротворним радом, донирао је помоћ и био је искрени пријатељ српског народа у најтежем времену страдања током рата. Био је добровољац српске војске и учествовао је у ратном страдању и повлачењу српске војске на Крф током првог свјетског рата. Највећи његов допринос односи се на модернизацију полиције у Министарству унутрашњих дела Краљевине СХС.

Кључне ријечи: модернизација полиције, фотографија, криминалистика, идентификација извршилаца кривичних дјела, техничка полиција.

¹ Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имејл: Zeljko.Ratkovic@mup.vladars.net

УВОД

Рудолф Арчибалд Рајс (њем. Rudolph Archibald Reiss) рођен је 8. јула 1875. године у Хаусаху на породичном велепосједу Хехтсберг, угледне и имућне породице у јужноњемачкој покрајини Баден. Био је осмо по реду од десеторо дјете велепосједника и агронома Фердинанда Рајса. Средњу школу завршио је у Карлсруеу, Њемачка. Од шесторице браће, четворица су изабрала официрску каријеру. Рудолф се определијелио за природне науке.²

НАУЧНИ И СТРУЧНИ РАД

Рајс током 1893. године, прелази у Швајцарску. На Универзитету у Лозани студира хемију, бави се фотографијом и активан је члан студентског удружења. У периоду 1898–1899. био је асистент професора Хенрија Брунера (Henri Brunner) (Кнежевић-Лукић, 2019:122). Стицањем доктората природних наука 1898. године, и избором за вишег асистента, 1899. године, а затим за доцента за фотографију и фотохемију Универзитета у Лозани, 1901. године, почиње његов брзи научни успон и блистава каријера. Врши многобројна истраживања, а посебно га интересује примјена научне фотографије у медицини и судству. Бави се примјеном фотографије у медицини, криминалистици и судству, и истражује нове методе идентификације лица. Рајс убрзо постаје пионир научне криминалистике. Сарађује са професором Алфонсом Бертијоном, проналазачем „бертијонаже“, једне нове антропометријске методе идентификације лица. У Паризу специјализира примјену фотографије у криминалистици и судству. Враћа се у Лозану и 1902. године мјења материју својих предавања у судску фотографију. Тада ствара нову научну мисао која ће се касније развити у нови предмет, у „полицијску технику“, односно криминалистику.

Др Рајс у Лозани 1900. године оснива Институт за техничку полицију и криминалогију, на чијем реализовању је радио пуне три године. Убијеђен је у то да је криминалистика заиста наука, те да је прилив нових стручњака у овој области немогућ без посебне наставе (Кнежевић-Лукић, 2019:122). На остварењу свог сна жртвовао је знатна сопствена новчана средства, сам је набавио готово све апарате и други прибор потребан новој установи. Отада су студенти у Лозани могли стећи и диплому техничке полиције. Можда је Рајсова највећа заслуга управо у томе што је успио да убијеђи академске кругове у прави, научни карактер криминалистике. Од српских представника Рајсови ученици били су пионери научно-технич-

² <https://srednjeskole.edukacija.rs/biografije-poznatih-licnosti/arcibald-rajs>.

ке полиције у Србији: Душан Алимпић, Александар Андоновић и Миодраг Ђорђевић (Кнежевић-Лукић, 2019:122). У јесен 1906. године формирана је Катедра за судску фотографију што је први корак ка академском утемељењу и развоју форензичке науке (Левентал, 1992).

Постаје експерт финансијских и судских институција, а све земље га позивају или му шаљу стручњаке на усавршавање. Као директор лабораторије за вјештачења обављао је идентификовање непознатих лешева примјењујући сопствену методу којом је лешу давао изглед препознатљиве личности (Алимпић, 1907: 339). За шеснаест година професионалног рада, од стицања доктората из природних наука, 1898, па до доласка у Србију, у љето 1914, Рајс је неколико пута мјењао своју стручну, радну и научну оријентацију. Са хемије је прешао на научну примјену фотографије, затим на савремену криминалистику, да би, од 1914, сва своја умијећа и знања провјерио као истражилац ратних злочина и као ратни извјештач са фронтва. Према тврдњама неких Рајсових биографа, он је на врхунцу своје каријере, негдје пред само избијање Великог рата, био један од тројице најцјењенијих криминолога у свијету, као такав, ишао је чак у Бразил, Румунију, Грчку и Русију да тамо помогне и модернизује криминалистичку и форензичку процедуру (Левентал, 1993: 98). Његово инсистирање на судској фотографији као методи идентификације злочинаца је веома битан моменат у криминалистици генерално, и данас се сматра револуционарним. Рајс је, по мишљењу Локара био један од твораца криминалистичке (Кнежевић-Лукић, 2019:125).

Најзначајнија објављена дјела Арчибалда Рајса су „Судска фотографија“ (Париз, 1903), први иницијални приручник за криминалисте, правосудне органе, полицијске чиновнике; „Приручник говорног портрета“ базиран је на Бертијоновој методи и преведен је на десет језика, допуњен телеграфским кодовима за „слике које говоре“ (1907), „Крађе и убиства“ (1911), први том „Приручника за научну (техничку) полицију“, а рад на остала три тома („Кривотворине“, „Идентификација“ и „Организација модерне криминалне полиције“) омео је долазак у Србију 1914. године и никада нису објављени, „Прилог за реорганизацију полиције“(1914). Токм Првог свјетског рата објавио је једанаест „Ратних књига“, међу којима су најпознатије: „Како су ратовали Аустро-мађари против Србије“(1915), „Одговор на оптужбе Аустро-мађара против Србије“ (1918), „Бугари и Турци против Грка“ (1919) (Кнежевић-Лукић, 2019:125).

ПОЧЕТАК ПРВОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

Средином 1914. године избија Први свјетски рат и мобилизација у Швајцарској. Пошто није био војни обвезник због урођене срчане мане, ослобођен је војне обавезе. Али, убрзо му стиже позив из Србије. Српска влада позива доктора Рудолфа Арчибалда Рајса, као познатог научника и криминалистичког стручњака из неутралне земље да спроведе анкету и истражи и утврди кршење међународних конвенција и злочине окупатора. Са групом швајцарских љекара, добровољаца, Рајс стиже у Ниш, 27. септембра 1914, ратну престоницу Србије. Предсједник српске Владе, Пашић му је рекао да Србија треба једног искреног пријатеља који зна посматрати. „Отиђите на фронт, отворите очи и уши и онда кажите свијету шта сте видјели и чули“ (Старчевић, 1976). Из предсједничког кабинета Рајс је изашао као званични неутрални истраживач Српске владе и војске. И остаће то до краја рата, са заклетим убијеђењем у то да мора говорити истину и само истину.

У Нишу је пријатно изненађен хуманим односом и поступањем према заробљеним аустроугарским војницима, којима није фалила ни длака с главе. Рајс је свједок да српски војник поштује Женевску конвенцију која је налагала цивилизацијско понашање према ратним заробљеницима. И не само то, Рајс је говорио да „српски народ зна за самилост и понекад је такав у тренуцима када се човијек не нада да ће код њега наћи ту лијепу људску особину“; „Колико сам, тако, пута у току рата гледао како доводе заробљене непријатељске војнике изнурене од глади и, умјесто да те људе, који су им спалили куће и масакрирали жене и дјецу, злостављају, српски војници би се смиловали над њиховом судбином и давали им последње парче хљеба из џепа“. У Мачви, током 1914. године, Рајс је запрепашћен злочинима окупатора. Посебно у Шапцу, Лешници и Прњавору. Биле су евидентне двије потпуно различите слике о рату: на српској страни – хуманост и готово романтично понашање према заробљеном непријатељу, а на аустро-угарској – брутално иживљавање над немоћним цивилима крвожедних окупаторских официра и војника и сцене равне онима из пакла. Многи од његових детаљних извјештаја о овим ужасима, о којима је направио више од 100.000 фотографија, били су објављени у швајцарским новинама „Газетте“ (Старчевић, 1976). Као славан професор и криминалог, трудио се да шири истину и да промјени варварску слику коју су Немци и Аустроугари стварали о Србима. Иако је дошао из неутралне Швајцарске, Рајс је увијек говорио да не постоји неутралност када се ради о злочинима и обећавао да ће наставити са ширењем истине (Старчевић, 1976).

Током 1915. године бави се реорганизациојом и модернизациојом полиције у Србији. Тако је у свом Предлогу о реорганизацији полиције упућеног Министру унутрашњих дела у Нишу 1915, у поглављу „Техничка одјељења”. Рајс сматра да Централни одсјек за идентификацију (Судска идентичност) треба да се служи „париском листом” (фицхе Бертилон) али се листе неће класирати антропометријски, већ дактилоскопски (Рајс, 1915: 32).

Рајс је са српском војском и избјеглицама током 1915. године прошао албанску голготу повлачећи се према Грчкој. Чим је дошао у Крф, похитао је у Швајцарску да обавијести свијет шта се збива у Србији, али и да дјелује на још једном пољу. Док се на Крфу и у Африци српска војска опоравља, а на европским ратиштима воде битке, Рајс ради на пријему избјеглица. Оснива фонд који ће три године издржавати стотину дјечака и младића. Хонораре од својих чланака усмјерава српском посланству у Паризу за француско-српско сиротиште. За помоћ српској дјечи даје огромну суму новца за оно вријеме, 15.000 франака. Организује прикупљање помоћи за српске избјеглице на Корзици и за становништво у окупираној Србији (Марковић, 2014). Након тих дешавања Рајс се враћа на ратиште и затим учествује у ослобађању Солунског фронта. Том приликом учествује на борбама на планинском врху Кајмакчалан, гдје свједочи бруталном страдању, борбености и пожртвованости српског војника. Као члан моравске дивизије, 1918. године напоскон је умарширао у ослобођени Београд.

МОДЕРНИЗАЦИЈА И РЕФОРМА ПОЛИЦИЈЕ

По завршетку рата Рајс се посветио модернизацији и реорганизацији српске полиције. Поднио је исцрпан реферат о томе како би требало реорганизовати српску полицију, како би она достигла ниво добро уређених полиција других земаља³. Залаже се за оснивање одјељења техничке полиције у саставу Министарства унутрашњих дјела. Рајс истиче да је за рад техничког одјељења потребно обезбједити и адекватне просторне услове и опрему. „Техничко одјељење треба да има на расположењу зграду, где ће смјестити своје лабораторијуме, радионицу за фотографију и микрофотографију те лабораторијум за истраживање сваке врсте, мали хемијски лабораторијум итд. Сем тога, оно ће бити снабђено свим правима и оруђима за вршење дужности.”⁴ Рајс износи став да је будућност у

3 Прилог за реорганизацију полиције објављен је 1914. године на француском језику. У предговору српском издању (1920), Рајс наглашава да су предлози и препоруке у књизи дати за реорганизацију полиције у Њујорку, али да могу бити подстицај и за полицију у другим градовима.

4 Исто.

монодактилскопском класирању, што ће омогућити да се релативно лако врши идентификација лица помоћу само једног отиска прстију остављеног од кривца: „Моја сопствена пракса ми је доиста показала, да су случајеви, гдје су остављени отисци од прстију, једино средство да се пронађе творац недјела, и да су, према томе, ови отисци све важнији и важнији. Једно двојако фонетичко класирање може исто тако, у извјесним случајевима, дати добрих резултата” (Рајс, 2019: 33). Рајс препоручује стварање једне колекције рукописа рецидивиста, која би послужила за идентификацију осумњичених: „Такође је важно, да мјерени, ако је могуће, сам испише на листи податке о свом грађанском стању, јер ће то писање, као што ми је више пута моја сопствена пракса показала, моћи да служи за графичку идентификацију.” (Рајс, 2019: 33).

У Београду је Уредбом Владе 8. фебруара 1921. године отворена прва Полицијска школа у Краљевини СХС у којој су се школовали припадници научно-техничке полиције. У школи је Рајс држао „Општа предавања о полицији“, у циљу свестранијег упознавања чиновника са модерном полицијом. Сматрао је да у програм треба „уврстити и писмене саставе (нпр. писање реферата, потјерница, оптужби, пресуда, рјешења и сл.), чиме би се обезбједила једнообразност у будућој администрацији.” (Рајс, 2019: 33). Образовање кадрова за рад техничког одјељења спроводило се у поменутој полицијској школи кроз практичну и теоријску наставу која је трајала годину дана и завршавала се испитом. Услов за упис у школу су били успјешно положени испити Правног факултета или специјални испит из кривичног права и кривичног поступка. Теоријску наставу, поред предавања из правне области, чинили су предмети: хемија и физика, приммијењења у полицијским наукама, анатомија, судска медицина, научна и техничка полиција (модерне техничке методе судске истраге) – искориштавање материјалних трагова сваке врсте, констатовања на мјесту, упознавања фалсификата, упознавања узрока пожара итд (Рајс, 2019: 33). Нажалост, услед неразумијевања надлежних државних органа ова школа је убрзо престала са радом.

Разочаран због интрига, недостатка разумијевања и отпора средине која није имала слуха за његове идеје и сукобима са политичарима, Рајс је 1922. године поднио оставку на све државне функције и остао само хонорарни сарадник Народне банке Краљевине СХС за борбу против фалсификовања новчаница.

Међутим, и поред своје велике наклоности српском народу, Рајс је био огорчен због политичких дешавања у послеријатном Београду. Из тог разлога је непосредно пред своју смрт написао књигу под називом „Чујте, Срби”, која је објављена тек неколико деценија касније, 1997. године. У овом дјелу он критикује чланове високообразованог друштва у држави,

а цијелом српском народу, који је истински заволио, поручује да заборави на завист, јер је слога оно што га може избавити из свих невоља. Рајс је у овом дјелу дао прецизну дефиницију карактера Срба као народа и на оштроуман и фасцинантан начин описао све наше врлине и мане као нације. Нажалост, поуке доктора Рајса српски народ и његове вође нарочито, нису ни након објављивања књиге узимали довољно озбиљно, иако су се многе његове ријечи, нажалост, показале пророчанским.

Преминуо је 8. августа 1929. године у Београду, а сахрањен је на топчидерском гробљу. По његовој жељи, његово срце је похрањено у урни, однесено на Кајмакчалан и сахрањено са осталим ослободиоцима Солунског фронта.

ЗАКЉУЧАК

Посматрајући живот и рад Рудолфа Арчибалда Рајса сагледавамо његов мукотрпан рад и напор да се модернизује и реорганизује полиција као основни субјекат борбе против криминалитета. Својом прецизношћу и залагањем успијева да сагледа озбиљност и ширину полицијског посла. Документовано говори о криминалистици као науци, истиче значај фотографије у криминалистичком истраживању и доказивању кривичних дјела. Уводи хемију и биологију као предмете који су неопходни да би се схватио значај природних наука у документовању кривичних дјела и идентификацији извршилаца кривичних дјела. Кроз своју плодну каријеру више пута мјења предмете интересовања, објављује велики број књига, чланака, правилника и упутстава у области форензике, криминалистике и криминологије. Учествује у осавремењавању полиције на свјетском нивоу. Путује по свијету и енергично се залаже за модернизацију полицијских институција, врши предавања и обуке, оснива полицијске школе и институте, прво у Швајцарској, затим даље по Европи и свијету.

Доласком у Србију 1914. године марљиво ради на документовању ратних злочина аустроугарских војника у Србији. Директно на линији фронта, врши фотографисања, сачињава записнике, откопава лешеве, саслушава ратне заробљенике, а све у циљу откривања истине и правде. Свједочи хуманом односу српског народа према ратним заробљеницима, саосјећа са српским сељаком и војником у највећем страдању. На основу свега тога преузима на себе задатак да о свему обавијести свјетску јавност. Шаље огроман број извјештаја и чланака у европске земље, гдје читаоци широм Европе сагледавају праву истину о српском народу који је деценијама сатанизован и приказан као примитиван и дивљачки народ. Може се рећи да је Рајс тада пробио медијску блокаду и уништио пропа-

ганду усмјерену против српског народа. Током рата сачинио је 800 чланака, направио 100 хиљада фотографија документујући ратне злочине почињене над српским народом, те је на основу тога сачинио списак свих жртава ратних злочина у Србији. Рајсу је било значајно да покаже свијету да Срби поштују све конвенције о ратовању, напротив онога што је свијету било презентовано, да су Срби ратни злочинци, дивљаци и примитивци. Оснивао је прихватилишта и сиротишта за дјецу палих српских бораца. Слао је дјецу у прихватилишта у Француску и Швајцарску гдје им је пружена прилика за образовање. Рајс се током рата повлачи са српском војском и цивилима преко Албаније, затим као припадник српске војске учествује на солунском фронту и на свим битним ратиштима у ослобођењу Србије.

Рајс бива фасциниран жртвом српског народа и успоставља нераскидиву везу са српским народом која ће трајати све до његове смрти. Он жртвује своју академску каријеру и практично 1918. године даје оставку на мјесто професора Универзитета у Лозани. Тим чином био је спреман да сво своје знање које је имао, преда служби новостворене државе. Радио је у министарству унутрашњих послова и министарству спољних послова Краљевине СХС. Као члан Владе Краљевине СХС био је учесник париске мировне конференције. Као што је то урадио у Швајцарској, он у Србији оснива високошколски полицијски институт и полицијску школу. Он опрема министарство унутрашњих послова најсавременијом опремом и средствима, поштујући правила научне методологије. На тај начин он директно учествује на развијању институција и саме државе. Рајс тиме настоји да Краљевину СХС постави у ред са најсавременијим европским државама.

Може се рећи да се Рајс осјећао као Србин и припадник српског народа којег је искрено заволио. Рајс је 1928. године написао књигу Чујте Срби. Стварајући ту књигу, Рајс је осјетио потребу да Србима каже све што о њима мисли. Он се у тој књизи осврће на врлине које имају српски сељак и ратник, са друге стране он у књизи жестоко критикује српску интелигенцију и политичаре.

Рудолф Арчибалд Рајс је човјек који је током своје каријере Србији и српском народу дао све. На позив српске Владе дошао је у Србију 1914. године и ту остао до краја свог живота. Колико је осјећао и волио Србе, говори и чињеница да је у свом тестаменту који је сачинио нагласио да се након његове смрти, из његовог тијела извади срце и стави у једну урну и након тога однесе на врх планине Кајмакчалан. Рајс је желио да његово срце почива са онима које је он у животу највише цјенио и волио, српским борцима који су у надљудским условима побиједили Бугаре и отворили улаз у ослобођење Србије и повратак у домовину.

ЛИТЕРАТУРА

1. Левентал, Зденко, (1992), *R.A.Reiss: criminaliste et moraliste de la Grande guerre*, Просвета, Београд.
2. Левентал, Зденко (1993) Р. А. Рајс: Швајцарац на Кајмакчалану, Дечје новине Горњи Милановац,
3. Лоцкард, Едмонд (1929), *R.A.Reiss, Revue Internationale de Criminologie*, Lousaine .
4. Марковић, Живко (2014), Ратни извјештаји из Србије и са Солунског фронта, Геополитика прес, Београд.
5. Миличевић, В. (1936), Модерна полиција, Полиција XXIII, Београд.
6. Рајс, Арчибалд (2020), Војник истине и правде, Прометеј, Београд.
7. Рајс, Арчибалд (2019), Визионар модерне полиције, Завод за уџбенике, Београд.
8. Старчевић, Милан (1976), Аустроугарски злочини у Србији, Геополитика, Београд.
9. Mathuer, J. (1984) *Professor RA Reiss, A pioneer of forensic Science*, Journal of forensic science society, Paris.
10. Алимпић Д (1907) Утврђивање идентичности лешева, Полицијски гласник, Београд
11. Кнежевић-Лукић Н. (2019) Настанак и развој научно-техничке полиције у Србији (1904-1941), Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Студије историје и филозофије природних наука и технологије.
12. Википедија, биографије познатих личности, преузето дана 05.02.2021. године са сајта <https://srednjeskole.edukacija.rs/biografije-poznatih-licnosti/arcibald-rajs>.
- 13.

ARCHIBALD REISS, CREATOR OF MODERN POLICE, PATRIOTS, HUMANISTS AND MUCH MORE

Mr Zeljko Ratkovic⁵

Abstract: Rudolf Archibald Reiss is considered one of the founders of modern criminal thought. With his work, he influenced the development and modernization of the police, and the introduction of scientific methods of chemistry, biology, anthropometry in criminology. Through his personal commitment and engagement, he created the basis for the successful detection and identification of perpetrators of criminal acts. He is one of the pioneers of criminology in Europe and the ideological creator of criminology as a science. With his successful work, he raised high scientific and practical criteria in the field of criminology, and published a huge number of books, rulebooks and instructions for criminal investigators.

In addition to his scientific work, he participated in the research of war crimes of Austro-Hungarian soldiers in the First World War, and informed the world public about it. He was engaged in humanitarian and charitable work, donated aid and was a sincere friend of the Serbian people in the most difficult time of suffering during the war. He was a volunteer of the Serbian army and took part in the war suffering and the withdrawal of the Serbian army to Corfu during the First World War. His greatest contribution refers to the modernization of the police in the

Ministry of Internal Affairs of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

Key words: police modernization, photography, criminology, identification of perpetrators, technical police.

⁵ Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska, e-mail: Zeljko.Ratkovic@mup.vladars.net

Рад за примљен: 23 . 5. 2021. године
Рад прихваћен: 1. 6. 2021. године

МЈЕРЕ ЗАБРАНЕ У ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Мр Драгана Стојчиновић¹

Апстракт: Законом о измјенама и допунама Закона о кривичном поступку Босне и Херцеговине од 9. 7. 2007. године (наметнут одлуком Високог представника), умјесто дотадашње мјере Забрана напуштања боравишта, прилично уопштеног, скоро декларативног карактера, са низом правних празнина, управо с циљем доприноса примјени ширег и адекватнијег спектра мјера за обезбјеђење присуства осумњиченог, односно оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка, у кривично процесно законодавство Босне и Херцеговине и Републике Српске уведен је институт Мјере забране. Нови институт постаје конкретније, систематичније, потпуније и у крајњој линији ефикасније законско рјешење. С обзиром на то да према важећем законском рјешењу Мјере забране у погледу форме, садржаја, начина изрицања, начина извршења, ограничења у погледу садржаја, те посебне одредбе о забрани путовања, представљају релативно нов кривично правни институт, намеће се потреба конкретнијег одређења појма мјера забране. Појам мјера забране, врсте тих мјера, поступак њихове примјене и њихов допринос у ефикасности вођења кривичног поступка су основне поставке од којих се полази у раду.

Кључне ријечи: мјера забране, осуњичени, оптужени, кривични поступак...

¹ Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имејл: dragana.stojcinovic@gmail.com

УВОД

Након доношења Устава Републике Српске², 28. фебруара 1992. године, извршене су бројне промјене у области законске регулативе које се односе на кривични поступак, те је измијењен и сам Закон о кривичном поступку бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије³, који се у Републици Српској примјењивао до 1. јула 2003. године. Опсежна системска реформа кривичног процесног законодавства у Босни и Херцеговини окончана је доношењем Закона о кривичном поступку Босне и Херцеговине који је ступио на снагу 1. марта 2003. године, док је у Републици Српској ступио на снагу 1. јула 2003. године.

Реформа кривичног процесног законодавства у Босни и Херцеговини, односно у Републици Српској, отворила је потпуно нови приступ кривичном поступку, у коме се акценат ставља на ефикасност самог поступка, али и на унапређење заштите основних људских права и слобода. Управо зато овај рад ће обрадити примјену мјера забране као једне од врста мјера за обезбјеђење присуства осумњиченог, односно оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка, које суштински представљају радње процесне принуде према лицима, а све то у контексту ситуација у којима се очекивана сврха њима може постићи.

Осумњичени, односно оптужени, као процесна странка у кривичном поступку, поред низа зајамчених права, има и одређене законске обавезе. Једна од тих обавеза је и обавеза одазивања осумњиченог, односно оптуженог позиву суда и његово присуство кривичном поступку. Међутим, уколико осумњичени, односно оптужени не испоштује ту своју законску обавезу, Законом о кривичном поступку РС у глави XIV⁴ предвиђене су мјере за обезбјеђење присуства осумњиченог или оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка.

Имајући у виду важност присуства субјеката у кривичном поступку, нарочито осумњиченог, односно оптуженог⁵ законодавац је предвидио низ разноврсних мјера, чијом примјеном се обезбјеђује присуство субјеката у кривичном поступку и успјешно вођење кривичног поступка. Мјере за обезбјеђење присуства осумњиченог, односно оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка састоје се у већој или мањој мјери у ограничењу слободе осумњиченог, односно оптуженог, од којих само довођење и притвор, као најтеже, подразумевају лишење слободе осумњи-

2 „Службени гласник РС“ број 21/92-пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 и 48/11.

3 „Службени лист СФРЈ“ број 4/77, ступио је на снагу 1. јула 1977.

4 „Службени гласник Републике Српске“ број 53/12.

5 Нпр. одредба члана 262. ЗКП-а РС – забрана суђења у одсуству.

ченог, односно оптуженог. Законом је прописана потпуна листа и редослед тих мјера (позив, довођење, мјере забране, јемство и притвор).

ПОЈАМ, СВРХА, ЦИЉ И НАЧЕЛА МЈЕРА ЗАБРАНЕ

Примјена принуде према грађанину је легитимна тек по правноснажности осуђујуће пресуде којом је утврђено да је извршио кривично дјело и да му је утврђена кривица. Примјена принуде у току кривичног поступка, тј. прије изрицања пресуде, за разлику од принуде садржане у казни која је изречена пресудом, заснива се само на вјероватноћи да је осумњичени, односно оптужени према којем се она примјењује учинилац кривичног дјела те да ће му бити утврђена кривица. Та вјероватноћа се на крају кривичног поступка може обеснажити, што ипак не умањује потребу примјене принуде у току поступка и прије донијете пресуде. Мјере принуде у тој фази кривичног поступка некада су неопходне и оправдане, јер вођење кривичног поступка и изрицање пресуде иначе не би било могуће.

Обавеза присуства осумњиченог, односно оптуженог, у поступку, као и апсолутна немогућност суђења у његовом одсуству, створили су потребу да се кривичнопроцесним нормама предвиде и такве мјере које ће се примјенити у случају да постоји опасност од бјекства осумњиченог, односно оптуженог. С друге стране могу се појавити и неке околности које отежавају успјешно спровођење кривичног поступка због којих је потребна изолација осумњиченог, односно оптуженог из одређене средине и спречавање његовог негативног утицаја (Јекић, Шкулић, 2005: 118).

Посматрајући најбитнија обиљежја мјера забране, ове мјере можемо дефинисати као мјере обезбјеђења присуства осумњиченог, односно оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка у виду принуде према осумњиченом или оптуженом која се састоји од ограничења његовог права слободе кретања и других људских права и основних слобода без затварања, а које му на приједлог странке или браниоца суд може изрећи образложеним рјешењем ако постоје околности које указују да би осумњичени или оптужени могао побјећи, сакрити се, отићи у непознато мјесто или у иностранство, односно коју му по службеној дужности суд приликом одлучивања о притвору може изрећи умјесто одређивања или продужавања притвора.

Законодавац је општу, главну и основну сврху мјера забране одредио самим насловом поменуће главе – Обезбјеђење присуства осумњиченог, односно оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка. Из ове опште сврхе мјера забране произлази веома широк спектар посебних сврха сваке поједине мјере забране. Разноликост мјера забране с једне стране и њи-

хове посебне сврхе с друге стране доводе до њиховог међусобног прожимања до те мјере да је омогућено нелимитирано међусобно комбиновање мјера забране, од изрицања сваке мјере забране засебно и самостално, преко међусобне комбиновања више различитих мјера забране, до кумулативног изрицања свих мјера забране истовремено.

Мјере забране је могуће груписати и према циљу који се њима остварује. У том смислу ове мјере се могу подијелити у три групе:

1. Спречавање осумњиченог односно оптуженог да напусти боравиште и побјегне (повремено јављање одређеном државном органу, привремено одузимање путне исправе);
2. Спречавање потенцијално опасног друштвеног контакта осумњиченог, односно оптуженог (забрана посјеђивања одређеног мјеста или подручја и забрана састајања са одређеним лицима);
3. Заштита друштвене заједнице од одређених опасних ситуација које произлазе из дјелатности осумњиченог, односно оптуженог (забрана предузимања одређених пословних активности или службених дужности) или његове личности (привремено одузимање возачке дозволе) (Симовић, 2005: 386).

Примјена мјера обезбјеђења присуства осумњиченог односно оптуженог заснива се на три основна правила:

1. Правило легалитета, које се огледа у обавези надлежног суда да се придржава услова законом одређених за примјену појединих мјера (Сијерчић-Чолић, 2008: 264);
2. Правило каскадне сврсисходности, које је изражено обавезом надлежног органа, односно суда, да води рачуна да се не примјењује тежа мјера ако се иста сврха може постићи блажом мјером што заправо подrazумјева да приликом одлучивања коју ће од наведених мјера примјенити, надлежни орган придржаваћу ће се услова одређених за примјену појединих мјера, водећи рачуна да се не примјењује тежа мјера ако се иста сврха може постићи блажом мјером (Цветковић, 2016: 35-36).⁶
3. Правило ограниченог трајања мјере, које се огледа у два процесна модалитета а) обавезном укидању поједине мјере по службеној дужности када престану разлози који су налагали њену примјену, б) обавезном замјеном (процесном супституцијом) предузете мјере, другом блажом мјером, када за то наступе услови (Шкулић, 2009: 534).

⁶ Шкулић користи термин „опши услов каскадне сврсисходности“, Грубач говори о „принципу сразмерности у примени мера процесне принуде“. Водећи се наводима Грубача „циљ мјера не смије бити санкција, нити оне смију постати мјере испаштања“, Шкулић сматра да предуго трајање притвора представља „облик парасанкције“.

ВРСТЕ МЈЕРА ЗАБРАНЕ

Важећим законским рјешењем мјере забране из одјељка 4 (Мјере забране) ЗКП РС су према сврси, условима изрицања, садржају и начину извршења у толикој мјери јасно одређене, класификоване и систематизоване, да би се прије могло говорити о структури, односно правом систему, а не тек само о врстама мјера забране. Имајући у виду да се законодавац определио за израз Врсте мјера, таксативно набрајајући мјере за обезбјеђење присуства осумњиченог, односно оптуженог и успјешно вођење кривичног поступка, које су општијег карактера од самих мјера забране, аналогно томе за наслов ове цјелине је ипак употребљен израз врсте мјера забране.

У питању је неколико мјера које се свде на одређене забране које се намећу осумњиченом, односно оптуженом, као и неке дужности, које му се истовремено посебно могу наметнути (Шкулић, 2002: 15-35). Да би се обезбједило присуство оптуженог током трајања цијелог кривичног поступка, како би се кривична ствар у потпуности могла разријешити и како би оптужени имао могућност да оствари своје право на одбрану, савремени кривичнопроцесни системи предвидили су различите мјере за обезбјеђење присуства оптуженог у кривичном поступку (Митровић, Јовашевић, 2013: 141-153).

Закон заправо прописује три врсте мјера забране: забрана напуштања боравишта и забрана путовања, остале мјере забране, те посебна мјера забране путовања, с тим што се прва врста мјера забране дијели на двије подврсте (забрана напуштања боравишта, забрана путовања), док се друга врста мјера забране дијели на пет подврста (забрана предузимања одређених активности или службених дужности, забрана посјеђивања одређених мјеста или подручја, забрана састајања са одређеним лицима, наредба повременог јављања одређеном органу, привремено одузимање возачке дозволе).

Забрана напуштања боравишта и забрана путовања

Иако Устав БиХ грађанима јамчи слободу кретања и пребивалишта (чл. II/3/м), у одјељку 4 чланом 184 ЗКП-а РС, законодавац је као факултативну мјеру прописао основну мјеру забране – забрана напуштања боравишта и забрана путовања (Симовић, Симовић, 2016: 533). Забрана напуштања боравишта и забрана путовања у овом облику представља релативно новију мјеру ограничења слободе кретања без затварања осумњиченог. Она долази умјесто досадашњег обећања окривљеног да неће напустити боравиште, које се показало неефикасним, па је у судској

пракси ријетко коришћено (Симовић, 2003: 121). Забрана напуштања боравишта и забрана путовања је мјера која по свом карактеру стоји негдје између потпуне слободе и притвора. Принуда коју садржи се састоји од ограничења слободе кретања осумњиченог или оптуженог без лишења слободе. Ова мјера је факултативног карактера и садржински се односи на забрану осумњиченом или оптуженом да без одобрења напусти мјесто боравишта. Мјеру забране напуштања боравишта изриче суд у форми рјешења (Иличић, 2008: 108). Материјални услов за изрицање ове мјере забране је постојање околности које указују да би осумњичени или оптужени могао побјећи, сакрити се, отићи у непознато мјесто или у иностранство (Шкулић, 2008: 141-172). Услови за изрицање ове мјере се разликују од услова за одређивање притвора који се одређује због тога што се оптужени крије или што постоји опасност од његовог бјекства, јер је овде довољно да постоји само бојазан да би се могао сакрити или да ће отићи у друго мјесто, не у циљу бјекства, већ из другог разлога (нпр. ради запослења).

Остале мјере забране

Остале мјере забране у оваквој форми представљају прилично широк спектар мјера принуде над лицима (осумњиченим или оптуженим) секундарног и релативно блажег карактера у односу на забрану напуштања боравишта и забрану путовања. Поменуте мјере забране могу бити изречене као допунске мјере забране уз забрану напуштања боравишта и забрану путовања, или као потпуно самосталне мјере, те могу бити изречене алтернативно или међусобно кумулативно.

Када околности случаја на то указују, суд може образложеним рјешењем изрећи једну или више осталих мјера забране. Дакле, материјални услов за изрицање осталих мјера забране је веома широко постављен као процесна ситуација „када околности случаја на то указују”. Постојање поменутих околности је фактичко питање које суд цијени по слободном увјерењу, а суд притом мора са једнаком пажњом цијенити како оне околности случаја које указују на сврсисходност изрицања осталих мјера забране, тако и оне околности које указују на то да изрицање ових мјера није сврсисходно. Формални услов за изрицање осталих мјера забране је одговарајућа процесна иницијатива у форми приједлога странке (тужилац и осумњичени или оптужени) или браниоца из става 1 члана 186 ЗКП РС, односно процесна ситуација у случају када суд одлучује о притвору из става 2 члана 186.

Забрана предузимања одређених активности или службених дужности

Пропуштањем стриктног законског одређења садржаја и извршења мјере забране предузимања одређених активности или службених дужности, законодавац је свјесно оставио широк простор суду да приликом изрицања ове мјере забране изабере модалитет који ће по врсти активности или службене дужности осумњиченог или оптуженог на коју се односи забрана, интензитету забране, те надлежности, дужностима и овлашћењима органа коме ће бити повјерено извршење и контрола извршења те мјере забране, бити у потпуности адекватан сваком посебном случају. Сама природа ове мјере забране указује на њену примарну сврху отклањања колузијске и итерацијске опасности у случајевима могуће злоупотребе одређених активности или службених дужности осумњиченог или оптуженог у циљу уништавања, сакривања, измјене или фалсификовања доказа или трагова важних за кривични поступак, ометања кривичног поступка утицајем на свједоке, саучеснике или прикриваче, понављања или довршавања покушаног кривичног дјела, или чињења кривичног дјела којим осумњичени или оптужени пријети, мада нису искључене ни друге могуће процесне сврхе и процесне ситуације. Основни циљ ове мјере је да се обезбиједи додатни степен гаранције присутности осумњиченог или оптуженог у кривичном поступку, као и да се спријече посљедице које могу наступити због постојања околности које могу довести до негативног утицаја осумњиченог односно оптуженог на квалитет доказног поступка (опасност од уништења, сакривања, измјене или фалсификовања доказа, утицај пријетње и притисци на свједоке, које могу настати приликом предузимања одређених пословних активности или службених дужности).

Забрана посјеђивања одређених мјеста или подручја

Мјера забране посјеђивања одређених мјеста или подручја је прилагођена свим процесним ситуацијама које захтијевају спречавање осумњиченог или оптуженог да посјеђује одређена мјеста или подручја, како у случају итерацијске опасности (нпр. када околности случаја указују на бојазан да ће осумњичени или оптужени на том мјесту или подручју поновити кривично дјело, довршити покушано кривично дјело или учинити кривично дјело којим пријети, или нпр. у случају када је осумњичени или оптужени учинилац кривичног дјела са елементима насиља према лицу с којим живи у заједничком домаћинству, а околности случаја указују на то да постоји висок степен опасности да ће поновити ово дјело те да је

ради отклањања ове опасности неопходно његово удаљење из заједничког домаћинства), тако и у случају колузијске опасности (нпр. када околности случаја указују на бојазан да ће на том мјесту уништити, сакрити, измјенити или фалсификовати доказе или трагове важне за кривични поступак, односно ометати кривични поступак утицајем на свједоке, саучеснике или прикриваче).

Ова мјера не може ограничити право осумњиченог или оптуженог да живи у свом дому, али само у Босни и Херцеговони, не и у иностранству.

Забрана састајања са одређеним лицима

Иако се као примарна сврха мјере забране састајања са одређеним лицима према самој природи ове мјере забране, намеће удаљавање осумњиченог или оптуженог из криминалне или друге средине која може узроковати итерацијску или колузијску опасност, законска формулација ову мјеру забране своди само на забрану састајања, не укључујући забрану посредних начина комуникације осумњиченог или оптуженог са одређеним лицем (комуникација путем поште, телекомуникационих уређаја и слично) који такође могу бити узрок итерацијске и колузијске опасности.

Ова мјера може бити изречена уз забрану напуштања боравишта и уз забрану путовања, или као засебна мјера. Поред постизања основног циља, додатног осигурања и гаранције присутности осумњиченог или оптуженог пред надлежним органом, изрицањем наведене мјере се обезбјеђује и реализација других циљева: опасност од негативног утицаја осумњиченог, односно оптуженог на квалитет доказног поступка (опасност од договора са саучесницима или прикривачима, утицај пријетње и притисци на свједоке и сл.) Мјере забране састајања са одређеним лицима извршава полицијски орган који одређује суд у сваком конкретном случају. Не може се ограничити право осумњиченом или оптуженом да комуницира са својим браниоцем, али само у БиХ, не и у иностранству како би се елиминисала могућност бјекства, под изговором контакта са браниоцем. Такође, не може се ограничити састајање и виђање са члановима породице и блиским сродницима, али само у БиХ али не и у иностранству, осим када се поступак води због кривичног дјела учињеног на штету члана породице или блиског сродника (Кулић, 2007: 591-612).

Наредба повременог јављања одређеном државном органу

На приједлог странке или браниоца или код поступка по службеној дужности приликом одлучивања о захтјеву за одређивање или продужење мјере притвора суд може изрећи мјеру забране, односно рјешење којим

се наређује осуњиченом или оптуженом да се привремено јавља одређеном државном органу, када околности случаја указују на неопходност наведене мјере, како би се спријечиле последице које могу наступити због постојања конкретно наведених околности наведеног случаја. У рјешењу се мора прецизно навести који је то орган коме се осумњичени или оптужени мора јављати, као и динамику јављања, односно временске интервале у којима се мора јављати, као и начин вођења евиденција о јављању. У рјешењу се такође мора навести упозорење осумњиченом или оптуженом да му се може одредити притвор ако прекрши обавезу из наведене мјере.

Код наредбе да се осумњичени или оптужени повремено јавља одређеном државном органу (члан 18, став 1, тачка г ЗКП РС), осим полицијског органа који је одредбом става 4 члана 189 ЗКП РС јасно одређен као орган којем суд може повјерити извршавање ове мјере забране, законодавац није прецизирао који други државни орган може бити одређен као орган којем осумњичени или оптужени треба да се јавља, а употребом израза „повремено” није ни приближно прописано у којим временским интервалима осумњичени или оптужени треба да се јавља том органу, чиме је суду који изриче ову мјеру забране остављен широк избор најсврсисходнијег садржаја и форме ове мјере.⁷

Повременим јављањем одређеном органу постиже се својеврсна контрола кретања и боравка осумњиченог или оптуженог релативно нижег степена рестрикције, те се ова мјера може изрећи у процесним ситуацијама које захтијевају тај степен контроле осумњиченог или оптуженог (нпр. када осумњичени или оптужени као вишеструки повратник чини кривична дјела у мјесту удаљеном од подручја свог мјеста пребивалишта/боравишта, суд му може изрећи мјеру повременим јављања одређеном органу у мјесту његовог пребивалишта/боравишта с циљем спречавања његовог неконтролисаног одласка у мјесто у којем обично чини кривична дјела чиме се спречава итерацијска опасност, а изрицање ове мјере долази у обзир и у сврху отклањања колузијске опасности код покушаја осумњиченог или оптуженог да утиче на свједоке настањене ван подручја његовог мјеста пребивалишта/боравишта, мада су ефекти ове мјере, када се изриче засебно, реално ограничени). Сврха ове мјере може бити и додатно обезбјеђење од бјекства, сакривања, одласка у непознато мјесто или

7 „Приликом провјеравања да ли се окривљени коме је изречена мјера забране напуштања боравишта без одобрења суда јавља суду сваког 1. и 15. у мјесецу, утврђено је да се окривљени до дана доношења првостепеног рјешења није јављао, па је то био разлог да се према окривљеном одреди притвор. У таквој ситуацији правилно је првостепени суд поступио када је према окривљеном одредио притвор.“ Рјешење Окружног суда у Београду, Кж. 525/03 од 28. фебруара 2003. и рјешење Првог општинског суда у Београду, Кв. 120/03 од 18. фебруара 2003.

у иностранство осумњиченог или оптуженог, када се обично изриче уз забрану напуштања боравишта и забрану путовања.

Привремено одузимање возачке дозволе

Мјеру привременог одузимања возачке дозволе суд може изрећи учи- ниоцу кривичног дјела против безбједности саобраћаја, или другог кри- вичног дјела које стоји у директној вези са управљањем моторним вози- лом, када околности случаја указују на бојазан да ће управљајући моторним возилом поновити кривично дјело, да ће довршити покушано кривично дјело, или да ће учинити кривично дјело којим пријети, а ши- рока формулација материјалног услова за изрицање осталих мјера забра- не („када околности случаја на то указују”) искључује ограничење за из- рицање ове мјере законским минимум казне која је прописана за та кривична дјела (као што је то случај са разлогом за притвор из тачке в ста- ва 1 члана 197 ЗКП РС). Сврха ове мјере може бити и додатно осигурање од бјекства, сакривања, одласка у непознато мјесто или у иностранство осумњиченог или оптуженог, када се обично изриче уз забрану напуштања боравишта и забрану путовања. Привремено одузимање возачке дозво- ле, односно привремена суспензија одређених категорија у возачкој до- зволи, као мјере управног права, у надлежности је полицијског органа који издаје возачку дозволу, а возачка дозвола се има вратити кад забра- на буде укинута.

Посебна мјера забране путовања

Посебна мјера забране путовања, прописана чланом 191 (Посебна од- редба о забрани путовања) ЗКП РС, јесте изузетна мјера забране која по- гађа слободу кретања осумњиченог или оптуженог. Ова посебна мјера за- бране се састоји од привременог одузимања путних исправа и личне карте уз забрану издавања нових докумената који се могу користити за прелазак државне границе. Може је наредити тужилац, и то само изузет- но, у хитним случајевима, а нарочито у случајевима у којима је ријеч о кривичном дјелу за које се може изрећи казна затвора од десет година или тежа казна, и то у случајевима када издаје наредбу о спровођењу истраге, када саслушава осумњиченог или када издаје наредбу за довођење, или када год је потребно хитно поступање за ефикасно вођење поступка до почетка главног претреса. Наредба којом се примјењује ова мјера забра- не подлијеже својеврсној хитној судској контроли која се састоји од оба- веза тужиоца да о овој наредби одмах обавијести функционално надлеж- ног судију, који је обавезан о тој наредби одлучити у року од 72 часа, а

уколико тај судија не изда, односно не потврди ову наредбу, путне исправе и лична карта се враћају лицу од којег су одузете. Ову наредбу извршава полицијски орган или судска полиција, а у случају одбијања осумњиченог или оптуженог да преда путне исправе или личну карту наредба ће се присилно извршити. Законодавац је ову посебну мјеру забране систематизовао као потпуно засебну и самосталну у односу на забрану напуштања боравишта и забрану путовања, те остале мјере забране.

ПОСТУПАК ЗА ИЗРИЦАЊЕ МЈЕРА ЗАБРАНЕ

Изрицање и трајање мјера забране

Све мјере забране прописане чланом 184 ЗКП РС (Забрана напуштања боравишта и забрана путовања) и чланом 185, став 1 ЗКП РС (Остале мјере забране) одређује и укида функционално надлежни судија и то: у току истраге мјере забране одређује и укида судија за претходни поступак, послије подизања оптужнице – судија за претходно саслушање, а након достављања предмета судији односно вијећу у сврху заказивања главног претреса – тај судија односно предсједник вијећа (Симовић, Симовић, 2016: 135-145). Осумњичени или оптужени ће у рјешењу о изрицању мјера забране бити упозорен да му се може одредити притвор ако прекрши обавезу из изречене мјере. Судија за претходни поступак, судија за претходно саслушање или судија, односно предсједник вијећа, дужан је да свака два мјесеца испита да ли је примјењена мјера још потребна, што представља сасвим оправдану контролу сврсисходности даље примјене изречене мјере забране.

На рјешење којим се изричу забрана напуштања боравишта, забрана путовања и остале мјере забране право жалбе имају странке, односно бранилац, а тужилац има право жалбе и против рјешења којим је његов приједлог за примјену изречене мјере одбијен. Посебну мјеру забране путовања из члана 191 ЗКП РС законодавац је као могућност повјерио тужиоцу да изузетно, у хитним случајевима, а нарочито у случајевима у којима је ријеч о кривичном дјелу за које се може изрећи казна затвора од десет година или тежа казна, изда наредбу о привременом одузимању путних исправа и личне карте уз забрану издавања нових докумената који се могу користити за прелазак државне границе.

С обзиром на то да мјере забране по својој природи подразумевају озбиљно задирање у људска права и основне слободе загарантоване ЕКЉП и Уставом БиХ, неопходно је законско одређење и ограничење њиховог

трајања. Мјере забране могу трајати само док за то постоји законом одређена потреба, најдуже до правоснажности пресуде ако том лицу није изречена казна затвора а најкасније до упућивања на издржавање казне ако је том лицу изречена казна затвора (Хорват, 1981: 135-145).

Тако је законом стриктно одређено да забрана напуштања боравишта и забрана путовања могу трајати док за то постоји потреба, најдуже до правоснажности пресуде ако пасивном субјекту (осумњиченом или оптуженом) није изречена казна затвора, а најкасније до упућивања на издржавање казне ако је пасивном субјекту изречена казна затвора. Сама забрана путовања може трајати и дуже, све док изречена новчана казна није плаћена у потпуности и/или док се у потпуности не изврши одлука о имовинском правном захтјеву и/или о одузимању имовинске користи (члан 186, став 5 ЗКП РС).

Остале мјере забране такође могу трајати док за то постоји потреба, а најдуже до правоснажности пресуде ако пасивном субјекту није изречена казна затвора, а најкасније до упућивања на издржавање казне ако је пасивном субјекту изречена казна затвора.

Код питања трајања мјера забране неопходно је поменути дужност функционално надлежног судије да свака два мјесеца испита да ли је примијењена мјера још потребна.

Садржај мјера забране и ограничења у погледу садржаја

У рјешењу којим изриче мјеру забране напуштања боравишта за осумњиченог или оптуженог суд ће одредити мјесто у којем осумњичени или оптужени мора боравити док траје ова мјера, као и границе ван којих се не смије удаљавати, а то мјесто може бити ограничено на дом осумњиченог или оптуженог. У рјешењу којим изриче мјеру забране путовања суд ће наредити привремено одузимање путних исправа уз забрану издавања нових путних исправа, као и извршење забране коришћења личне карте за прелазак државне границе БиХ. Пропуштајући стриктно законско одређење садржаја мјере забране предузимања одређених активности или службених дужности, законодавац је свјесно оставио широк простор суду да приликом изрицања ове мјере забране изабере модалитет ове мјере забране који ће по врсти активности или службене дужности осумњиченог или оптуженог на коју се односи забрана и интензитету те забране бити у потпуности адекватан сваком посебном случају. У рјешењу којим изриче мјеру забране посјећивања одређених мјеста или подручја суд ће одредити мјесто и подручје те удаљеност испод које им се осумњичени или оптужени не смије приближити. Рјешење суда којим изриче ову мјеру забране мора садржати податке неопходне за јасно и прецизно одређење

мјеста или подручја на која се забрана односи. У рјешењу којим изриче мјеру забране састајања са одређеним лицима суд ће одредити раздаљину испод које се осумњичени или оптужени не смије приближити одређеном лицу. Овим рјешењем се навођењем идентификационих података мора индивидуализовати лице са којим је осумњиченом или оптуженом забрањено састајање.

У рјешењу којим изриче мјеру повременог јављања одређеном државном органу суд ће одредити службено лице којем се осумњичени или оптужени мора јављати, рок у којем се мора јављати и начин вођења евиденције о јављању осумњиченог или оптуженог. Осим полицијског органа који је јасно одређен као орган којем суд може повјерити извршавање ове мјере забране, законодавац није прецизирао који други државни орган може бити одређен као орган којем осумњичени или оптужени треба да се јавља, а употребом израза „повремено” није ни приближно прописано у којим временским интервалима осумњичени или оптужени треба да се јавља том органу, чиме је суду који изриче ову мјеру забране остављен широк избор најсврхисходнијег садржаја ове мјере. У рјешењу којим изриче мјеру привременог одузимања возачке дозволе суд ће навести категорије за које ће возачка дозвола бити суспендована.

Чланом 188 ЗКП РС, ограничења у погледу садржаја мјере забране, прописана су ограничења у погледу садржаја мјера забране која се односе на право слободне и неометане комуникације осумњиченог или оптуженог са својим браниоцем, право осумњиченог или оптуженог да живи у свом дому, да се несметано виђа са члановима породице и блиским сродницима, те да обавља своју професионалну дјелатност.

Право слободне и неометане комуникације осумњиченог или оптуженог са његовим браниоцем, као сегмент права на формалну одбрану прописаног ставом 1 члана 7 ЗКП РС, представља битан услов за поштовање права на правично суђење загарантованог тачком б члана 6 ЕКЉП⁸ те права на правично саслушање у кривичним стварима и друга права у вези са кривичним поступком загарантованих Уставом РС⁹. Наравно да право слободне и неометане комуникације осумњиченог или оптуженог са својим браниоцем не смије бити злоупотребљено у правцу ометања кривичног поступка и онемогућавања или отежавања утврђивања материјалне истине.

Такође, мјерама забране не може ограничити право осумњиченог или оптуженог да живи у свом дому у БиХ, те да се несметано виђа са члановима породице и блиским сродницима, али само у БиХ или само на мје-

8 „Службени гласник БиХ“ број 6/99.

9 „Службени гласник РС“ број 21/92-пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 и 48/11.

сту одређеном у забрани напуштања боравишта, осим када се поступак води због кривичног дјела учињеног на штету члана породице или блиских сродника. Такође, прописано је и да се мјерама забране не може ограничити право осумњиченог или оптуженог да обавља своју професионалну дјелатност, осим ако се поступак води због кривичног дјела учињеног у вези са обављењем те дјелатности. Дакле, законодавац је прописао изузетак и по питању примјене овог ограничења у погледу садржаја мјере забране за случај да се поступак води управо због кривичног дјела учињеног у вези са обављењем професионалне дјелатности осумњиченог или оптуженог, на тај начин спречавајући потенцијалну итерацијску или колузијску опасност у конкретном случају.

Извршење, провјера мјера забране и обавеза извјештавања

Мјеру забране напуштања боравишта извршава полицијски орган. Рјешење којим се изриче мјера забране напуштања боравишта доставља се и полицијском органу којем је повјерено извршење наредбе.

Одузимање путне исправе или одбијање захтјева за издавање путне исправе код мјере забране путовања, као мјера управног права, у надлежности је полицијског органа који издаје путне исправе. Рјешење којим се изриче мјера забране путовања доставља се и граничној полицији, која је дужна спријечити прелазак државне границе без важеће путне исправе, као и прелазак државне границе коришћењем личне карте осумњиченом или оптуженом коме је образложеним рјешењем суда забрањено коришћење личне карте за прелазак државне границе БиХ. Мјере забране напуштања боравишта, забране путовања, забране посјеђивања одређеног мјеста или подручја, забране састајања са одређеним лицима и привременог одузимања возачке дозволе извршава полицијски орган. Мјеру обавезе осумњиченог или оптуженог да се повремено јавља одређеном органу извршава полицијски орган или орган којем се осумњичени или оптужени мора јављати. Осим полицијског органа који је овом одредбом јасно одређен као орган којем суд може повјерити извршење ове мјере забране, законодавац није прецизирао који други орган може бити одређен као орган којем осумњичени или оптужени треба да се јавља. У сваком случају као такав орган могао би бити одређен суд или други државни орган који својим надлежностима и овлаштењима одговара овој функцији.

Пропуштањем стриктног законског одређења извршења мјере забране предузимања одређених активности или службених дужности, законодавац је свјесно оставио широк простор суду да приликом изрицања ове мјере забране изабере модалитет ове мјере забране који ће по надлежности, дужностима и овлаштењима органа коме ће бити повјерено извр-

шење и контрола извршења ове мјере забране бити у потпуности адекватан сваком посебном случају.

Посебност мјере забране путовања прописане чланом 191 ЗКП РС (Посебна одредба о забрани путовања) огледа се и у самом њеном извршењу које јасно указује на изузетност и хитност њене примјене. Наредбу о привременом одузимању путних исправа и личне карте уз забрану издавања нових докумената који се могу користити за прелазак државне границе извршава полицијски орган или судска полиција, те је осумњичени или оптужени на захтјев органа извршења дужан предати гражене путне исправе и личну карту (едицијска дужност), а у случају одбијања осумњиченог или оптуженог да преда путне исправе и личну карту наредба ће се присилно извршити. Осумњиченом или оптуженом коме су наредбом о привременом одузимању путних исправа и личне карте уз забрану издавања нових докумената који се могу користити за прелазак државне границе одузети путна исправа и лична карта биће издата потврда о одузетим документима, а за личну карту осумњиченом или оптуженом ће бити издата посебна потврда или карта која замјењује личну карту у сваком погледу (тзв. замјенска лична карта), али која се не може користити за прелазак државне границе.

Провјера мјера забране и обавеза извјештавања прописана је чланом 190 ЗКП РС те прописује могућност суда да у свако доба наложи провјеру примијењених мјера забране те од органа надлежног за њихово извршење затражи извјештај, а тај орган је дужан тај извјештај без одгањања доставити суду. Конкретна сврха ове провјере и извјештавања је утврђивање испуњавања, односно неиспуњавања обавеза наложених изреченом мјером те предузимања потребних мјера у случају неиспуњавања тих обавеза.

Провјера од стране полицијских службеника врши се на начин непосредног опажања, доласком на врата дома осумњиченика/оптуженика, те обавезу осумњиченика да исти приступи вратима, ради непосредног опажања и неуласка полицијских службеника у просторије за становање, ради евентуалне повреде права на становање и приватност¹⁰

ЗАКЉУЧАК

Присуство осумњиченог, односно оптуженог у поступку доприноси успјешној реализацији основних начела кривичног процесног права, чиме се омогућава објективно и законито рјешење кривичне ствари. Закључује се да осумњичени, односно оптужени, као процесна странка у кривичном

¹⁰ Члан 8 Европске конвенције о људским правима.

поступку, поред низа зајамчених права, има и одређене законске обавезе. Једна од тих обавеза је и обавеза одазивања и његово присуство кривичном поступку. Међутим, уколико осумњичени, односно оптужени не испоштује ту своју обавезу постоје услови за примјену мјере за обезбјеђење присуства које Закон о кривичном поступку РС предвиђа у глави XIV.

Иако према важећем законском рјешењу мјере забране у погледу форме, садржаја, начина изрицања, начина извршења, ограничења у погледу садржаја, те посебне одредбе о забрани путовања, представљају релативно нов кривично правни институт, неоправдано је овај институт занемарен у стручној литератури, а самим тим и у практичној примјени. Примјеном мјера забране поштују се људска права, првенствено право на слободу као једно од темељних права, те је поштовање претпоставке невиности осумњиченог односно оптуженог знатно израженије него ли код примјене мјере притвора.

Јасно и неспорно је да су мјере забране по свему много хуманији вид ограничења слободе у односу на притвор и да свијест о неопходности његове примјене као алтернативе притвору кад је то могуће у смислу притворског основа, мора бити на вишем нивоу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иличић, Д. (2003). *Забрана напуштања боравишта као мјера за обезбјеђење присуства окривљеног пред судом*. Београд: Билтен Окружног суда број 77/08
2. Јекић, З.; Шкулић, М. (2005). *Кривично процесно право*. Сарајево: Правни факултет универзитета у Источном Сарајеву
3. Кулић, Д. (2007). *Мјере забране као облици процесне принуде за обезбјеђење присуства осумњиченог или оптуженог у кривичном поступку*. Бања Лука: Правна ријеч 12/2007
- Митровић, Љ.; Јовашевић, Д. (2013). *Мјере за обезбјеђење присуства осумњиченог односно оптуженог у кривичном поступку у Републици Српској*. Сарајево: Зборник радова Криминалистички и кривичнопроцесни аспекти доказа и доказивања
4. Сијерчић-Чолић, Х. (2008). *Кривично процесно право, прва књига*. Сарајево: Правни факултет
5. Симовић, М. (2003). *Нове установе и нова рјешења у Закону о кривичном поступку Републике Српске, Реформа Кривичног законодавства у РС*. Бања Лука: Виша школа унутрањих послова
6. Симовић, М. и Симовић, В. (2016). *Кривично процесно право*. Бихаћ: Правни факултет Универзитета у Бихаћу
7. Хорват, В. (1981). *Личне слободе и права човјека у Уставу СФРЈ и етички правни основи заштите тих слобода и права у кривичном поступку*. Годишњак правног факултета у Сарајеву

8. Шкулић, М. (2002). Забрана напуштања боравишта – нова мјера за обезбјеђење присуства окривљеног у кривичном поступку. Билтен окружног суда у Београд бр. 56
9. Шкулић, М. (2008). Забрана напуштања боравишта и друга ограничења личне слободе као рационална алтернатива притвору у кривичном поступку. *Право и правда*, Сарајево број 1/2008
10. Шкулић, М. (2009). Коментар закона о кривичном поступку. Мисија OSCE у Црној Гори, Подгорица
11. Закон о кривичном поступку СФРЈ, Службени лист СФРЈ, бр. 4/77
12. Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник РС, бр. 53/12
13. Европска конвенција о људским правима, Службени гласник БиХ, бр. 6/99
14. Устав Републике Српске, Службени гласник РС, бр. 21/92-пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 и 48/11

PROHIBITIVE MEASURES IN LEGISLATION OF REPUBLIC SRPSKA

Dragana Stojcinovic¹¹

Abstract: Law on Amendments to the Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina of 09.07.2007. (imposed by the decision of the High Representative), instead of the previous measure Prohibition to leave the residence of a fairly general, almost declarative character, with a number of legal gaps, precisely with the aim of contributing to the application of a wider and more adequate range of measures to ensure the presence of the suspect, ie the accused and the successful conduct of criminal proceedings, the institute of Prohibitive Measures was introduced into the criminal procedure legislation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska. The new institute becomes a more concrete, systematic, complete and ultimately more efficient legal solution. Considering that according to the valid legal solution of the Prohibitive Measures in terms of form, content, manner of imposition, manner of execution, restrictions in terms of content, and special provision prohibiting travel, they represent a relatively new criminal law institute, there is a need for a more specific defining the concept of prohibition measures. The notion of prohibitive measures, the types of these measures, the procedure for their application and their contribution to the efficiency of criminal proceedings are the basic starting points from which the paper starts.

Keywords: prohibitive measures, suspect, accused, criminal proceedings ...

¹¹ Ministry of Interior of Republic Srpska, e-mail: dragana.stojcinovic@gmail.com

Рад за примљен: 30. 5. 2021. године
Рад прихваћен: 1. 6. 2021. године

СНИМАЊЕ ПОЛИЦАЈАЦА НА СЛУЖБИ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА – ДА ЛИ ЈЕ ТО ЗАБРАЊЕНО?

Мср Александар Миладиновић¹

Апстракт: У раду се даје преглед аргумената и контрааргумената на питање да ли је снимање полицијских службеника за вријеме предузимања службених радњи забрањено грађанима. Аутор се фокусира на питање да ли се снимање полицајаца може подвести као прекршај и који, те у том сегменту даје аргументе за и против, а након тога на исти начин анализира и питање да ли та радња може да представља кривично дјело. Такође, осврће се и на питање да ли снимање полицијских службеника за вријеме вршења службе може да представља повреду њихових личних података. На крају, аутор поставља питање али и даје властити одговор због чега је ово питање посебно спорно међу полицијским службеницима, односно износи властито виђење зашто сматра да полицијски службеници са неодобравањем посматрају перципирано право грађана да их снимају. Као закључак износи да евентуална забрана не би била ни легитимна, ни сврсисходна за професионалан рад полиције.

Кључене ријечи: снимање полицијских службеника, прекршај, ометање полицијских службеника.

¹ Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имејл: aleksandar.miladinovic@mup.vladars.net.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У пракси је примјетно да грађани све више полицијске интервенције, па и свакодневни уобичајени рад полицијских службеника снимају мобилним телефонима и сличним уређајима, те тако креиране снимке „постављају“ на интернет, поготово на друштвене мреже. Интересантно је и што ти снимци, настали на такав начин, имају изузетну „продорност“ у оквиру интернаутске популације, јер их интернаути неријетко дијеле на властитим корисничким налозима или масовним групама унутар друштвених мрежа.

Тако креирани и постављени снимци имају различите утицаје на грађане, на интернаутску популацију, али и на полицијске службенике. Ти утицаји су и неформални, али и формални, односно изискују или иницирају и формалну реакцију интерних надзорних органа унутар полиције, а неријетко и реакцију других субјеката контроле рада полиције. Стога се све више, превасходно међу полицијским службеницима, поставља питање да ли су грађанима снимања полицијских службеника дозвољена, односно чине ли тиме прекршај, кривично дјело или другу забрањену радњу. Рекли бисмо да ово питање постављају са скепсом и отвореним негодовањем на овакво понашање грађана.

Битно је навести да су у пракси могуће (а и до сада примјетне) различите ситуације које се подводе под снимање полицијских службеника. Најчешће су оне које се односе на снимање предузимања службених радњи према грађанима када сам грађанин или лице у близини снима поступање полицијског службеника (које ће и овдје бити апострофирано), затим ситуације гдје је поступање полицијских службеника снимљено камерама инсталираног (фиксног) видео-надзора, мада нису ријетке ни ситуације снимања полицајаца док предузимају овлашћења према лицу у његовом стану или у службеним просторијама. Приликом снимања, могуће је да полицијски службеници и не буду свјесни да су снимани, а у неким ситуацијама издају наредбу да се прекине са снимањем. Чак, присутни су и случајеви привременог одузимања уређаја којим су полицијски службеници снимани. Разумљиво је да је изузетно тешко све ове ситуације подвести под једну обавезујућу норму, усљед чега смо се одлучили да се фокусирамо на ону коју сматрамо учесталијом, а то је снимање полицијских службеника од стране грађана, када службеници предузимају службену радњу на јавном мјесту.

У овом раду покушаћемо дати и аргументовати одговор на питање да ли је снимање полицијских службеника за вријеме вршења, односно предузимања службених активности, забрањено, односно да ли такве актив-

ности грађана (који их снимају) представљају кривично дјело или прекршај.

Одмах на почетку је битно навести да децидне одредбе о томе нема. Наиме, ни у једном закону се не прописује ни кривично дјело, ни прекршај које би, нпр., починило лице које снима полицијске службенике док предузимају службену радњу. Не постоји такав ни прекршај ни кривично дјело. То није забрањено ни Кривичним закоником Републике Српске, ни Законом о јавном реду и миру Републике Српске или другим прекршајним законима, нити Законом о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске. Такве изричите одредбе нема. Међутим, треба навести и да не постоји изричита одредба која грађанима даје то право. Наравно, у демократском друштву није нужно прописивати шта, када и како грађани смију радити, јер се то подразумемијева („оно што није забрањено, дозвољено је“), али се забране и ограничења, а поготово кривична дјела и прекршаји, сходно начелу законитости и правне сигурности грађана, свакако морају прописивати.

АРГУМЕНТИ ЗА И ПРОТИВ

Више је аргумената којима се настоји оправдати, односно доказати да снимање полицајаца на дужности од стране грађана јесте или није забрањено. Сви ти аргументи имају подлогу у томе да се сматра да је такво понашање законом забрањено, односно инкриминисано или да није забрањено, односно инкриминисано.

Као аргументи да је такво понашање забрањено, наводи се да оно представља прекршај против јавног реда и мира, односно да је као прекршај прописано Законом о јавном реду и миру.

Блиско са тим јесте и да наведено понашање представља непоступање по наређењу полицијског службеника, односно по полицијском овлашћењу, што је такође прекршај бланкетног карактера, с обзиром на то да се реферише и на закон који нормира полицијска овлашћења, а то је Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске.

Има ставова по којима снимање полицијских службеника од стране грађана представља и кривично дјело, односно да је такво понашање инкриминисано Кривичним закоником Републике Српске.

У задње вријеме се појављују и тезе по којима снимање полицајаца представља нарушавање њихове приватности, односно да оно представља угрожавање њихових личних података.

Такође, наводе се и „аргументи“ да је то забрањено и у другим државама.

Покушаћемо да детаљније представимо ове аргументе, као и да понудимо аргументе за које сматрамо да оповргавају тезу о забрањености снимања полицајаца од стране грађана.

Аргументи прекршајноправног карактера

Закон о јавном реду и миру Републике Српске прописује прекршаје против јавног реда и мира. Не садржи изричиту одредбу о прекршају који би, нпр. починило лице које снима полицијског службеника или друго службено лице на јавном мјесту приликом вршења његових послова и задатака, односно у вршењу његове дужности, како би уопштено гласио овај прекршај. Значи, Закон о јавном реду и миру не садржи ову одредбу.

Међутим, ради прецизног образложења, овдје треба навести да је 2019. године у скупштинској процедури био приједлог измјена и допуна Закона о јавном реду и миру. Сходно том приједлогу, као прекршај је било предвиђено ометање службених лица (међу којима и полицијских службеника) за вријеме њихових активности снимањем или фотографисањем. Конкретно, текст приједлога је гласио: (...) ко неовлашћеним фотографисањем или снимањем омета службенике док врше своје дужности или ко не поступи на лицу мјеста по законитом захтјеву или наређењу службеног лица (...). Детаљним анализирањем предложене измјене, примјетно је да није било предвиђено као прекршај свако снимање или фотографисање полицајаца (службених лица), већ искључиво оно којим се омета њихов рад за вријеме вршења властите дужности. Остаје питање да ли би пракса као овај прекршај посматрала искључиво снимање полицијских службеника (службених лица) којима се непосредно физички, фактички и амбијентално омета њихов конкретан рад на мјесту предузимања одређене службене радње (снимање полицајаца из непосредне близине којом приликом им се од стране лица које снима онемогућава или омета кретање по лицу мјеста) или би екстензивно тумачила ову одредбу (свако снимање полицијских службеника, односно наставак снимања након датог упозорења и издатог наређења).

Потребно је навести да је у образложењу приједлога измјена и допуна закона наведено да се овај члан настоји само прецизирати, а не донијети нови прекршај. Стога је и у важећем, односно основном тексту Закона о јавном реду и миру Републике Српске остао прекршај – ометање државних органа, привредних друштава и других правних лица у вршењу јавних функција. Наиме, чланом 24 поменутог закона је прописано да чини прекршај онај ко омета или спречава дјеловање државних органа, привредних друштава и других правних лица која врше јавна овлашћења или њихове службенике да врше своје функције, или ко не поступи на лицу мје-

ста по законитом захтјеву или наређењу њиховог службеног лица (...). Из наведеног је видљиво да ометање или спречавање полицијског службеника приликом вршења послова из властите надлежности и даље представља прекршај. Као што је и претходно наведено, свакако да би се и снимање полицајаца из непосредне близине приликом чега се од стране лица које снима онемогућава или омета кретање по лицу мјеста полицијском службенику могло сматрати радњом извршења овог прекршаја. Стога сматрамо неоправданим (у овом сегменту) приговоре којим се наговјештавало да се њима настојала проширити зона кажњивости за овај прекршај, већ сматрамо да је она, како је и наведено у приједлогу, имала прецизирајући карактер.

Наравно, и из приједлога измјена и допуна, а поготово из актуелног законског одређења наведеног прекршаја, разумљиво је да се радња прекршаја не односи искључиво на снимање полицијских службеника, али може и да се односи уколико се тиме омета или спречава рад полицијских службеника на лицу мјеста приликом предузимања службене радње. Стога боље питање јесте, да ли се радња прекршаја односи баш на свако снимање полицијских службеника на лицу мјеста приликом предузимања службене радње. Законом се прецизира да прекршај чини само онај ко, нпр., снимањем омета или спречава дјеловање службеника у вршењу њихове функције. Конкретно, то би постојало у случају уколико лице снима на тај начин да директно онемогућава полицајца у примјени полицијских овлашћења или других службених радњи. Нпр., приликом снимања, телефон (или други уређај којим снима или фотографише) држи тако да му онемогућава писање налога, кретање, давање упозорења и издавање наређења, предузимање полицијских овлашћења или других радњи, снима полицијског службеника за вријеме разговора са другим лицима којима се та друга лица ометају у излагању. Признаћемо, код снимања полицијских службеника тако нешто или не постоји или је изузетно ријетко (али, тада и има обиљежја прекршаја).

Аргументи прекршајноправног/полицијскоправног карактера

Прекршај ометање државних органа, привредних друштава и других правних лица у вршењу јавних функција се може извршити и непоступањем по захтјеву или законито издатом наређењу полицијског службеника лица које омета или спречава рад полицијских службеника. Наиме, прекршај чини и ко не поступи на лицу мјеста по законитом захтјеву или наређењу њиховог службеног лица. У полицијском смислу, наведена одредба је бланкетног карактера јер се односи на издавање наређења као полицијско овлашћење. Издавање наређења, као полицијско овлашћење, ре-

гулисано је Законом о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске.

Непоступање по законито издатом наређењу полицијског службеника јесте радња овог прекршаја коју чини лице којем је издато наређење, а оглуши се о поступање по издатом наређењу. У наведеној одредби, која се чини табуом у полицијској пракси, те се и не доводи у питање, а поготово се детаљније не анализира, полицијски службеници проналазе нормативно исходиште за прекршај које чини лице које снима полицијске службенике – када му издају наређење да прекине са снимањем, а лице не поступи по њиховом наређењу, сматрају да је лице починило овај прекршај.

Међутим, у овом контексту, треба нагласити да овај прекршај постоји само у случају одбијања поступања по наређењу које је законито. Непоступање по незаконито издатом наређењу полицијског службеника не представља прекршај. Другим ријечима, да би постојао овај прекршај, поред непоступања по наређењу, а сљедствено поред претходно издатог наређења, мора постојати и стварни и формални основ издавања наређења. Уколико он не постоји, не може се говорити о законитом наређењу, а сљедствено ни о постојању овог прекршаја (Миладиновић, 2020: 109). Сходно наведеном, нормативни основ за издавање наређења је прописан у Закону о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске, гдје се наводи да се наређења издају ради вршења сљедећих полицијских послова: заштита живота и личне безбједности лица и имовине, заштита имовине од уништења, оштећења и отуђења, у случају опште опасности проузроковане елементарним непогодама, одржавање јавног реда и мира, односно његово успостављање, онемогућавање приступа или задржавање на простору или у објекту гдје то није дозвољено, вршење контроле и регулисање саобраћаја на путевима, спречавање приступа личностима, објектима или просторима који се посебно обезбјеђују. Видљиво је да полицијски службеник нема основ да нареди забрану снимања лицу, из чега проистиче и да евентуално наређење лицу да прекине са снимањем (или да не снима) није законито, а сљедствено томе, ни оглушавање лица о то „наређење“ није незаконито, односно не представља прекршај. Чак, (по овом закону) нема ни основ да лицу изда наређење да прекине снимање поступања на лицу мјеста када врши обезбјеђење мјеста извршења кривичног дјела или прекршаја, с обзиром на то да се основ за издавање наређења односи на посебно обезбјеђење, а не на сва друга обезбјеђења. Додуше, онемогућавање снимања мјеста извршења кривичног дјела од стране лица се може онемогућити на други начин, другим средствима, за шта су релевантни други нормативни основи.

У овом контексту, иако превазилази садржај овог рада, додали би и да је спорно да ли овај прекршај постоји уколико је наређење законито издато (нпр., постоји основ за издавање наређења), али није правилно, односно није на правилан начин издато. Нпр., да ли постоји прекршај уколико се лицу у законом прописаној (предвиђеној) ситуацији изда наређење усменим путем, међутим, то наређење није правилно издато, односно полицијски службеник није јасно и кратко, повишеним гласом издао наређење, није запријетио посљедицом или санкцијом, лицу се није обратио на професионалан начин уважавајући његово достојанство.

Претходно наведено образложење аксиоматског приступа полиције у перципирању, као прекршаја, непоступања по наређењу, без обзира на то да ли је оно законито (и правилно) или није, битно је и због посљедица које изазива. Наиме, сљедствено одредби да лице које је упозорено и којем је издато усмено наређење од овлашћеног службеног лица да прекине са ометањем из става 1. овог члана, на које и даље настави са ометањем (односно, не поступи по наређењу полицијског службеника да прекине са снимањем), полицијски службеници сматрају да се лице мора и спровести надлежном суду, сходно императивној одредби из овог става спровешће се надлежном суду и то по хитном поступку. Лице се стога и спроводи надлежном судији, али се превасходно најчешће лишава слободе јер је затечено у прекршају (односно, у радњи коју полицијски службеници перципирају као прекршај, што је претходно образложено) и постоји опасност да ће поновити прекршај (настављањем снимања или оглушавањем о наређење полицијског службеника). Из наведеног је разумљиво колико неадекватно, неправилно, па и незаконито, а прије свега аксиоматско поступање полиције (посматрано кроз перципирање радње прекршаја) може да изазове посљедице по нарушавање права и слобода грађана према коме се примјењују одређене радње и мјере, не само полицијска овлашћења.

Аргументи кривичноправног карактера

Када је у питању теза да снимање полицајаца за вријеме вршења службених активности представља кривично дјело, Кривичним закоником је прописано кривично дјело неовлашћено фотографисање у члану 156 КЗ РС.

Као аргумент кривичноправне природе да је снимање полицијских службеника за вријеме службе забрањено, односно инкриминисано, често се наводи опис кривичног дјела по којем ово кривично дјело чини онај ко неовлашћено сачини фотографски, филмски или други снимак неког лица или његових просторија без његове сагласности, повређујући тиме посебно његову приватност или ко такав снимак преда или показује трећем

лицу или му на други начин омогући да се са њим упозн⁷. Из наведеног се као „аргументи“ претпостављају сљедећи елементи: снимање, уз то још и неовлашћено и без сагласности лица, као и предаја или показивање трећем лицу (што се најчешће односи на дијељење снимка путем друштвених мрежа и других ресурса интернета).

Међутим, овдје се пренебрегава један битан елемент у опису дјела. Наиме, не представља свако снимање другог лица, без његове сагласности, па чак и неовлашћено снимање, аутоматски и кривично дјело. Потребно је да је тим неовлашћеним снимањем, без сагласности лица, њему повријеђена његова приватност, и то значајно. Овај услов сужава инкриминацију само на оне снимке који представљају осјетно задирање у нечији лични живот. То значи да се снимком мора значајно задрати у приватну сферу. Тај услов углавном искључује могућност да се овим кривичним дјелом сматра снимање неког лица на јавном мјесту (Стојановић, 2009: 395). Наравно, то нужно не значи да свако снимање лица на јавном мјесту значи да се не може подвести под ово кривично дјело, међутим, свакако да је чињеница да је лице на јавном мјесту у великој мјери онемогућава да се његовим снимањем њему повриједи приватност.

Наведеном треба додати и да су полицијски службеници јавни, државни службеници, службеници који, по природи ствари, дјелују на јавном мјесту и у јавном интересу. Самим својим радом (подразумијевајући да немали број полицијских службеника службене радње предузима у униформи, па је и тако „препознатљив“ у јавности) разумљиво је да његова приватност, како год била схваћена, поготово у којем обиму, није заштићена као других грађана, чак и имајући у виду чињеницу да не дјелују сви полицијски службеници у униформи. Другим ријечима, полицијски службеници за вријеме предузимања службених активности, не само када су у униформи, не могу очекивати да њихова приватност буде „скривена од јавности“ као што то могу, дјелимично, очекивати грађани када су на јавном мјесту. Наравно, ни грађани не могу очекивати такву заштиту приватности на јавном мјесту (имајући у виду актуелни развој технологије, поготово у пољу видео и других облика надзора простора), али је разумљиво да могу очекивати ипак већи ниво заштите приватности него што то могу полицијски службеници.

У овом сегменту се запоставља још једно обиљежје из описа претходно поменутог кривичног дјела. Наиме, пажљивим читањем описа кривичног дјела, кривично дјело се не састоји од повређивања приватности лица његовим снимањем, већ од *посебног* повређивања његове приватности (у КЗ Србије се користи термин „осјетно“, што сматрамо прикладнијим, међутим, опис кривичних дјела није идентичан). То надаље значи да законодавац, за постојање кривичног дјела, не тражи само да је снимањем

дошло до повређивања приватности лица које је снимано, већ тражи да је његова приватност „посебно“ повријеђена, што је свакако, у квалитативном смислу, већи ниво повређивања туђе приватности. Тек се овај ниво заштите приватности за полицијског службеника, због његове улоге у друштву, а прије свега „препознатљивости“, не може оечкивати када предузима службене радње на јавном мјесту.

Намјерно се не апострофира (јер није децидно у опису кривичног дјела) да полицијски службеници приликом вршења послова и задатака из властите надлежности те послове и задатке врше у јавном интересу, те дјелују у јавном интересу, те да тако грађани и по том основу имају право да (потенцијално) повређују туђу приватност зарад јавног интереса, полазећи од тога да је јавни интерес, по правилу, претежнији од заштите приватности сниманог полицијског службеника.

О другом облику извршења овог кривичног дјела (које чини онај ко таква снимак преда или показује трећем лицу или му на други начин омогући да се са њим упозна) се не може ни говорити имајући у виду да је претходно образложено да такав снимак не представља снимање полицијских службеника за вријеме службе јер им се не посебно не повређује приватност, односно по природи ствари, не могу ни очекивати приватност на јавном мјесту за вријеме обављања полицијских послова и задатака.

У овом контексту треба навести да су полицијски службеници, сходно начелу идентификације, чак и дужни да се идентификују грађанима према којима предузимају полицијска овлашћења, па чак и када су у униформи и када им је име и презиме видно истакнуто на униформи. Наравно, нису дужни да саопште све своје личне и идентификационе податке (нпр., нису дужни да саопште адресу становања), међутим, свакако и да на тај начин не могу очекивати да ће у вршењу послова из надлежности полиције очувати у потпуности властиту приватност.

На крају, потребно је поменути да претходно поменуто не значи аутоматски да се снимање полицијских службеника никад не може подвести под наведено кривично дјело. Свакако да се и њима, поготово у појединим ситуацијама или у одређеном контексту може угрозити безбједност објављивањем снимака на којима предузимају одређење службене радње и мјере, што је свакако значајно нарушавање приватности, те би се могло индицијално сматрати да постоје елементи овог кривичног дјела, свјесни чак и да су полицијски службеници, за разлику од грађана, дужни да се излажу опасности (која може да доведе и до угрожавања властите безбједности), али наравно, та дужност није апсолутног карактера. Међутим, сматрамо да се снимање полицијских службеника приликом вршења редовних послова и задатака, поготово када дјелују у униформи и када су дужни да се идентификују према грађанима, не може подвести под ситу-

ације у којима би им се објављивањем снимка угрозила безбједност, а поготово не у толикој мјери.²

ШТА ЈЕ (ПОЛИЦИЈСКИМ СЛУЖБЕНИЦИМА) СПОРНО У СНИМАЊУ?

Чињеница је да полицајци негодују (неријетко и свјесни да не знају да ли је то забрањено или не) када их грађани снимају за вријеме предузимања радњи и мјера из властите надлежности. Следствено томе, стиче се и утисак да сматрају да се грађанима треба забранити да снимају полицијске службенике за вријеме предузимања радњи и мјера из властите надлежности.

Стога се нужно поставља питање зашто полицајци на то негодују, односно зашто сматрају да се такво понашање грађана треба забранити.

Као „аргумент“ могли бисмо претпоставити да то произлази из традиционалистичког посматрања улоге полиције у друштву, а поготово криминалистичке активности полиције која је одувijek сматрана тајновитом (па и мистифицираном, поготово међу грађанима), што јој је свакако и омогућавало да ефикасније и дјелотворније остварује основну мисију у друштву – спречавање и сузбијање криминалитета. Међутим, са једне стране, спорно је да ли је криминалистика, а поготово њен практични аспект био толико тајновит да је омогућавао успјешнију примјену и ефикасније резултате криминалистичких радњи и мјера, поготово када су у питању тежа кривична дјела или окорјелији криминалци, посебно у свијету.³ С друге стране, чак и да претпоставимо да је то тако било, па и код

2 У овом контексту треба навести и податак да је прошле године у Француској био приједлог закона којим се инкриминише снимање полицајаца на дужности. Приједлог се односио на инкриминацију, поред креирања, и ширења и дијељења снимака и фотографија полицајаца на дужности са циљем доношења штете њиховом физичком и психичком интегритету. Приједлог забране дијељења је подразумијевао искључиво забрану дијељења снимака или фотографије гдје није замагљен лик полицајца, односно гдје се може идентификовати полицајац преко снимка или фотографије, а друге врсте снимака полиције би биле дозвољене. Иако је приједлог ове одредбе настојао само да инкриминише снимање и дијељење снимака и фотографија које су настале са циљем доношења штете физичком и психичком интегритету полицајаца (што је релативно ограничена одредба), а не и да се односи на, нпр., снимање полицајаца у случајевима гдје постоји сумња у корупцију или прекорачење, односно злоупотребу овлашћења (што не би попадало под ову одредбу), медији су се у Француској побунили, чак су и избили немири због приједлога ове одредбе, те је на крају овај приједлог повучен.

3 У овом контексту треба ипак поменути да је једно од првих систематизованих и свеобухватнијих издања криминалистике на нашим просторима уџбеничког карактера „Криминалистичка тактика – општи део“, аутора Владимира Водинелића, из 1954. године, имала напомену да је интерног (школског) карактера, да је прештампавање забрањено и да је намијењена искључиво полазницима Школе за унутрашњу управу Државног секретаријата унутрашњих послова ФНРЈ (Водинелић, 1954). Искуства старијих криминалистичких радника који су седамдесетих и осамдесетих година радили на пословима сузбијања и спречавања криминалитета указују да су приликом претресања станова и других просторија окорјелих, професионалних и серијских криминалаца проналазили и криминалистичку литературу

нас, чињеница је да се то не може очекивати у данашњем друштвеном окружењу у којем полиција ради, имајући у виду умреженост, доступност информација (и криминалистичког карактера) на интернету, демистификацију свих професија, укључујући и полицијску (иако је питање да ли је, а поготово због чега је то била), приближавање полиције грађанима... Уколико наведеном додамо да савремене полиције управо проактивним приступом настоје да властиту мисију приближе грађанима приликом чега представљају и властиту опрему, начин рада (додуше, без акцентирања оперативнијих метода), концепт, мисију и визију полиције као сервиса свих грађана, онда се свакако чини беспредметним овај аргумент за став о забрани снимања.

Поставимо контра-тезу – зашто би неко бранио да се снима његов рад и ангажман који га представља професионалним, а поготово (и њега како појединца, а поготово службе) афирмативним? Зашто би полиција спречавала да се њен рад, који се представља у афирмативном смислу, који указује на њен професионализам у раду, представља и снимањем од стране грађана и постављањем и дијелењем тих снимака у оквиру интернет окружења? Наравно да наведено не само што није спорно, већ је за полицију као службу и сервис свих грађана и афирмативно. Стога и полицијске агенције све чешће и све интензивније на интернету, преко властитих интернет презентација или профила на друштвеним мрежама, постављају фотографије и снимке полицијских службеника настале за вријеме предузимања њихових редовних послова и задатака. Само у мањем проценту тог материјала, (визуелни) идентитет тих полицијских службеника је заштићен, што је и разумљиво, док у већем броју није, нити има потребе за тим. Чак и сами полицијски службеници не исказују потребу да им се идентитет заштити приликом снимања од стране новинара и других медијских радника који снимају њихове послове и задатке, по претходно најављеној и одобреној процедури.

Чини се да став о разлогу забране проистиче из другог проблема. Анализирајући готово свакодневне снимке полицијског дјеловања који се појављују у јавности (на интернету), а који сједствено изазивају и реакцију полицијских службеника (поготово у коментарима на порталима и друштвеним мрежама, неријетко и не скривајући идентитет), примјетно је да се ти снимци углавном, претежно или чак и увијек односе на снимке на којима се приказује неправилно полицијско предузимање радњи и мјера а неријетко и полицијска бруталност, тортура и насиље.

Стога се неминовно поставља питање зашто полицијски службеници не гледају, у најмању руку, благонаклоно на снимање њих самих од стране грађана док предузимају службене радње и мјере?

Усудили би се претпоставити (а и закључити на основу бројних снимака који доспију у јавност путем друштвених мрежа) да је примарни, а можда и искључиви разлог 1) чињеница да су полицијски службеници свјесни да нису професионални у раду, нису довољно оспособљени и стручни, те да полицијски посао не врше онако како је прописано, како се од њих захтијева и како се од њих очекује, 2) да су свјесни да ће се снимањем и објављивањем тих снимака и општој, али и стручној јавности обзнанити да нису професионални и компетентни за послове које обављају, 3) да ће снимци, усљед непрофесионалног и незаконитог рада, иницирати и формалну реакцију интерног и екстерног карактера што ће по њим имати и личне, професионалне, организационе, али и кривичне посљедице, 4) да ће се, чак и уколико не буду имали формалне посљедице, то негативно одразити на њихов статус и имиџ који имају међу грађанима (али и међу полицијским службеницима, поготово млађим) захваљујући управо томе што су полицијски службеници.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

На основу претходно наведеног, могли бисмо рећи да би исправнији наслов овог рада могао да буде питање „Зашто није забрањено грађанима снимати полицијске службенике за вријеме вршења службених радњи?!?“ . Међутим, прецизнији и адекватнији, а свакако легитимнији став у питању би се исказао кроз додатак питању „И зашто се не треба (за)бранити?“

Наиме, да ли би било оправдано, сврсисходно, а поготово легитимно забранити (инкриминисати) снимање полицијских службеника од стране грађана док према њима предузимају службене радње? Са аспекта легитимности за ту забрану, оправдано је поставити питање: Која су права полицијског службеника повријеђена приликом снимања како би се оправдало, односно што би дало легитимитет нормирању забране снимања?

Право на приватност није повријеђено, имајући у виду да су полицијски службеници, чак и када дјелују у униформи, дужни да се идентификују према лицу према коме примјењују полицијска овлашћења. Наравно, нису дужни да у потпуности открију властити идентитет, међутим, чињеница је да се у вријеме масовне повезаности појединаца преко друштвених мрежа у интернет ресурсе и на основу имена и презимена релативно лако може открити (детаљнији) идентитет, а самим тим и дио приватности полицијског службеника (као и сваког другог лица). Изузетно ријетке ситуације одступања од обавезе идентификације полицијског службеника за вријеме предузимања полицијских овлашћења и других радњи и мјера, што се оправдава разлозима оперативности и конспира-

тивности, као и заштите безбједности, свакако да не оправдавају општу и претходну забрану снимања свих полицијских службеника и у свим ситуацијама у којима предузимају полицијска овлашћења.

Такође, не бисмо могли рећи ни да им је тиме (аутоматски) угрожена безбједност. Истина, чињеница је да објављивање снимака поступања полицијских службеника може њима самима изазвати одређене непријатности, како у кругу породице и ширег круга пријатеља и познаника, тако и у оквиру локалне заједнице из које је полицијски службеник, али највише у интернет окружењу у оквиру којег он сам или њему блиско лице егзистирају. Чињеница је да то може изазвати и неприлике, па и потешкоће у раду других полицијских службеника – полицијских службеника који ни на који начин нису повезани са инцидентом са снимка (сем што можда припадају истој служби, полицијској агенцији, јединици...).

Исто тако, изговор да би снимање полицијских службеника за вријеме предузимања одређених радњи и мјера могло угрозити њихову безбједност свакако није оправдан, а поготово утемељен аргумент за забрану снимања. Прије свега, полицијски рад, а поготово полицијски позив и професија полицијског службеника су повезани са одређеним изазовима и опасностима, те је разумљиво и да полицијски службеници морају бити оспособљени и спремни да се носе са тим. Иако немају обавезу апсолутног жртвовања и подвргавања смртним опасностима, свакако да имају и професионалну и нормативну, али прије свега етичку обавезу суочавања са опасностима које носе ризик по њихову безбједност – опасностима за које грађани нити су оспособљени, нити су опремљени, нити су обавезни, али треба поменути, нису ни плаћени, односно то им посао није, за разлику од полицијских службеника.

Међутим, у том контексту бисмо управо могли и дати опаску да одређене непријатности и усложњавање свакодневног рада, па и својеврсно угрожавање безбједности полицијских службеника уопште, а поготово полицијског службеника који се налази на снимку инцидентне ситуације могу бити изазване не снимањем полицијског службеника, већ његовим непрофесионалним понашањем које је евидентирано и обзнањено управо снимањем. У том случају професионални полицијски службеници снимање и даље дијељење тих снимака на друштвеним мрежама управо требају и посматрати као својеврсни корелат од стране грађана – као детектовање непрофесионалног понашања полицијског службеника на које грађани имају право, имајући у виду улогу полиције у контроли грађана. Додуше, овај начин контроле полиције од стране грађана јесте (био) неуобичајен, али није забрањен, а свакако да је легитиман, поготово у очима грађана.

Стога би полицијски службеници требало што прије да прихвате чињеницу да ће их грађани, захваљујући између осталог и инкорпорираниости савремених технолошких уређаја у свакодневни живот грађана, све више и више снимати, што, наравно, није поражавајуће, већ сматрамо да ће дугорочно свакако бити афирмативно и за полицију а сљедствено и за грађане. Наиме, уколико полицијски службеници, али и сама полиција као организација, схвате нужност и легитимност професионалног дјеловања полицијских службеника у јавном интересу, може се очекивати да се неће смањити снимање полицијских службеника за вријеме вршења њихових активности, али ће ти снимци бити снимци професионалног рада полиције, снимци који полицију и њен рад у јавном интересу представљају афирмативном и оном што она јесте – сервисом свих грађана и који служи управо свим грађанима.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Водинелић, В. (1954). Криминалистичка тактика – Општи део. Школа за унутрашњу управу ДСУП ФНРЈ: Београд,
2. Миладиновић, А. (2020). Полицијска овлашћења. Министарство унутрашњих послова Републике Српске: Бања Лука,
3. Стојановић, З. (2009). *Коментар Кривичног законика*. Службени гласник: Београд,
4. *Закон о јавном реду и миру Републике Српске*, Службеник гласник Републике Српске број 11/15, 58/19.
5. *Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске*, Службени гласник Републике Српске број 57/16, 110/16, 58/19, 82/19.
6. *Кривични законик Републике Српске*, Службени гласник број 64/17.
7. *Приједлог измјена и допуна Закона о јавном реду и миру Републике Српске*.

RECORDING OF POLICE OFFICERS AT THE SERVICE BY CITIZENS - IS THIS FORBIDDEN?

Aleksandar Miladinovic, msr⁴

Abstract: The paper provides an overview of the arguments and counter-arguments to the question of whether the recording of police officers during the undertaking of official actions is prohibited to citizens. The author focuses on the question of whether the recording of police officers can be classified as a misdemeanor and which, and in that segment gives arguments for and against, and then in the same way analyzes the question of whether this action can be a crime. It also addresses the question of whether the recording of police officers during their service may constitute a violation of their personal data. Finally, the author asks a question but also gives his own answer as to why this question is especially controversial among police officers, ie he presents his own view why he believes that police officers disapprove of the perceived right of citizens to record them. In conclusion, he states that a possible ban would be neither legitimate nor purposeful for the professional work of the police.

Keywords: recording of police officers, misdemeanor, obstruction of police officers ...

⁴ Ministry of Internal Affairs of the Republika Srpska, e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com.

УТАЈА ПОРЕЗА И ДОПРИНОСА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Иван Мацура, МА¹

Апстракт: Аутор анализира пореска кривична дјела, посебно утају пореза и доприноса у Кривичном законнику Републике Српске која представљају изузетно друштвено опасно понашање појединаца (резидената и нерезидената), група и правних лица (предузећа, установа или других организација) који избјегавају обезбјеђење јавних прихода и угрожавају финансијски интерес државе и задовољавање јавних потреба (плате запосленима у државној служби, материјални трошкови за функционисања државних органа, организација и установа, социјалне трансфере, пензије, трошкове здравствене заштите и др.). Функционисање државе је немогуће замислити без пореза и доприноса који су најзначајнији јавни приходи које држава штити широком лепезом различитих средстава, начина, мјера и поступака предузетих од стране различитих органа на свим нивоима и тако супротставља различитим облицима и видовима неплаћања, прикривања, непријављивања и избјегавања плаћања пореза или доприноса који представљају јавне дажбине, односно јавни приход. Њихов значај изразио је Бенџамин Френклин, „У животу су извјесне само двије ствари – смрт и порези”. У анализи је дата дефиниција са објашњењима елемената основног и квалификованог облика дјела. Такође, у раду се истражује однос кривичног дјела утаје пореза и доприноса као предиктног дјела са кривичним дјелом прања новца са стицајем као институтом материјалног кривичног права. Порези су цијена јавних добара којима се користимо готово свакодневно и врло се често и не питамо колика је њихова цијена. Јавна су добра нпр. јавна здравствена заштита, јавно образовање наше дјеце, јавна сигурност на нашим улицама, ред у саобраћају, музеји, паркови, чисти зрак и сл. Да бисмо у свему томе уживали, морамо плаћати порезе.

Кључне ријечи: утаја, порез, допринос, кривично дјело, стицај, Кривични законик Републике Српске.

¹ Окружно јавно тужилаштво Приједор, имејл: ivanmacura89@gmail.com.

УВОД

Кршењем прописа у области јавних прихода могу да се проузрокују и различите посљедице. Зависно од врсте повреде, односно проузроковане посљедице, у погледу обима и интензитета повреде или угрожавања заштићених друштвених вриједности, законима за ниво Републике Српске и Босне и Хрцеговине су предвиђене и различите санкције, с обзиром на то да ли се у конкретном случају ради о кривичном дјелу или прекршају. Најопаснији и најтежи облици кршења пореских закона којима се и наносе најтеже посљедице, односно највеће штете друштвеној заједници-представљају пореска кривична дјела (Клепић, 1998:12). Основ пореских кривичних дјела, без обзира на то о ком облику или виду испољавања се ради, у конкретном случају чине различите појавне манифестације пореске евазије (*lat. evadore*, бјежање, избјегавање), посебно када се има у виду да ова евазија представља уједно и најзначајнији облик сиве економије или пак других тешких кривичних дјела као што су прање новца, кријумчарење. Најзначајнији су они облици сиве економије који се појавно манифестују у сфери нарушавања, угрожавања или повређивања система јавних прихода, фискалног (пореског) система. У најширем смислу схваћена, сива економија представља сваку противзакониту привредну активност усмјерену на стицање економске користи за лице које је обавља, а на штету друштвене заједнице и других лица која легално обављају дјелатност. Овдје се, управо, на првом мјесту јавља пореска евазија, са различитим облицима испољавања. Евазија пореза (Марић, 2005:26) или различити облици и видови, избјегавања пореза или доприноса од стране пореског обавезника представљају штетну, противправну дјелатност физичких лица, правних лица и њихових заступника, којима се угрожавају основни фискални интереси друштва. Одлука пореских обавезника да у потпуности или дјелимично избјегну плаћање пореза и других доприноса зависи, у првом реду, од интензитета отпора плаћању пореза. Тај интензитет отпора зависи од више елемената који се могу свести на сљедеће: висина пореског оптерећења; намјена трошења средстава; порески облик и мишљење јавности да ли је порез правичан (Поповић, 2011:35). Разликују се два облика пореске евазије, законита и незаконита пореска евазија. Најтежи облик недопуштене пореске евазије је утаја пореза и доприноса, односно избјегавање плаћања пореза и доприноса. Други облик незаконите пореске евазије је кријумчарење или контрабанда разне робе, производа или услуга преко државне граница. Међутим, ови различити облици незаконите пореске евазије ријетко се када предузимају самостално, издвојено од осталих противправних активности њихових носилаца. Најчешће је, пак, случај да се и ове дјелатности изводе у једном низу кажњи-

вих понашања при чему учинилац, један или више њих, константно врше кажњива, забрањена дјела (давање мита, фалсификовање исправа и сл.) која су у закону одређена као кривична дјела, или прекршаји. Стога се у теорији може разликовати, зависно од објекта према коме се предузима радња утаје пореза, потпуна или непотпуна утаја пореза (Гњатовић, 1999:139). Незаконита пореска евазија или утаја пореза и доприноса или избјегавање плаћања пореза је кажњива. Овдје се, дакле, ради о обављању економске активности мимо релевантних правних прописа или против њих. Сиву економију у литератури неки аутори још називају и као неопорезована, неформална, црна, подземна или незванична економија. Посљедњих година у финансијској литератури значајан простор се посвећује покушајима да се моделује понашање пореских обвезника суочених са могућношћу да утаје порез. Одлуку о томе да ли ће, и у ком обиму, покушати са незаконитом евазијом, порески обвезник доноси водећи рачуна о већем броју околности. Посебно је значајан: однос између очекиване користи од пореске уштеде и трошка који га чека уколико откривени буде кажњен; степена његове аверзије према ризику; вјероватноћа да ће бити откривен, итд. Дакле, обвезник би се могао одлучити да прибјегне дефравдацији или контрабанди само онда ако је очекивана корист од неплаћених пореза већа од очекиваних губитака у виду санкција и „психичких трошкова“ којима се излаже.

УТАЈА ПОРЕЗА И ДОПРИОСА

КЗРС, у глави двадесет првој, у групи кривичних дјела против привреде и платног промета, предвиђа три пореска кривична дјела. То су: 1) утаја пореза и доприноса 2) неуплаћивање пореза по одбитку и 3) незаконито поступање у привредном пословању. Ово су основна и једина пореска, фискална кривична дјела у кривичном праву Републике Српске, којим се избјегавају пореске обавезе у већем обиму или у тежим случајевима – чиме су испуњени услови за постојање пореског кривичног дјела. Поред њих, сви други, али не мање значајни, различити случајеви пореске недисциплине и пореске евазије која се односе на индиректне порезе², посебан облик пореза – акцизу³, царину, давања, прописана пореским законима Босне и Херцеговине, а као кривично дјело пореска утаја или превара прописано је Кривичним законом Босне и Херцеговине⁴, као и други поре-

2 КЗРС, Службени гласник РС, бр. 64/17 и 104/18, у даљем тексту КЗРС. Индиректни порези односе се на увозне и извозне дажбине, акциза, порез на додатну вриједност, види члан 6 Закона о индиректним порезима (Сл.гласник БиХ, бр. 89/05 и 100/13).

3 Закон о акцизама БиХ (Сл.гласник БиХ, бр. 49/2009, 49/2014, 60/2014 и 91/2017).

4 Кривични закон БиХ (Сл.гласник БиХ, бр. 3/2003 са измјенама).

зи у Републици Српској⁵, представљају противправно и кажњиво понашање, прописано законима као прекршаји за која су одређена обиљежја и прописане санкције.

Појам, биће и елементи бића кривичног дјела

Међу кривичним дјелима, у глави XXI која носи назив кривична дјела против привреде и платног система, дјелима којим се угрожава порески и фискални систем, по свом значају, природи и карактеру издваја се као основно пореско кривично дјело утаја пореза и доприноса предвиђено у чл. 264 КЗРС, коју одредбу ради прегледности рада, наводимо у цијелости.

(1) Ко у намјери да он или неко друго лице потпуно или дјелимично избјегне плаћање пореза прописаних актима којима се уређује област пореза Републике Српске, или доприноса здравственог или пензијског осигурања, даје нетачне или непотпуне податке о дохотку, предметима или другим чињеницама које су од утицаја на утврђивање износа пореске обавезе или доприноса здравственог или пензијског осигурања или ко у случају обавезне пријаве не пријави приход, предмет или друге чињенице које су од утицаја на утврђивање пореске обавезе или доприноса здравственог или пензијског осигурања, па због тога дође до смањења или неутврђивања пореске обавезе или доприноса здравственог или пензијског осигурања у износу који прелази 10.000 КМ, казниће се казном затвора од једне до пет година и новчаном казном.

(2) Казном из ст. 1, овога члана казниће се и ко пореску олакшицу у износу већем од 10.000 КМ користи супротно условима под којима је пореске олакшице добио.

(3) Ко изврши кривично дјело из ст. 1, и 2, овог члана, а износ обавезе чије се плаћање избјегава прелази 50.000 КМ, казниће се казном затвора од двије до десет година и новчаном казном, а ако тај износ прелази 200.000 КМ, казниће се казном затвора најмање три године и новчаном казном.

Као што се из законске формулације види, ово кривично дјело има основни и два тежа облика. Дјело се, иначе, састоји у давању лажних – нетачних и непотпуних података о својим законито стеченим приходима, предметима или другим чињеницама које су од утицаја на утврђивање обавеза или у њиховом непријављивању у случају обавезне пријаве или у прикривању података који се односе на утврђивање пореске обавезе (Матковић, 2007:11) – у намјери да се за себе или другог у потпуности или дјелимично избјегне плаћање пореза или доприноса, ако висина избјегнуте обавезе прелази износ од 10.000,00 КМ. Ово дјело свој назив дугује

⁵ Закон о пореком систему Републике Српске (Службени гласник РС, бр. 102/11, са измјенама).

чињеници да се њиме од стране учиниоца дјела врши противправно присвајање оног износа обавезе чије се плаћање на овај начин избјегава, односно који остаје код учиниоца (Радовановић и Ђорђевић, 1975:250). Из законског описа кривичног дјела утаје пореза или доприноса произилази да се овдје ради о дјелу *sui generis*. Но, у теорији кривичног права има мишљења да се овдје ради о специфичном облику кривичног дјела преваре, о дјелу преваре где се преварном радњом оштећује друштво у цјелини (Стојановић и Перић, 2000:244). Ово кривично дјело је бланкетног карактера, јер се његове диспозиције у примјени морају употпунити одредбама из законских и других прописа из области пореза и доприноса Републике Српске. Наиме, ова врста диспозиције допушта да се природа и садржина фискалних обавеза, у смислу објекта заштите, утврђује на основу ванкривичних прописа (Јовановић и Ђурђић, 2006:256). Објект кривичноправне заштите су обавезе, давања везано за плаћање пореза и доприноса здравственог или пензијског осигурања (Бабић *et. al.*: 2005:690). При томе, није од значаја да ли се ове обавезе односе на физичка или правна лица. У пореском смислу физичка лица се називају резиденти и нерезидент. Резидент је лице које на територији Републике Српске има пребивалиште или на територији Републике Српске непрекидно или са прекидима, бораве 183 или више дана у периоду од 12 мјесеци који почињу или се завршавају у односној пореској години. Резидентом се сматра и физичко лице које има стално мјесто становања и средиште животних интереса у Републици Српској, док је нерезидент физичко лице које се не сматра резидентом. Значи, учинилац кривичног дјела може бити свако лице које је обавезник пореза и доприноса. То може бити и законски заступник или пуномоћник обавезника пореза и доприноса, као и лице које под туђим именом обавља неку пословну дјелатност која га обавезује на плаћање пореза и доприноса (Томић, 2007: 225). Пошто у оквиру фискалног система Републике Српске и Босне и Херцеговине има више врста пореза, под овим се појмом, у сваком случају, подразумева дио дохотка или имовине који друштвена заједница одузима од физичких или правних лица (предузећа, установа и других организација), односно предузетника за покриће својих расхода, не дајући, при томе, пореском обавезнику неку непосредну противчинидбу или противдавање (Поповић, 1997: 450). Држава, заправо, порез у смислу дијела дохотка или дијела имовине узима од својих грађана на основу власти, не вршећи неку непосредну противчинидбу. Порез је, према томе, вишеструко значајна категорија јер се помоћу њега као инструмента остварују даљи или виши циљеви у име и за потребе цијеле друштвене заједнице и представља изразито ефикасан механизам социјалне политике (Сучевић, 1997:52). Слична је функција и улога доприноса који представљају јавни приход у систему Републике Српске. Доприноси,

су врста давања која се, на основу закона или других прописа, плаћају из личних доходака ради задовољавања заједничких потреба у разним областима друштвених дјелатности (Лазаревић и Вучковић, 2004:660). Међутим, како је већ наведено, објект кривичноправне заштите су обавезе, давања везана за плаћање само доприноса здравственог или пензијског осигурања.

Основни облик кривичног дјела

Из законског описа кривичног дјела утаје пореза и доприноса произлази да радња кривичног дјела, најшире гледано, представља преварну дјелатност, а састоји се од избјегавања плаћања пореза или доприноса социјалног осигурања. Основни облик овог кривичног дјела се, зависно од предузете радње извршења, може појавити у три вида: први, у давању нетачних или непотпуних податке о дохотку, предметима или другим чињеницама које су од утицаја на утврђивање износа пореске обавезе или доприноса здравственог или пензијског осигурања, други, у непријављивању прихода, предмета или других чињеница које утичу на утврђивање пореске обавезе или доприноса здравственог или пензијског осигурања, и трећи када се користи пореска олакшица у износу већем од 10.000 КМ супротно условима под којима је пореска олакшица добијена.

С обзиром на то да се овдје ради о специфичном облику кривичног дјела преваре, (Јовановић, 2011:689) радња овог кривичног дјела се може манифестовати алтернативно на два начина: први, као активна, позитивна дјелатност (чињење) – *delicta comissiva* и дтуги, као пасивна, негативна дјелатност (нечињење, пропуштање дужности на чињење) – *delicta omissiva*. При томе се давање нетачних или непотпуних податка о дохотку, предметима или другим чињеницама које утичу на утврђивање износа пореске обавезе или доприноса здравственог или пензијског осигурања сматра за активну радњу извршења овог кривичног дјела, а непријављивање прихода, предмета или других чињеница које утичу на утврђивање пореске обавезе или доприноса здравственог или пензијског осигурања, као пасивна дјелатност учиниоца дјела нечињењем. Пасивном дјелатношћу пропуштања чињења сматра се и када учинилац дјела користи пореску олакшицу у износу већем од 10.000 КМ супротно условима под којима је пореске олакшице добио.

Радња прикривања овог дјела се може предузети и чињењем и нечињењем (Јовановић, 2003:556).

Први вид испољавања радње извршења постоји у случају када се чињенице у вези са законито стеченим приходима, предметима или друге чињенице неистинито, нетачно приказују у односу на стварно, објективно, по-

стојеће стање, при чему је битно да се ради о подацима о приходима или предметима који су законито стечени. Код овог облика кривичног дјела учинилац, истина формално, поступа по одређеној законом предвиђеној пореској обавези да пријави чињенице које су значајне за утврђивање висине овакве обавезе, али ову своју обавезу не испуњава и у материјалном смислу, јер чињенице не приказује у правом, стварном, истинитом стању (Ђурђевић и Јовашевић, 2010:278). Према томе, у пореској пријави ови се приходи приказују у мањим износима од стварних, односно предмети се приказују у мањој вриједности или мањем обиму, и то за период који подлијеже опорезивању или се, приказују већи расходи од стварних или се нетачно, неистинито приказују друге чињенице и подаци који су од значаја за утврђивање висине законом прописане обавезе пореза, или доприноса (друге чињенице и подаци могу да се односе на непријављивање тачног броја запослених лица или висне исплаћене плате запослених, времена или мјеста настанка такве обавезе и сл.) (Јерковић, 2000:5). Начини оваквог лажног приказивања одлучних чињеница могу бити у реалном животу веома различити (Мршић, 2006:88). Тако се могу умањивати остварени приходи у цјелини или само одређени приходи или само приходи из одређених извора или само они приходи остварени у одређеном временском периоду или у одређеном мјесту, и сл, а све са циљем да се тиме испослује или потпуно ослобађање плаћања пореза и доприноса или да се испослује разрез пореза у мањој висини од оне која би према приходу сљедовао. Битно је да се ово давање лажних података, у смислу радње извршења кривичног дјела утаје пореза и доприноса, односи на важне, одлучне чињенице које су од утицаја за утврђивање висине пореза и доприноса. Давање лажних података о чињеницама које немају утицај на утврђивање пореске обавезе или њене висине, односно на утврђивање обавезе доприноса или њихове висине, не представља радњу извршења овог кривичног дјела. (Симић и Петровић, 2002:154). Пореска пријава се може поднијети усмено или у писаној форми (што је чешћи случај) или се, пак, може радити о предочавању, подношењу на увид пореским органима пословних књига и друге документације везане за пословање са лажним, преправљеним, кривотвореним подацима, чак и када се ове књиге или исправе подносе на захтјев пореског органа или самоиницијативно од стране пореског обвезника (Мађаревић и Шујстер, 2002:117). Дјело утаје пореза и доприноса ће у овом облику постојати и у случају када се лажни подаци (на захтјев надлежног пореског органа или, пак, на иницијативу самог учиниоца дјела) дају накнадно као допуна раније поднијете пореске пријаве или у поступку контроле прихода (редовне или ванредне, односно инспекцијске контроле) или чак и ако су ти лажни подаци и чињенице презентирани као допуна уз пратећу документацију која се

подноси уз пореску пријаву (Група аутора, 1995:553). Утаја пореза и доприноса се може извршити само давањем лажних података у погледу законито стечених прихода и предмета (Јовановић и Јовашевић, 2002: 212). То значи да лице које не поднесе пријаву о приходима који потичу од вршења кривичних дјела, прекршаја или друге незаконите, противправне дјелатности (нпр. обављања самосталне дјелатности од стране лица које нема одобрење од стране надлежног органа, рад на „црно“, дјелатности у области сиве економије), не чине ово кривично дјело.⁶ Непријављивање прихода стечених на нелегалан, противзаконит начин не узима се као основ за постојање кривичног дјела пореске утаје (Стојановић и Перић, 2000:246), јер је општеусвојено схватање судске праксе да би таква лица у оваквој ситуацији морала себе да пријаве као извршиоца неког од наведених кривичних дјела, а што сам закон не тражи (штавише, учинилац кривичног дјела има право да прикрива или на други начин избјегава утврђивање своје одговорности за извршено кривично дјело што је обухваћено његовим правом на одбрану)⁷.

Други вид испољавања радње извршења овог кривичног дјела постоји када учинилац уопште не подноси пореску пријаву о законито стеченим приходима, предметима, односно чињеницама које утичу на утврђивање пореза или доприноса здравственог или пензијског осигурања. Ово дјело постоји у случају када лице које има законити приход или законито стекне предмет који подлијеже опорезивању, не поднесе пореску пријаву у случају обавезне пријаве или у поднијету пријаву не унесе неки од извора прихода који улази у основ за опорезивање или његову висину или не уноси друге чињенице које су значајне за утврђивање обавеза према друштвеној заједници (Крлетић, 1996: 68). Из наведеног се види да се ради о бланкетној одредби, што значи да је у конкретној примјени нужно употпунити његову диспозицију одговарајућим прописима Републике Српске из области пореског законодавства, а то су прије свега Закон о доприносима⁸ и Закон о порезу на добит⁹. То значи да кривично дјело утаје пореза и доприноса у овом облику постоји само у случају када закон предвиђа обавезу пријављивања одређених прихода или других чињеница у одређеном року, па пропуштањем ове законске обавезе се заправо остварује и радња извршења (Радовановић и Ђорђевић, 1975: 251). Према врсти предузете дјелатности, ово се дјело може извршити на два начина, први, пропуштањем да се благовремено (у прописаном року) поднесе пореска пријава о законито стеченим приходима, предметима или другим чињеницама

6 Пресуда Врховног суда Србије, Кж. I 44/98.

7 Пресуда Врховног суда Србије, Кж. I 1384/73 и Пресуда Врховног суда Србије, Кж. I 196/83.

8 Службени гласник РС. бр. 116/12 и 103/15.

9 Службени гласник РС. бр. 94/15, 1/17.

које утичу на утврђивање висине пореске обавезе и доприноса од стране лица које је по закону или другом подзаконском пропису обавезно да то учини и други, пропуштањем да се у благовремено поднијету пореску пријаву унесе неки од извора прихода или његова висина, а који подлијежу опорезивању. Дакле, код овог другог вида испољавања посматраног кривичног дјела, учинилац је лице које уопште не подноси пореску пријаву иако постоји таква обавеза или пак у поднијету пријаву не уноси податке о чињеницама које се односе на одређени основ за опорезивање или утврђивање доприноса (нпр. у поднијетој пореској пријави се не наведу сви извори прихода, или се не наведе одређено вријеме остваривања тих прихода или се не наведе висина свих остварених појединачних прихода, већ се неки од њих изостављају или умањују по износу) (Мршић, 2006: 88). Овај облик кривичног дјела неће постојати ако учинилац није пријавио неку чињеницу која нема утицаја на утврђивање пореза или других прописаних јавних давања или ако је приликом подношења овакве пријаве дао лажне податке који, међутим, не могу уопште да утичу на смањење или повећање његових обавеза (Лазаревић, 2004: 230). При томе, такође незаконито стечени приходи не могу бити предмет оваквог пријављивања, јер нико није дужан да пријави своје незаконито пословање (Лазаревић и Вучковић, 2004: 661). За разлику од претходног вида кривичног дјела које се врши активном дјелатношћу, чињењем, овдје се радња врши управо пропуштањем дужности чињења која је утврђена законом или другим прописима, дакле негативном, пасивном дјелатношћу (Јовашевић и Хашимбеговић, 2004: 45).

Трећи вид испољавања радње извршења овог кривичног дјела постоји када учинилац пореску олакшицу користи супротно условима под којима је пореску олакшицу добио. Пореске олакшице се прописују законом и односе се на: једнократну помоћ по основу рођења дјетета коју послодавац исплати запосленом до висине једне просјечне мјесечне нето плате у Републици Српској; једнократна помоћ у случају смрти запосленог или члана његове уже породице, или тешке инвалидности или дуготрајне болести запосленог, до износа три просјечне нето плате у Републици Српској; једнократна помоћ за санацију штете настале као посљедица елементарних непогода или природне катастрофе коју послодавац исплаћује запосленом до износа три просјечне нето плате у Републици Српској; поклони које дају послодавци за дјецу запослених, старости до 15 година, поводом празника, који износе до 100 КМ по дјетету на годишњем нивоу; трошкови припремања топлог obroка у властитим ресторанима код послодавца или топлог obroка испорученог послодавцу од лица регистрованога за услуге кетеринга, а највише до 4,5 КМ дневно по запосленом; исплату животног осигурања; приходи од дивиденде; приходи од продаје

покретних ствари кориштених у личне сврхе; износ уплаћеног пензијског доприноса за добровољно пензијско осигурање до 1.200 КМ годишње; и износ уплаћене премије животног осигурања код друштва за осигурање.

И коначно, за све три наведене радње извршења испољене чињењем или нечињењем, за постојање основног облика кривичног дјела утаја пореза и доприноса потребно је да висина овако избјегнуте обавезе пређе законом прописани износ од 10.000 КМ. Дакле, између овако избјегнуте обавезе у утврђеном износу или више од тога и предузете радње извршења овог дјела – мора постојати узрочно-последична веза. То, даље, значи да висина овако избјегнуте обавезе плаћања представља објективни услов инкриминације, односно законодавни мотив кажњавања. С друге стране, сам износ утајеног пореза или доприноса може да буде значајан не само за судску индивидуализацију казне (приликом одмјеравање врсте и мјере казне) већ и за саму квалификацију дјела. Наиме, потребно је да наведени износ утајеног пореза или доприноса представља износ у једној календарској (пословној, односно пореској) години, при чему није значајно колики је износ утајеног пореза или доприноса по једном исплатном документу или другом писмену самом за себе узетом.¹⁰

Дјело је свршено код радње давања лажних података о чињеницама или прикривања података. Све до тог момента постоји покушај који је, с обзиром на висину прописане казне за основно кривично дјело, кажњив. Извршилац кривичног дјела пореске утаје је свако лице које даје лажне податке или прикрива такве податке, односно које пропушта да благовремено поднесе пореску пријаву, а било је дужно да то учини. Најчешће се у овој улози јавља сам порески обавезник, али то могу бити и друга лица: законски заступник или пуномоћник тог лица или лица која у његово име и за његов рачун подносе пореску пријаву, воде пословне књиге и другу документацију, израђују завршне и периодичне рачуне предузећа или другог правног лица (Ђорђевић и Ђорђевић, 2010: 231). То може да буде и лице које само формално (под туђим именом) обавља пословну дјелатност која га обавезује на подношење пореске пријаве и плаћање одговарајућих доприноса друштвеној заједници (Вукшић, 2003: 56).

У погледу кривице, КЗРС тражи постојање директног умишљаја на страни извршиоца кривичног дјела (Павловић, 2003:10). За ово дјело КЗРС је прописао кумулативно казну затвора од једне до пет година и новчану казну. Но, поред казни, учиниоцу овог кривичног дјела се могу изрећи и неке друге кривичне санкције као што су (Симовић *et. al*, 2007: 591), мјера безбједности забране вршења позива, дјелатности и дужности или; мјера безбједности одузимања предмета или; мјера имовинскоправна мјера чијом се примјеном може изрећи одузимање имовинске користи која је

¹⁰ Пресуда Врховног суда Југославије. Кж.68/66

прибављена извршењем кривичног дјела, као посебна кривичноправна мјера *sui generis*.

Квалификовани облици

У ст. 3 предвиђени су тежи, квалификаторни облици кривичног дјела утаје пореза и доприноса одређени с обзиром на висину износа давања, обавезе чије се плаћање избјегава. Теже дјело за које је овај законик прописао строжије кажњавање може се јавити у два вида. Први, тежи облик овог кривичног дјела, за који је запријеђена казна затвора од двије до десет година и кумулативно новчана казна, постоји у случају ако износ обавезе чије се плаћање избјегава прелази 50.000,00 КМ. Предвиђен је и други, најтежи облик кривичног дјела утаје пореза и доприноса, а дјело ће постојати под условом да износ обавезе чије се плаћање избјегава прелази 200.000,00 КМ (која је обухваћена умишљајем учиниоца) и тада је запријеђена казна затвора најмање 3 године и кумулативно новчана казна.

Квалификаторна околност је висина обавезе чије се плаћање избјегава и она мора бити обухваћена кривњом учиниоца у смислу да је његовим умишљајем обухваћена свијест да избјегава плаћање већег износа пореза или доприноса, с тим да он то управо и хоће или на то пристаје, док је у погледу самог конкретног износа који пелази назначену границу за његову одговорност довољан и нехат.

Начини сазнања за кривично дјело

Правовремено долажење до сазнања о извршењу кривичног дјела значајно је за његово откривање, разрјешење и доказивање као и за кривичне одговорности њихових учинилаца. На тај начин, и сама борба против пореских деликата постаје успјешнија и ефикаснија.

Начини сазнања о основама сумње да је извршено неко кривично дјело из сфере пореског, фискалног система могу бити различити. Они, у првом реду, зависе и од конкретног облика и вида испољавања пореског кривичног дјела, начина предузимања радње извршења, облика дјелатности и привредног живота у којој се ова радња предузима, а представља основ за утврђивање одређених јавних фискалних обавеза и фискалних давања, својства учиниоца, врсте пореза или доприноса чије се плаћање избјегава и сл. Домаћа криминалистичка пракса нам и овдје пружа обиље драгоцјених података. Полазећи од начина рада и пословања предузећа и других правних лица у којима се врши утаја пореза, као и од разноликих начина дјеловања и спретности учинилаца, може се закључити да је откривање ових кривичних дјела тежак и сложен задатак. Јавно поговарање,

средства јавног информисања, као и анонимне пријаве у пракси постоје као начини сазнања да је извршено кривично дјело утаје пореза и доприноса. На основу оваквих индиција органи унутрашњих послова, пореске управе и надлежни инспекцијски органи, примјеном адекватних метода из своје надлежности, морају да утврде врсту и износ избјегнутог пореза и доприноса. До сазнања да је извршено ово кривично дјело могу доћи и други надлежни органи па с тим циљем треба успоставити интергрисан рад уз надзор тужилаштва, а у појединим случајевима организовати заједничке акције ради ефикаснијег сузбијања појаве утаје пореза. (Симовић *et al.*, 2010: 62).

Разјашњење и доказивање кривичног дјела

За правилно и законито разјашњење извршеног кривичног дјела утаје пореза и доприноса потребно је, зависно од облика испољавања кривичног дјела (Шаковић, 2005: 97), у цјелости извршити анализу прикупљеног и обрађеног доказног материјала. Само онај кривични догађај који је мериторно доказан на бази личних и материјалних извора доказа у поступку пред надлежним правосудним органима – може бити основа за пресуђење и законито окончање кривичног поступка. (Симовић, б, *et al.* 2010:63)

У циљу правилног доказивања овог, а и других кривичних дјела, драгоценост сазнање може пружити богато искуство доајена криминалистичке методике, професора Миће Бошковића који у овом циљу даје низ практичних упутстава (Бошковић, 1998: 39). Корисно је вршити анализу куповине и продаје робе осумњиченог и његових пословних веза у тим пословима. Посебну пажњу треба обратити на одређену документацију и евиденцију које се налазе код надлежних органа, банака, пословних удружења и др. Прикупљене информације и утврђене чињенице (увидом, анализом, поређењем и вјештачењем одређене документације) представљају основу на којој се утврђују пословање и оквирни приходи осумњиченог и они се упоређују са подацима из поднијете пореске пријаве. Радње доказивања и докази које надлежна тужилаштва морају изнијети пред суд како би доказали кривично дјело подјељени су према општеприхваћеним стандардима на објективне и субјективне. Објективни: прикупљање података и доказа (рјешење о регистрацији субјекта, записник Пореске управе о контроли), претресање пословних просторија (записник о претресању и фото-документација), привремено одузимање предмета – књиговодствена документација (потврде о привременом одузимању предмета и предмети нпр. завршни рачун, биланси стања, рачуни, отпремнице, наруџбенице, финансијске картице обавезника и др.), отварање и преглед

привремено одузетих предмета и доказа (записник), финансијско вјештачење (налаз и мишљење вјештака). Субјективни: саслушање осумњиченог, саслушање свједока, укључујући и овлаштена службена лица која су спроводила истргу под надзором тужиоца (на околности начина извршења дјела, и износа обавезе чиј се плаћање избјегава) (Булатовић и Пашић, 2013:119).

Стицај кривичног дјела утаје пореза и доприноса са прањем новца

Поједини институти материјалног кривичног права као што су, радња, извршилац, помагање, саучесништво, покушај, умишљај, нехат у односу на кривично дјело утаје пореза и доприноса или са начелом процесног права *no bis in idem* су теме које могу бити предмет посебног рада.

Овдје ће се обрадити само питање да ли учинилац кривичног дјела утаје пореза и доприноса може да врши и кривично дјело прање новца, у смислу да утаја пореза и доприноса буде предикатно дело прању новца. Ово су два одвојена питања. Једноставно речено, сва кривична дјела могу да дођу у обзир као предикатна кривична дела, али учинилац предикатног кривичног дела не може бити учинилац и прања новца. Дакле, није спорно да утаја пореза и доприноса може бити предикатно дело, али само онда ако прање новца добијеног из утаје пореза и доприноса врши лице које са извршењем утаје пореза и доприноса није имало никакве везе. Уколико је то лице већ извршило утају пореза и доприноса или је на било који начин учествовало у његовом извршењу (помагач, подстрекач), такво лице не може да врши и прање новца без обзира на одредбу чл. 263, ст. 2 КЗРС јер је она супротна одредби чл. 56 КЗРС стицај кривичних дјела којом је прописано да, ако је учинилац једном радњом или са више радњи учинио више кривичних дјела за која му се истовремено суди, суд ће претходно утврдити казне за свако од тих дјела, па ће на основу оцјене свих тих дјела у њиховој укупности и личности учиниоца, за сва та дјела изрећи јединствену казну. У готово свим случајевима, учинилац кривичног дјела утаје пореза и доприноса је тај који располаже са таквом стеченом користи, тако да ће се увјек радити о томе, да он сам врши прање новца, а што је немогуће из већ наведених разлога. Не треба инсистирати на нечему што ће дати никакве или прилично сумњиве резултате, кад на располагању имамо решења из Закона о одузимању имовине која је проистекла извршењем кривичног дјела. У прилог наведеном осврнути ћемо се за тренутак и на Кривични законик СР Њемачке зато што је наше кривично (материјално) право у суштини настало по угледу на ову грану права у Њемачкој (*Strafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland*) који у чл. 261, под називом „прање новца“, уређује услове за постојање овог кривичног

дјела. Међутим, оно што је посебно битно, то је ст. 9, тач. 2 овог члана, у којем је предвиђен лични основ искључења кажњивости, а односи се на искључење одговорност (*persönlicher Strafausschließungsgrund*) и за кривично дјело праће новца уколико је у питању учинилац који је учествовао у пореском кривичном дјелу. У наведеном предмету Савезни суд није прихватио наводе из ревизије коју је поднијело државно тужилаштво и потврдио је првостепену пресуду. Наиме, државно тужилаштво поднијело је ревизију због повреде материјалног права, а у питању је био поступак који се водио против 22 окривљена који су осуђени због пореског кривичног дјела, при чему су неки од окривљених имали статус помагача у пореском дјелу. Тако Савезни суд Њемачке у најбитнијем наводи – односно с обзиром на то да су оптужени учествовали у предикатном кривичном дјелу као извршиоци или саучесници, сходно чл. 261, ст. 9, тач. 2 КЗ (Њемачке), искључена је одговорност за праће новца. Тачно је да за довршење утаје пореза и доприноса није потребно да је избегнута пореска обавеза тако да учинилац утајом не мора ни да стекне имовинску корист, али тада ни не можемо говорити о каснијем прању новца јер учинилац није ни дошао до имовине која би потицала из кривичног дела. Нема утаје пореза и доприноса и прања новца у стицају јер се лице већ кажњава за кривично дјело утаје пореза и доприноса тиме што није платило порез, а уколико бисмо кажњавали и кроз праће новца – због тога што држи, располаже или користи имовину која потиче од кривичног дјела, значило би да сваки онај који изврши дјело из чл. 264 КЗРС, ст. 2, аутоматски врши и праће новца из чл. 263 КЗРС. Ово се објашњава привидним идеалним стицајем и то по основу консумпције. Ипак, како се овај облик привидног идеалног стицаја граничи и са привидним реалним стицајем, као накнадно некажњиво дјело (праће новца), није погрешно сврстати га и у ту категорију. Наиме, консумпција постоји зато што је у овом случају праће новца типично пратеће дјело (уколико га дефинишемо као привидни идеални стицај), јер није могуће извршити утају пореза и доприноса, а да се не изврши и праће новца кроз радњу држања имовине са знањем да потиче од кривичног дјела. (Вуковић, 2015: 85).

ЗАКЉУЧАК

Угрожавање прикупљања средстава потребних за функционисање економских и социјалних циљева јавноправних тијела, поред класичних привредних кривичних дјела, може се остварити и фискалним кривичним дјелом – утајом пореза и доприноса. То је најзначајније пореско кривично дјело прописано у КЗРС. Пореским прописима Републике Српске

и БиХ утврђене су санкције за прекршаје порезних норми, а ови прописи се користе и као бланкетни ради утврђивања да ли је учињено кривично дјело.

Различити облици пореске евазије угрожавају и фискални, буџетски систем, систем јавних прихода и расхода државе који управо треба да обезбиједи ефикасно функционисање свих привредних субјеката и других друштвених служби (кроз задовољавање општих и заједничких потреба). Међутим, поред утаје пореза и доприноса као најтежег кривичног дјела ове врсте, постоје и друге врсте пореских деликата који се односе на посебне врсте пореза, акцизе и порез на додатну вриједност за која је у КЗ БиХ прописано кривично дјело пореска утаја и превара и за чије гоњење и санкционисање су надлежни тужилаштво и суд БиХ. Рад стаје у одбрану општег дијела кривичног права кроз институт стицаја кривичног дјела и на становишту је да кривично дјело утаје пореза и доприноса не може бити предикатно дјело кривичног дјела прања новца како је то прописано одредбом чл. 265, ст. 2 КЗРС, што се објашњава привидним идеалним стицајем и то по основу консумпције. Досадашње врло честе измјене КЗРС због транзиције БиХ и Републике Српске, након одлучног одређења за придруживање ЕУ, почеле су улазити и у област општег кривичног права и кривичног правосуђа што, благо речено, није добро, јер правила о привидном идеалном стицају представљају отворену препреку примјени чл. 265, ст. 2 КЗРС, када је у питању кривично дјело утаја пореза и доприноса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабић, М. *et al.* (2005). Коментари Кривичних закона. Сарајево: БИХ/РС Вијеће Европе.
2. Бошковић, М. (1998). Криминалистика методика. Београд.
3. Булатовић З. Пашић Ђ. (2013) Практикум за осл, Бања Лука, 119.
4. Вуквић Н. (2015) Зашто јенемогуће да учинилац предикатног кривичног дјела буде „перач новца“ ЦРИМЕН 85 Београд.
5. Група аутора. (1995). Коментар Кривичног закона Републике Србије. Београд.
6. Ђорђевић, М. Ђорђевић, Ђ. (2010). Кривично право. Београд.
7. Јовановић, Љ. Ђурђић, В. (2006). Кривично право, Посебни дио. Београд.
8. Јовашевић, Д. Хашимбеговић, Т. (2004). Систем пореских деликата. Београд.
9. Матковић, Б. (2007). Утаја пореза. Загреб: Рачуноводство, ревизија и финансије, (11).
10. Марић, З. (2005). Казнене одредбе у Закону о порезу Србије и *Београд*, 26. Клепић, Д. (1998). Финансијска недисциплина. (12), 5-9.
11. Лазаревић, Љ. *et al.* (2004). Коментар Кривичног законика Црне Горе. Цетиње.
12. Поповић, Д. (2011). Пореско право. Београд.

Мацура И. (2021). Утаја пореза и доприноса у кривичном праву Републике Српске, *Безбједност, полиција, грађани*, 17(1), 119-135.

13. Радовановић, М. Ђорђевић, М. (1975). Кривично право, Посебни дио. Београд.
14. Симић, И.Петровић, М. (2002). Кривични закон Р. Србије практична примјена. Београд.
15. Стојановић, З. Перић, О. (2000).Коментар Кривичног закона Р. Србије Београд.
16. Симовић, ет.ал. 2010,Пореска утаја-кривична одговорност и кажњивост у праву Републике Србије, Витез, Зборник радова Универзитет Витез, 62.

TAX AND CONTRIBUTION EVIL THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Ivan Macura, MA¹¹

Abstract: The author analyzes tax crimes, especially tax evasion and contributions in the Republika Srpska Criminal Code, which represents extremely socially dangerous behavior of individuals (residents and non-residents), groups and legal entities (companies, institutions or other organizations) who avoid securing public revenues and endanger financial interest of the state and satisfaction of public needs (salaries of civil servants, material costs for the functioning of state bodies, organizations and institutions, social transfers, pensions) e, health care costs, etc.) The functioning of the state is impossible to imagine without taxes and contributions, which are the most significant public revenues that the state protects with a wide range of different means, methods, measures and procedures taken by different authorities at all levels and thus countering different forms and the types of non-payment, concealment, non-declaration and evasion of taxes or contributions that represent public duties or public revenue. Their importance was expressed by Benjamin Franklin, "There are only two things that are certain in life are death and taxes." The analysis provides a definition with explanations of the elements of the basic and qualified form of the work. Also, the paper investigates the relationship between the criminal offense of tax evasion and contribution as a predictive offense with the criminal act of money laundering with acquisition as an institution of substantive criminal law. Taxes are the price of public goods that we use on an almost daily basis, and very often we do not wonder what their price is. Public goods, for example. public health care, public education for our children, public safety on our streets, traffic, museums, parks, clean air and the like. In order to enjoy all this, we have to pay taxes.

Keywords: evasion, tax, contribution, criminal offense, acquisition, Criminal Code of Republika Srpska.

¹¹ District Prosecution Prijedor, email:ivanmacura89@gmail.com

ПРИКАЗИ

Рад за примљен: 20 .5. 2021. године
Рад прихваћен: 1. 6. 2021. године

ПРИКАЗ ПРИРУЧНИКА ЗА ОБУКУ О ПОЛИЦИЈСКОМ ИНТЕГРИТЕТУ (DCAF)¹

Др Јелена Војиновић-Костић²

DCAF (Geneva Centre for Security Sector Governance), Женевски центар за управљање сектором безбједности, је међународна фондација чија је мисија пружање помоћи међународној заједници код промовисања одговорног управљања и реформе сектора безбједности. Центар развија и промовише норме и стандарде, спроводи намјенска истраживања различитих политика, идентификује добре праксе и даје препоруке за унапријеђења демократског управљања сектором безбједности, пружа савјетодавне услуге земљама чланицама, као и практичне програме обуке.³

Упутство је објављено 2019. године, издавач је наведени Центар који је и приредио публикацију, уз помоћ Министарства иностраних послова краљевине Норвешке, са енглеског језика су га превеле М. Калуђеровић и Т. Краљевић-Маркош. Министарство унутрашњих послова Републике Српске је добило одређени број примјерака 2019. године у оквиру пројекта „Регионална сарадња у области изградње интегритета на Западном Балкану (РСИВ)“ ради обуке за фасилитаторе и евалуаторе о полицијском интегритету и полазнике обуке.

DCAF је започео са семинарима у 2019. години почетним семинаром у Сарајеву када је извршена и селекција фасилитатора. Иницијалном семинару су присуствовали представници свих Полицијских Академија на подручју Босне и Херцеговине (испред МУП РС: Александар Миладиновић, Ирена Еркић, Зорица Газибарић и Јелена Војиновић-Костић) и Министарства безбједности БиХ. Обука је требало да се настави реализа-

1 DCAF. Приручника са упутством за очување полицијског интегритета . 2019. DCAF, Geneva, Switzerland.

2 Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имејл: jelena.vojinovicostic@education.muprs.org.

3 Види: www.dcaf.ch (приступљено: 11. 3. 2021).

цијом семинара у Мостару и Бањој Луци. Са почетком епидемије SARS COVID-19 прешло се на вебинаре и већи број учесника.

Упутство за очување полицијског интегритета је публикација намијењена свим учесницима у обуци, од фасилитатора до полазника обуке. Подијељено је у 9 поглавља (од 23. до 303. стране) који су издијељени на низ потпоглавља.

Називи поглавља, која су писана од стране различитих аутора, међународних експерата, прецизно описују садржај самог поглавља: 1. Увод-корупција и полицијски посао (аутор: Л. Холмс); 2. Вриједности, правила и понашање (аутор: Е. Кобут); 3. Организација (аутори: Б. Кингшот, П. Епи); 4. Пружање подршке полицајцима суоченим с етичким дилемама (аутор: А. Лакруа); 5. Унутрашња контрола (Л. Андерсон); 6. Спољни надзор и контрола (Х. Борн, Е. Вилс, Г. Геислер, М. Ерни); 7. Истрага (Г. Шанел); 8. Јачање капацитета (А. Бекли); 9. Инструменти (Е. Голдсмит).

Послије 9. поглавља у публикацији се налазе: Глосар, од 304. до 308. стране, (рјечник основних појмова употребљаваних у тексту); Додатни ресурси, од 309. до 332. стране (ресурси: корисни вебсајтови, онлајн чланци и извјештаји, књиге и водичи, упутства и приручници, новински чланци, релевантни закони и званични извјештаји, истраживања, семинари и остали медији, написи на интернету и публикације о родном питању и безбједности). Послије биографских података о ауторима поглавља и њиховом кретању у служби, налазе се Завршне напомене. У Завршним напоменама се налази врло користан списак библиографских јединица које су аутори користили као изворе за писање текста поглавља и као такви могу послужити као добар библиографски траг за даља истраживања полицијског интегритета.

Упутства за очување полицијског интегритета, према његови ауторима, баве се појавом корупције у полицији, одговорним полицајцима и доносиоцима политичких одлука помажу да реагују на одговарајући начин уколико се у свом раду сусретну с овом врстом корупције. Читаоци ће уз помоћ Упутстава разумјети шта је корупција у полицији и који је њен организациони утицај, колики је значај културе и етике у полицијским службама. Као други циљ Упутстава аутори истичу схватање везе између активних полицајаца, лица задужених за људске ресурсе, руководећег полицијског кадра и доносилаца одлука.⁴

Упутства се могу користити у постконфликтним земљама, попут Босне и Херцеговине, у земљама у транзицији, као и у развијеним земљама, јер се њихов основни циљ своди на пружање упутстава за борбу против корупције доносиоцима стратегија и одлука у полицијским редовима која

⁴ DCAF. Приручника са упутством за очување полицијског интегритета . 2019: 13. DCAF, Geneva, Switzerland.

ће бити уграђена у структуру полицијске службе и тако довести до смањења учесталости корупције или до њеног искоријењавања у цјелости.

Сва поглавља Упутства су структурирана на исти начин, чиме се постигла досједност у презентацији (увод, зашто је ова тема битна за борбу против корупције и непрописног поступања, како је могуће интегрисати ову тему у борби против корупције и непрописног поступања, интегрисање теме у одређени контекст, главне препоруке).

У првом поглављу – Увод, дефинише се појам корупције, представљају различити нивои корупције и говори се о опсегу корупције у полицијским редовима. У одјељку 6 овог поглавља даје се приказ успјешне антикорупцијске стратегије у Хонг Конгу и Сингапуру.

У другом поглављу – Вредности, правила и понашање, аутори се баве културом, вриједностима, начином пошања, правилима, нормама које би полицијски службеник теребало да поштује, као и имплементацијом уз низ препорука прилагођених земљама у транзицији, постконфликтним као и развијеним земљама.

Треће поглавље – Организација, бави се односом између организација, корупције и неморалног понашања апострофирајући рањивост полицијске службе у односу на корупцију и неморално понашање уз констатацију: „Слабости у организацији могу подстаћи корупцију. Стога те слабости ваља пронаћи и отклонити“⁵

Четврто поглавље – Пружање подршке полицајцима суоченим с етичким дилемама, говори о организациониј подршци полицијским службеницима суоченим са корупцијом и неморалним поступањем. Поглавље обилује практичним примјерима и препорукама за поступање у случајевима суочавања са корупцијом.

Пето поглавље – Унутрашња контрола, бави се везом између корупције и унутрашње контроле полицијске организације. У овом поглављу се износе главни принципи и механизми унутрашње контроле, начин регрутације кадрова за унутрашњу контролу. У поглављу се закључује да се „(...) организованој корупцији и недозвољеним радњама може стати на пут помоћу унутрашње контроле“⁶

Поглавље број 6 - Спољни надзор и контрола бави се спољним надзором од стране парламета и владе, механизмима правосудне контроле, надзором од стране цивилног друштва и медија. У закључку се наводи да се „(...) корупција може бити избјегнута уз помоћ спољног надзора.“⁷

5 DCAF. Приручника са упутством за очување полицијског интегритета . 2019: 107. DCAF, Geneva, Switzerland.

6 DCAF. Приручника са упутством за очување полицијског интегритета . 2019: 172. DCAF, Geneva, Switzerland.

7 DCAF. Приручника са упутством за очување полицијског интегритета . 2019: 200. DCAF, Geneva, Switzerland.

Поглавље број 7 – Истрага, говори о начинима обуздавања корупције у полицијској служби уз помоћ истражних мјера и радњи уз низ практичних примјера и савјета. Објашњава се начин спровђења истрага и процес доношења одлука, ток истражног поступка уз констатацију да су најдјелотворније оне мјере које заустављају корупцију.

Поглавље број 8 – Јачање капацитета, обрађују се разнолике процедуре јачања капацитета везаних за борбу против корупције. Наводи се низ смјерница за дефинисање програма јачања капацитета полицијске етике уз низ корисних примјера истичући да је јачање капацитета свеобухватно средство одрживе борбе против корупције.

Поглавље број 9 – Инструменти је поглавље у којем се дефинишу основни оквири за анализу корупције у полицијској служби, методе процјене ризика. Презентовани су инструменту за процјену ризика, модел рукођења и антикорупцијске технике уз констатацију да пуна примјена инструмената води ка смањењу корупције.

На крају приказа овог надасве корисног Упутства за очување полицијског интегритета, можемо, уз препоруку за његово ишчитавање полицијским службеницима, руководном кадру и свим припадницима полицијске службе, закључити да је корупција у мањој или већој мјери пристуна у свим земљама од постконфликтних, преко земаља у транзицији па до развијених земаља, да се све ове земље суочавају са овим проблемом и да им је у томе неопходна помоћ експерата, међународних организација и цивилног сектора. Приказано Упутство је само мали корак ка имплементацији и дефинисању стратегије за борбу против корупције, помоћно средство полицијским службеницима за препознавање, дефинисање саме појаве, начине поступања против уочене корупције са циљем – полицијска служба без корупције и неморалног понашања или са њим минималним нивоом.

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ -УПУТСТВО АУТОРИМА-

Поштовани,

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* Министарства унутрашњих послова Републике Српске објављују се изворни и прегледни научни радови, претходна саопштења, научне полемике, стручни чланци, коментари судских одлука, прилози из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, прикази књига и сл. наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука као и осталих научних радника из земље и иностранства.

Часопис излази на српском језику и ћирилици, а наслов рада, титула аутора, институција у којој је запослен, апстракт и кључне ријечи чланка су преведени на енглески језик. Радови који нису достављени на српском, објављују се на изворном језику у складу са правописом тог језика, уз навођење садржаја и апстракта чланка на српском, односно енглеском језику.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцењују најмање два објективна рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у року од пет дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и

ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Безбједност, полиција, грађани* треба да уважавају следећа правила:

1. ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.

Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14.400 знакова.

Табеле и графички прикази треба да буду урађени у *Microsoft Wordu*. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр.: Графикон бр. 1). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.

Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у *Microsoft Equation*, и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.

Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.

Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе,

збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним редом, у складу са предвиђеним стандардима.

У односу на претходно поменуто, аутори нужно требају испоштовати сљедеће:

- а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.
- б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).
- в) Институције и Е-mail адресе: 11 pt., *italic*, централно равнање (пишу се у фусноти).
- г) Апстракт и кључне ријечи: 11 pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цијелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи потцијелина малим словима *italic*, централно равнање.
- е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
- ф) Наслови слика: 11 pt., *italic*, центрирано испод слике.
- г) Наслови табела: 11 pt., *italic*, центрирано изнад табеле.
- х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

2. ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* користи се стил цитирања - АПА стандард (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10). Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена. С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (КЊИГЕ, ЧЛАНЦИ, ДИСЕРТАЦИЈЕ):

Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира, у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (нпр. Кунић, 2006: 148), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора, није неопходно наводити број странице (нпр. Кунић, 2006). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (нпр. Roxin, 1963:148).

Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145), а уколико је ријеч о три или више аутора, наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница *et al.* (нпр. Бабић *et al.*, 2006: 1054)

Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд., послије чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000a: 67).

Уколико се цитира више различитих аутора, онда се у загради наводе аутори оригиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком са зарезом (нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68).

Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: (нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004: 110).

НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (НА КРАЈУ ЧЛАНКА)

а) Књиге, чланци и дисертације

Књиге се наводе на сљедећи начин: прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето (нпр. Кунић, П. (2006). *Управно право*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова).

Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом (нпр. Tierney, J. (2006). *Criminology*. Harlow – London: Pearson).

Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курзивом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. (нпр. Шкулић, М. (2010). Начело законитости у кривичном праву. *Анали Правног факултета у Београду*, 1/2010, 57 – 69.

Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, послије назива зборника који је писан курзивом, послије имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ed.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад (нпр. Buchanan, A. (1994). *Liberalism and*

Group Rights.. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). *Essays in Honour of Joel Feinberg*. Cambridge University Press, 1–15).

Уколико постоје више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком са зарезом (нпр. Бавџон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.).

Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом (нпр. Бошковић, М. *et al.*).

Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: Павловић, З. (2005). *Циљне оријентације у учењу*. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.

б) Правни прописи и електронски извори

Правни прописи се наводе на сљедећи начин: пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а после запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања после црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (нпр. Закон о полицијским службеницима – ЗПС, *Службени гласник РС*, бр. 43/10 или Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02).

Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (нпр. Закон о дјечијој заштити, *Службени гласник РС*, бр. 4/02, 17/08 и 1/09).

Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (нпр. European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp)).

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач. (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4–12, итд.).

Инострана имена транскрибују се на ћирилици на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту презиме се наводи у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).

Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.

Сви извори цитирани у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.

Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).

Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.

Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.